

Slovo ke čtenářům

Vážení čtenáři,

vstupujeme do roku 2009. Po předchozím roce, který byl pro naši republiku jubilejním rokem jejího založení, nás už tolik celostátních oslav nečecká. Tím spíše si můžeme vychutnat jedno jubileum, které se týká přímo nás – Masarykovy univerzity. Bude jí přesně devadesát let. Byla zřízena zákonem č. 50/1919 ze dne 28. 1. 1919 a ještě téhož roku v podzimním semestru začala výuka na dvou fakultách – na lékařské a právnické. Už při svém založení měla ovšem tehdejší Masarykova univerzita fakulty čtyři. Kromě zmíněných dvou ještě filozofickou a přírodovědeckou. Ta byla de iure první přírodovědeckou fakultou u nás. Ostatní se od filozofických fakult na jiných univerzitách oddělily teprve později. Přírodovědecká a filozofická fakulta zahájily řádnou výuku až v r. 1921. Oficiálně byla činnost na univerzitě zahájena 11. listopadu 1919 a jejím prvním rektorem pro studijní rok 1919/1920 byl Karel Engliš.

Masarykově univerzitě je tedy devadesát let. Úctyhodný věk pro člověka, léta zrání pro vysokoškolské učení. Můžeme se snad pyšnit tím, že jsme v nové době druhou nejstarší univerzitou v republice, nesmíme však zapominat na olomouckou univerzitu, jejíž kořeny sahají až do 16. st., byť v době založení Masarykovy univerzity byla již asi šedesát let zrušena a byla obnovena až v roce 1946. V každém případě má naše univerzita za sebou už tehdy úctyhodnou tradici a zvláště od konce osmdesátých let dvacátého století zaznamenává významný rozvoj. Byly tehdy zřízeny další čtyři fakulty a v současné době se ke svému dokončení blíží budování nového univerzitního areálu v Bohunicích.

Univerzita má vytvořen velký vědecký potenciál, o jehož výkonech se poměrně často dozvídáme z nejrůznějších pramenů. Není zde místo na to, abych ani jen namátkou uváděla některé z nich. Ostatně, jistý zlomek se pokoušime prezentovat soustavně i na stránkách této revue.

Tak jako celý tento rok bude v jistém smyslu poznamenán jubileem Masarykovy univerzity, bude mu věnován i tento ročník *Universitas*. Budeme se snažit publikovat stati z dějin univerzity i názory jejích současných představitelů. Vedle toho však nezapomeneme na naši běžnou práci – sledovat vědecký život na Masarykově univerzitě jako celku.

Přejme tedy Masarykově univerzitě mnoho dalších let plodného rozvoje.

Ivana Holzbachová

David Smith: *Kostka XXVII*, 1965

Ze současné medicíny

O sinicích

JAN ŠMARDA

Současné lidstvo ví o sinicích jen málo; a pokud aspoň něco, pak si o nich vytvořilo hodně nepříznivý dojem. Ví totiž to, že sinice vytvářejí tzv. vodní květy – a ty lidem často velmi zneprůjemňují letní koupání v rybnících, jezerech, přehradách a i v moři. Nepovšimnuty přitom zůstávají všechny daleko zajímavější, cennější a krásnější stránky jejich života, o nichž lidé nevědí. A těch není málo.

Jejich výčet je vhodné začít holdem přímo obdivným: sinice jsou pionýry života na Zemi. Jsou totiž prvními organismy, které životu přinesly fotosyntézu a tím i první molekulární kyslík do atmosféry naší planety. Právě sinicím tedy vděčíme za vznik a rozvoj všech dýchajících organismů – bakteriálních, rostlinných i živočišných až po člověka, prostě všech organismů aerobních. Až do jejich vstupu na scénu života bylo zemské ovzduší bezkyslíkaté, redukční.

Už od svého vzniku – nejméně před 3,3 miliardami let, na úsvitu nejstaršího geologického období Země, archeozoika – sinice dokazují svou neuvěřitelnou přizpůsobivost podmínkám, které jim k jejich životu připravuje příroda, a to ekologickým podmínkám nejrůznějším. Jsou naprosto nenáročné a tudíž ubikvitární. Lze je potkat i v prostředí k životu velmi málo vhodném. Sinice žijí v chladných hlubinách moří i oceánů v naprosté tmě, stejně jako v horkých vřídlech na intenzivním denním světle, ve vodách slaných i sladkých, na vlhkých kamenech zelených pobřeží rybníků, řek a potoků, ale i na smáčených stěnách holých skal, pod trvalým ledem i ve sněhu Arkúdy a Antarktídy, ve značně vyprahlé půdě Afriky, na vnitřním povrchu moderního vodovodního potrubí i na stěnách římských katakomb.

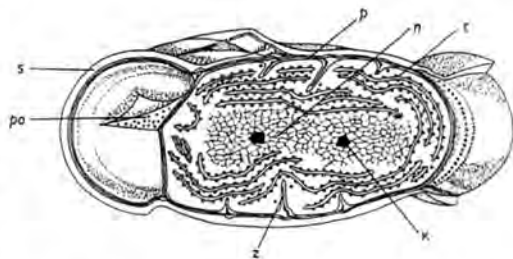
Není proto divu, že se pohodově rozmnoží všude, kde se setkají s aspoň trochu pro sebe příznivými podmínkami: a těmi jsou stopy vody, něco málo fosforu a aspoň trochu dusíku. Světlo je potřebné pro jejich fotosyntézu, tedy autotrofní výživu, ale většinou vystačí i s heterotrofií, jež nepotřebuje světlo, ale zato organické molekuly. Není divu, že se do hustých vodních květů rozvinou všude, kde je voda organicky znečištěna a navíc na hladině umožňuje přístup světla. Uvědomme si tedy, že ony na začátku tohoto textu zmíněné nepříjemné letní vodní květy si lidstvo svým „civilizovaným“ způsobem života samo přivolává!

Sinice jsou mikroskopické organismy, jako evolučně nesmírně staré jsou velmi primitivní. Ve své stavbě se za celé ty miliardy let podstatněji nezměnily: dnešní sinice se podobají těm nejstarším jako vejce vejci, jakkoliv se pestrost jejich druhů široce rozrostla; vzhled těch nejstarších, archeozoických, si ovšem můžeme představit jen v hlavních rysech. Sinice byly a jsou organismy

prokaryontní, s primitivním buněčným jádrem.

Připomeňme si, že veškeré organismy eukaryontní – tvořené buňkami s tzv. dokonalým jádrem, a to jsou organismy všech současných říší až po člověka – se během evoluce vyvinuly z prokaryontních. A vznik nejstarších a nejjednodušších eukaryontních buněk plauzibilně vysvětluje současná endosymbiotická teorie. Podle ní byla ancestrální sinice východiskem rostlinných chloroplastů, když v postupně se zahušťující „polévce“, v teplém archeozoickém oceánu stále složitějších organických molekul pronikla do spontánně se diferencující prabuňky eukaryontní a trvale se v ní zabydlela jako její vnitřní symbiont. Založila tak buňku rostlinnou, schopnou právě fotosyntézy. Prototypem prokaryontních organismů jsou dnes bakterie. Ani ony se od zmíněného úsvitu života mnoho nezměnily; značně šíře ovšem dosáhla jejich variance molekulární – a funkční. A vedle bakterií tvoří prokaryontní organismy už jenom sinice. Tuto jejich základní příbuznost odráží i latinské pojmenování sinic – *Cyanobacteria*. Sinice jsou ovšem strukturovány mnohem dokonaleji a složitěji než bakterie. Podívejme se krátce na stavbu prokaryontní buňky sinice.

Každá sinice má na povrchu stěnu, která je kupodivu mnohem složitější než stěna eukaryontní buňky rostlinné: tvoří ji vrstva celulózy (bunicičiny), nýbrž několikavrstevná soustava molekul aminocukrů a lipoproteinů, tj. komplexů aminokyselin s cukry i s tuky. Z rutinního hlediska bakteriologického je stěna každé buňky sinice gramnegativní. Stěnu z vnější strany vždy obklopuje pouzdro – nápadná vrstva hlenovitého slizu. Stěna pokrývá obsah buňky – její protoplazmu, v jejíž centrální části trůní zmíněné prokaryontní jádro, někdy označované jako nukleoid (viz obr. 1). To je jediná vláknitá molekula DNA, bohatě a více méně nepravidelně svinutá, bez dalších atributů typických pro jádro eukaryontní, tj. typických pentlicovitých komplexů DNA s proteiny – eukaryontních chromozomů, kapének RNA – jadérek (nukleolů) i bez jakékoliv povrchové jaderné membrány. Takto vyhlížející nepravidelně tvarované jádro je obklopeno (jako v každé buňce) cytoplazmou, která nese ve značně variabilním počtu charakteristické orgány a inkluze (obr. 2). Z organel to jsou zejména fotosyntetizující biomembrány – thylakoidy, na površích se zrnky fykobilisomů (viz níže), v planktonních sinicích svazky tubulárních plynových měchýřků – aerotopy, které sinici dodávají lehkost v jejím vodním prostředí a umožňují jí

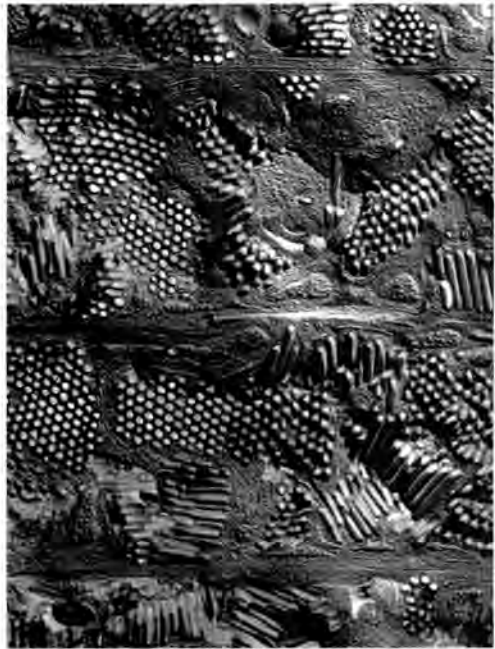

Obr. 1. Ultrastruktura vegetativní buňky bentické (na pevný podklad vázané) vláknité sinice (schéma). s – buněčná stěna, p – plazmatická membrána, n – nukleolus (DNA), t – thylakoid s fykobilisomy, k – karboxisom, z – začínající buněčné dělení, po – pór ve stěně (orig. Z. Urban a T. Kalina)

vznášet se ve vodním sloupci vysoko, resp. na jeho hladině (bentické, na pevný podklad vázané sinice aerotopy nemají) a vakuoly různé velikosti i obsahu. Inkluze pak jsou rozmanité – mikrokrystalky, hrudky či kapénky neživých produktů metabolismu – asimilátů (hlavně proteinového cyanofycinu a škrobu), enzymů (polyhedrální tělíška – karboxisomy) i zásobních látek (polyfosfátů). Ke složení cytoplazmy vždy patří charakteristické asimilační pigmenty; to jsou – v thylakoidech vedle zeleného chlorofylu a (chlorofyl b je spolu s ním přítomen jen v buňkách rostlinných) žlutý xantofyl a oranžové karotenoidy – a hlavně charakteristická barviva ve fykobilizomech: modrý fykocyanin a alofykocyanin (odtud výsledná charakteristická modrozelená, „sinalá“, barva sinic, která jim dala jméno – viz níže) a červený fykoerytrin. Všechna tato barviva jsou v buňkách různých druhů sinic smíšena v nejrůznějších vzájemných poměrech, takže jejich výsledná barva je velmi rozmanitá – od jemně žlutavě či modravě nazelenalé přes červenou či temně rudou po hnědou až téměř černou. Čistá kultura každé sinice v bezbarvém vodním kultivačním mediu je vždycky požitkem pro oči.

K morfologii buňky je třeba dodat také její rozměry. Buňky sinic jsou vždy mikroskopických rozměrů. Ty nejmenší, tvořící tzv. pikoplankton, mají okrouhlé, většinou mírně protáhlé buňky o průměru v desetinách mikrometru, počínaje už od 0,6 μm . Sinice jsou však v průměru obecně poněkud větší než sférické bakterie, jejichž průměr se většinou drží těsně pod 1 μm . Největší buňky sinic dosahují až 45 μm . Trichomy různých druhů jsou různě dlouhé a dosahují průměru od 0,4 až do 100 μm .

Tak asi tedy vypadá buňka sinice; její primární tvar je sférický. Ale pozor, jestliže bakterie je vždycky organismus jednobuněčný, sinice jsou jak jednobuněčné (obr. 3), tak vícebuněčné. Ty o více buňkách jsou vláknité jako řasy (obr. 4). Vlákno (trichom) sinice už jeví typický znak mnohobuněčného organismu: můžeme v něm rozlišit několikery typ buněk, vzájemně se lišících co

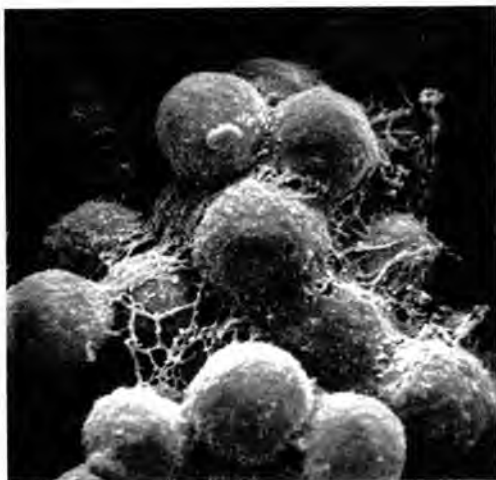

Obr. 2. Ultrastruktura vegetativních buněk planktonní vláknité sinice *Nodularia spumigena*.
Preparace mrazovým lámáním.
Transmisní elektronový mikroskop.

do morfologie i co do funkce ve prospěch celku, tj. organismu. Základní typy jsou tři; většinu tvoří buňky zvané vegetativní. A mezi nimi jsou rozsety – v určitém uspořádání, typickém pro různé rody a druhy – tzv. heterocyty (větší buňky charakteristického tvaru, specificky enzymově vybavené pro fixaci atmosférického dusíku – což je mimochodem schopnost nedostupná pro rostliny, jež musí dusík získávat z půdy – obr. 5) a tzv. akinety (buňky největší, opět sférické, s výrazně tlustou stěnou, vzdorující zvýšenou měrou nepříznivým vlivům prostředí, a tudíž dlouhodoběji přežívající, zajišťující rozmnožování – stavbou i funkcí připomínají spory (výtrusy) bakterií a tajnosnubných rostlin (obr. 6).

Právě vláknitým habitem, zelenavou barvou a svou afinitou k vodě sinice připomínají řasy, což jsou ovšem už typické organismy eukaryontní, rostliny. Nicméně ve všech významných světových jazycích se sinice nazývají „modrozelené řasy“; anglicky „blue-green algae“, německy „blau-grüne Algen“, francouzsky „bleu-verte algues“, rusky „sinězelonyje vodorosli“. (Autorem specifického českého názvu „sinice“ – podle jejich „siné“ barvy – je velký český rostlinný fyziolog 20. století Bohumil Němec.)

Sinice tedy jeví určitý primitivní náznak evolučního přechodu od organismů jednobuněčných k mnohobuněčným. Nejsou ovšem jediné: také řasy jsou jednobuněčné i vláknité – mnohobuněčné; ty jsou ovšem mezi jejich druhy da-

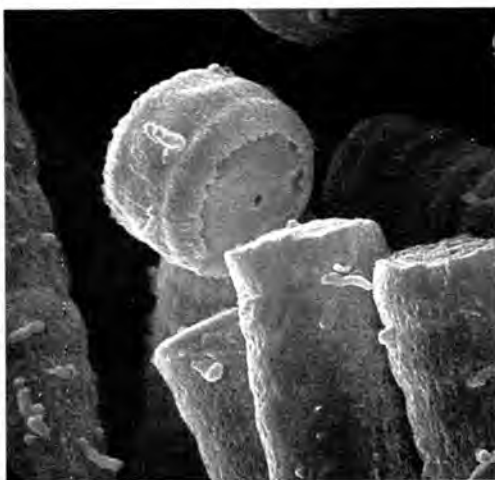
Obr. 3. Kolonie planktonní jednobuněčné sinice *Microcystis aeruginosa*.
Preparace mrazovým leptáním.
Řádkovací elektronový mikroskop.

Obr. 4. Trichom planktonní vláknité sinice *Nodularia spumigena*.
Preparace mrazovým leptáním.
Řádkovací elektronový mikroskop.

leko nejrozšířenější. A bylo by asi možno takových přechodných znaků najít i více. Např. buňky některých – a to právě vláknitých – sinic jeví charakteristické koncentrické uspořádání thylakoidů, jež jsou v cytoplazmě uloženy paralelně s cirkulárním tvarem povrchové plazmatické membrány: uspořádání takové, kde nejvnitřnější thylakoid těsně obkružuje jadernou DNA – nukleoid – a vytváří tak kolem něj jakousi pseudo-„jadernou membránu“, typickou pro buňky eukaryontní.

A co říci tomu, že sinice jsou většinou schopny se vyživovat (resp. získávat energii) nejen autotrofně (fotosyntézou), nýbrž alternativně i heterotrofně (chemosyntézou). Právě život mnoha planktonních sinic paralelně ve dvou populacích, lišících se svou trofikou, jim umožňuje úspěšně přežít ve dvojích diametrálně rozličných přírodních podmínkách (se značně rozdílnou morfologií buněk): jako vodní květ na hladině vodní nádrže, kde mají dostatek světla i tepla (obr. 7) – od pozdního jara do začátku podzimu (planktonní populace autotrofní) – a jako její sediment v bahně na dně, kde je tma a chladno (bentická populace heterotrofní – od poloviny podzimu do poloviny jara). A právě ta přezimující populace je každoročně na jaře zdrojem buněk pro nový vodní květ na hladině každého léta, v němž se sinice opět „do záso-

Obr. 5. Z trichomu sinice *Nodularia spumigena* se odlamuje heterocysta.

Preparace mrazovým leptáním.
Řádkovací elektronový mikroskop.

Obr. 6. Akineta je vsazena mezi vegetativní buňky sinice *Nodularia spumigena*.

Preparace mrazovým leptáním.
Řádkovací elektronový mikroskop.

by“ masivně rozmnoží. Metabolismus autotrofní je výkonnější než heterotrofní. (A jsme u vysvětlení onoho nesympatického jevu, kterým jsme toto povídání začali: onoho nezdolného zezelenání povrchových vod každým létem.) Snadný přechod mezi autotrofním a heterotrofním získáváním energie podle podmínek životního prostředí trochu připomíná jiný jev na úrovni života eukaryontního: přechod mezi anaerobním a aerobním – byť vždy heterotrofním – odbouráváním cukrů kvasinkami: v prvním případě na alkohol, ve druhém na ocet.

A ještě něco: některé sinice (zařazené do řádu *Oscillatoriales* – viz níže) jsou aktivně, autonomně pohyblivé. Trichomy těchto tzv. pleurokapsálních sinic se vedou na pevném, leč vlhkém podkladě pohybovat zvláštním klouzavým, resp. plazivým pohybem, tzv. drkáním. A přitom nemají na úrovni stavby buňky žádné viditelné pohybové orgány! Jejich pohyb tedy nepatří do žádné obecné kategorie biologických pohybů (amoeboidní, bičíkový, řasinkový, svalový).

Řada sinic produkuje toxické látky, tzv. cyanotoxiny. Již v 19. století byly poprvé popsány otravy domácích i lovných zvířat sinicemi vodního květu, ale až konec 20. století přinesl systematický a podrobný výzkum cyanotoxinů. Dnes je jich známo šest typů, lišících se mechanismem účinku. Svá jména odvozují od rodových jmen sinic – jejich producentů: aphanotoxin (*Aphanizomenon flos-aquae* – obr. 8), anatoxin (*Anabaena flos-aquae*), microcystin (*Microcystis aeruginosa*), nodularin (*Nodularia spumigena*) atd. Co do účinku

Obr. 7. Vodní květ z přehradního jezera řeky Svatky u Brna tvoří několik druhů sinic (snímek zachycuje zejména rody *Anabaena* a *Aphanizomenon*) a bakterií. Preparace mrazovým lámáním. Rádkovací elektronový mikroskop.

Obr. 8. Kolonie vláknité sinice *Aphanizomenon flos-aquae*. Světelný mikroskop (orig. F. Hindák)

Obr. 9. Kolonie vláknité sinice *Oscillatoria limosa*. Světelný mikroskop (orig. L. Kováčik)

jde o hepatotoxiny (působí patologicky na buňky jaterní), neurotoxiny (působí na buňky nervové), imunotoxiny (působí na imunitní systém, včetně projevů alergických reakcí kožních: exantémů, ale i rýmy i záchvatů astmatických), genotoxiny (chemické mutageny), dermatotoxiny (dráždí přímo buňky kožní) a gastroenterotoxiny (vyvolávají reakce zažívací trubice).

Člověk v civilizované společnosti je ovšem ušetřen rizik těchto toxinů – s jedinou výjimkou: přímý kontakt jeho kůže se sinicemi při koupání za přítomnosti vodního květu umožňuje působení sinicových dermatotoxinů resp, imunotoxinů na ni, zvláště je-li vysoce citlivá.

Systematikové rozdělují sinice do čtyř řádů, nazvaných opět podle rodů jejich typických zástupců: *Chroococcales* (jednobuněčné), *Oscillatoriales* (obr. 9), *Nostocales* (obr. 10, 11) a *Stigonematales* (vesměs vláknité).

Mnohotvárnost a široká variabilita šíře znaků sinic (a to zatím ještě zdaleka všechny neznáme, stále jsou popisovány další a další) je ovšem pro systematiky „soustem“, a není tedy divu, že jejich systém je v ustavičném vývoji. A přitom jej zpravidla nemůžeme založit na principu izolovaných čistých kultur, jak je tomu v systému bakterií: obvykle proto, že čistou kulturu sinice izolovat nedokážeme. Sinice jsou ekologicky pevně vázány na život v obligátních společenstvech, hlavně s jinými sinicemi a bakteriemi (obr. 12) – vůbec už nemluvě o nižších živočiších i rostlinách. Víme, jak buňku či trichom sinice izolovat do umělého kulturačního media, ale ona (on) nám ve sterilní, abakteriální kultuře sama (sám) neporoste. A pokud přece, bude mít jiné morfologické, biochemické či funkční znaky než táž sinice v přírodní mikrobiocenóze.

Obr. 10. Kolonie vláknité sinice *Scytonemopsis starmachii*. Světelný mikroskop (orig. L. Kováčik)

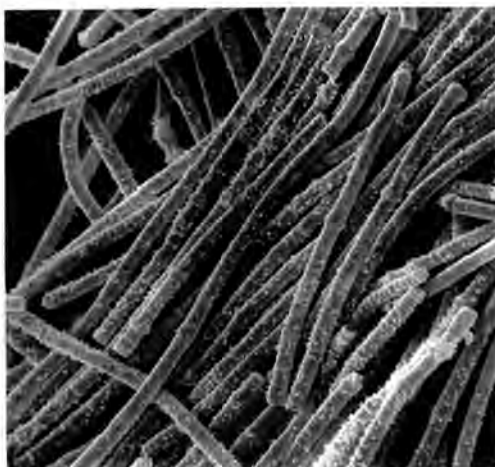
Obr. 11. Trichom sinice *Petalonema alatum*. Světelný mikroskop (orig. F. Hindák)

A tak nás sinice staví před zásadní otázku nejen taxonomickou, nýbrž až filozofickou: je správně rozlišovat organismy na jednotlivé druhy – a ty seřazovat do systémových úrovní podle vzájemné příbuznosti, jak nás to naučil už Carl Linné? Jinak to ovšem nedovedeme. Ale metodické postupy, jež jsme v tomto směru ve šlépějích Linného během téměř tří set let vytvořili, nám zde vypovídají službu.

Začalo to už v době, kdy ještě nebyl znám rozdíl mezi organismem prokaryontním a eukaryontním; podle tehdejších znalostí nebyly sinice odlišeny od řas, a tím byly zařazeny mezi rostliny. (Už jsme se zmínili o trvale platných názvech sinic v cizích jazycích.) Tak se sinice staly výzkumnou doménou botaniků, hydrobotaniků; a ti je nazvali *Cyanophyta*. Když se pak ukázalo, že jsou prokaryontní, byly z rostlin přeřazeny do bakterií a nazvány *Cyanobacteria*, s čímž se botanici dosud nesmířili. A tak jim říkají neutrálně *Cyanoprokaryota*. Jejich systém vypracovali na principech botanických, založených na parametrech morfologických, fyziologických a ekologických. Jenomže do toho přišla éra molekulární genetiky a jejich možnosti zkoumat primární strukturu DNA, specifickou pro každý biologický druh – genomika. Ta se do pracně sestaveného – a vlastně nikdy nedokončeného – moderního systému sinic přímo nabořala. Ukázalo se, že DNA sinic vlákničných je principiálně neodlišitelná od DNA sinic vláknitých, a že tedy bere za své i řada jiných diakritických znaků, např. ekologických. Ovšem zde je nutno mít na paměti, co už jsme ukázali: že kulturu téměř žádné sinice nelze známými prostředky oddělit od buněk mikroorganismů parabitických, epifytických i perifytických, obvyklých v daném společenstvu.

Kultivace sinic je podstatně obtížnější než kultivace bakterií. Už jsme řekli, že v čisté kultuře (v kultuře axenické, tj. abakteriální) je lze vypěstovat jen obtížně. A rostou-li vůbec, pak velmi pomalu. Některé sinice žijí jen endosymbioticky (v řasách rozsivkách a houbách) či exosymbioticky (v lišejnících a jatrovkách). Není divu, že od sebe vždycky nelze odpovědně a spolehlivě od sebe oddělit ani jejich DNA.

Sinice jsou krásné a tajemné. Jejich zkoumáním se dotýkáme hlubších, už před miliardami let nastavených tajemství života. Zaslouží si proto naši úctu a obdiv.

Obr. 12. Trichomy sinice *Nodularia spumigena* s epifytickými bakteriemi. Mrazové leptání. Rádkovací elektronový mikroskop.

Zážitková pedagogika na vysoké škole – hledání zahraniční inspirace

KARLA BRÜCKNEROVÁ

1. Úvod

I když hlavní doménou *zážitkové pedagogiky* je výchova ve volném čase (srov. např. Pávková, 1999), můžeme se s ní stále častěji setkávat jako s inovačním proudem působícím na didaktiku základních a středních škol, a to jak formou adaptačních kurzů, projektů či – méně často – jako se součástí každodenní výuky.

Jak je to ale se školstvím terciálním? Má smysl vůbec uvažovat o *zážitkové pedagogice* jako o způsobu práce, který by mohl funkčně doplňovat škálu používaných didaktických metod na vysokých školách? Má vůbec nějaké opodstatnění se jí zabývat jinde než tam, kde připravujeme pedagogy volného času?

V následujícím článku budeme hledat odpovědi na tyto otázky popisem dvou kurzů vyučovaných na různých zahraničních univerzitách¹, z nichž každý se zážitkovou pedagogikou osobitým způsobem pracuje. Na tomto základě pak budeme moči shrnout prvky, jimiž by se podle našeho mínění mohlo inspirovat i české vysoké školství.

2. Zážitková pedagogika jako způsob učení (se)

Aby bylo jasné, co vlastně budeme v zahraničních kurzech hledat, je třeba si (možná trochu zavádějící) pojem *zážitková pedagogika* přesněji vymezit. *Zážitkovou pedagogikou* nemyslíme svébytnou pedagogickou disciplínu², jako je tomu například u termínů *sociální pedagogika* či *srovnávací pedagogika*, ale konkrétní pedagogický přístup, který má svá východiška a své specifické přístupy k realizaci výchovně-vzdělávacích aktivit, podobně jako je tomu například u *pedagogiky waldorfské* či *pedagogiky montessoriovské*³. Hlavním důrazem, jak samotný pojem napovídá, je práce se *zážitkem*, tedy s událostí, která nějakým způsobem vybočuje z běžného proudu našeho vědo-

-
- 1) Návštěva těchto kurzů byla součástí řešení projektu FRVŠ: Zážitková pedagogika jako metoda výuky v univerzitním prostředí.
 - 2) I když můžeme najít snahy vymezovat zážitkovou pedagogiku i jako svébytnou teoretickou disciplínu, domníváme se, že se jedná o pokusy přinejmenším předčasné.
 - 3) Podobně jako zmíněné dva příklady má i zážitková pedagogika svého zakladatele a propagátora – Kurta Hähna (srov. např. Vážanský, 1994).

mí a prožívání (srov. např. Hartl, 2000), se zkušenosti, do které jsme aktivně vstoupili a kterou jsme měli možnost po jejím ukončení cíleně zpracovávat.

Spektrum aktivit využívaných v *zážitkové pedagogice* je poměrně velmi široké už jen proto, že jedním z hlavních cílů *zážitkové pedagogiky* je všestranný rozvoj osobnosti. Pod typickými akcemi *zážitkové pedagogiky* si tedy můžeme představit vícedenní kurzy v přírodě⁴, které ve specifické atmosféře přinášejí promyšleně uspořádané aktivity podporující fyzický i psychický rozvoj osobnosti, aktivity tvůrčí, relaxační i naukové. Napříč všemi těmito aktivitami probíhá záměrná práce se skupinou účastníků, která se zaměřuje na optimální průběh skupinových procesů. A je to často právě skupina účastníků kurzu, která se stává hlavním prostředkem a nástrojem učení prostřednictvím zážitku.

Nemají však podle našeho mínění pravdu ti, kdo tvrdí, že v *zážitkové pedagogice* „zážitek nemusí být pozitivní, hlavně když je silný“. Intenzita podnětu není tím, co zaručuje smysluplnost procesu učení. Tu nám naopak zajistí vhodnost a zacílenost nastavené aktivity, která je reflektována (a tedy pedagogicky vytěžena) v souladu s jejími cíli a v níž je budováno poznání většinou prostřednictvím (či za pomoci) skupiny spoluúčastníků. A aby takové zapojení jednotlivce i skupiny bylo možné, celá tato výchovně-vzdělávací aktivita probíhá v atmosféře, která ji umožňuje, tedy v atmosféře odpovídající důvěry, bezpečí, rovnosti, práva na chybu atp.

A v tomto smyslu, jak ukáže následující kapitola, užívají *zážitkovou pedagogiku* jako významného didaktického nástroje i zahraniční pracoviště.

3. Zdroje inspirace: popis zahraničních kurzů

Po tomto vyjasnění můžeme tedy přijít k popisu toho, jak zmíněné principy využívají vybraná zahraniční univerzitní pracoviště. Bude se samozřejmě jednat jen o střípky; o dva kurzy z desítek kurzů daných pracovišť, jež představují zlomek aktivit daných univerzit, a ty jsou zase jen drobnými ostrůvky mezi desítkami univerzit v Evropě, o širším kontextu nemluvě. Nemáme tedy ambice činit jakákoliv zobecnění o tom, jak se někde něco dělá či nedělá. Pouze předkládáme tyto střípky jako podnět k inspiraci a věříme, že mohou zafungovat stejně tak, jako se stéblo trávy může (a nemusí) stát inspirací k myšlence, či dokonce k básni.

Naše cesta povede na kodaňskou Danish University of Education a londýnský Institute of Education spadající pod University of London. V obou případech si přiblížíme jeden vícedenní výukový blok, jenž byl hlavní součástí nějakého předmětu. První z nich se týká výuky o inovativních strategiích a druhý rozšiřování návštěvnického spektra v muzeích a galeriích. Po stručném přiblížení organizace kurzu bude následovat harmonogram s didaktickým ob-

4) Takové kurzy pořádají jak neziskové organizace (např. skautská a tábornická hnutí, o.s. Prázdninová škola Lipnice, Hnutí Brontosaurus apod.), školy (např. Gymnázium Žďár nad Sázavou, ÚPV FF MU) či soukromé firmy (např. Česká cesta).

sahem a užitou metodou, který místy proložíme komentářem upozorňujícím na momenty, které považujeme z hlediska didaktického přístupu za podnětné.

3.1 Leadership and Innovation – v hlavní roli zkušenost účastníků a práce se skupinou

Popisovaný čtyřdenní blok *Creating Innovative Organisations* byl prvním modulem studia *Leadership and Innovation in Complex Systems* – magisterského studijního programu vyučovaného v angličtině. Velký důraz, jak je patrné z harmonogramu uvedeného níže, byl kladen na práci s nově vytvářenou studijní skupinou, na vytvoření studijních mechanismů a motivaci pro téma kurzu. Na kurzu se spolupodíleli tři lektori a skupinu tvořilo 28 studentů.

1. den		<i>Leadership and Innovation</i>
čas	obsah	zvolená metoda
14.00 – 15.15	přivítání účastníků, sdělení úvodních informací, seznámení účastníků	dialóg, seznamovací mikroaktivity
15.30 – 16.15	vytváření skupinových pravidel a skupinového motta	skupinová diskuse, práce ve skupinách, ustanovení skupinového „zahradníka“ ⁵⁵
16.15 – 17.30	představení studijní literatury	přednáška vyučujícího
17.30 – 18.00	zavedení platformy pro osobní reflexi a záznamy z kurzu	představní hlavního učebního nástroje – „studijního deníku“ ⁵⁶

Na uvedeném bloku je zřetelná postupná práce se skupinou od seznamování přes odbourávání ostychu k vymezení pravidel. Jistě je běžnou součástí začátku kurzů, že jsou sděleny studentům podmínky pro úspěšné ukončení. Méně často se stanovují pravidla pro průběh kurzu, která by se vztahovala ke způsobům práce a vzájemné interakce – jako bychom je očekávali samo sebou dané univerzitním prostředím, aniž bychom si uvědomovali, že prostředí sice určuje některé normy, vzorce chování, ale nikoliv vzájemná očekávání, která tak musí být povětšinou spíše vytušována či předávána z jedné generace studentů na druhou.

Ale podle našich zkušeností se ještě méně často stanovují tato pravidla společně se studenty – hřiště vymezuje vyučující a je otázka o kom je potom hra, která se na hřišti bude hrát. Možná v tomto bodě se nejvíce liší přístup větší

- 5) Skupinový zahradník je jakýmsi správcem skupiny. Jeho zodpovědností je reflektovat a mít neustále na paměti potřeby skupiny a tyto potřeby tlumočit lektorům. Je strážcem pozitivního klimatu ve skupině a jeho zodpovědností je upozornit na případné konflikty a napomáhat jejich řešení. Pro skupinu 20 účastníků byli zvoleni a skupinou přijati dva „zahradníci“.
- 6) Studijní deník slouží jak k reflexi kratších výukových celků a plánování procesu učení, tak k zaznamenání vývoje myšlenek, reflexe literatury, shromažďování podnětů pro písemné závěrečné eseje i aplikace do praxe.

ny českých vysokoškolských učitelů nejen od jejich zahraničních kolegů, ale i od učitelů a lektorů, kteří pracují ve vzdělávání dospělých, kde je komunikace o očekáváních a obsahu kurzu naprosto běžnou součástí.

Za povšimnutí stojí i komunikace o způsobech a metodách práce ještě před tím, než vejdemo do tématu. Zde je učitel nejen odborníkem, ale i didaktikem, který pomáhá v procesu učení – tedy učitelem v pravém slova smyslu.

2. den

čas	obsah	<i>Leadership and Innovation</i> zvolená metoda
09.00 – 12.30	formulování hlavních pojmů kurzu a představení základních teoretických modelů	série přednášek tří lektorů poukazující na různé aspekty tématu, po každé skupinová diskuse
12.30 – 15.30	ověření pochopení jednotlivých modelů, aplikace teorie na konkrétní problémy účastníků, budování zdravého pracovního prostředí	pracovní piknik – práce v pětičlenných skupinách – každá skupina aplikuje jeden z teoretických modelů na aktuální pracovní problémy svých členů
15.30 – 17.30	hledání limitů a možností jednotlivých modelů, shrnutí poznatků	prezentace skupinové práce a její reflexe, prostor a její reflexe, prostor pro otázky a komentáře
17.30 – 18.30	reflexe a záznamy myšlenek a otázek vzešlých ze studijních aktivit	psaní studijního deníku
20.00 – 22.00	poskytnutí pohledu z jiné strany, práce na skupinové atmosféře	promítání filmu dotýkajícího se úskalí tvůrčího procesu

Je poměrně obvyklé začínat kurz u vymezení základních pojmů či teoretických konceptů. Avšak v tomto případě je ihned za vymezení základních témat zasazena skupinová práce. Každá z šestičlenných skupin účastníků dostává jeden model inovace v organizaci (tedy teoretický koncept, o němž se přednášelo) a v rámci skupin se studenti stávají poradci, kteří na základě konkrétního modelu mají řešit aktuální problémy, se kterými se ve svých organizacích setkávají. Teprve poté, co každý z účastníků přednese svůj problém, a poté, co se skupina snažila tento problém podle zadaného modelu řešit, mohou společně vypracovat kritiku teoretického modelu, vystihnout jeho přednosti a slabiny. Modely, které byly ještě před několika hodinami ploché, jsou po prezentaci jednotlivých skupin něčím živým, něčím, co vyvolává bouřlivou diskusi, a co již těžko vzájemně zaměňme.

3. den

čas	obsah	Leadership and Innovation zvolená metoda
09.00 – 9.30	hledání souvislostí mezi tématy, sdílení myšlenek	skupinová diskuse reflektující film
09.30 – 10.30	vztah inovace a tvůrčího procesu	přednáška
11.30 – 12.30	práce na skupinové kohezi a atmosféře	drobné průběžně reflektované dramatické aktivity
13.30 – 18.00	já ve své organizaci – artikulace problémů a stereotypů organizací	dramaticko-výchovná lekce ústíci v tvorbu živých obrazů a jejich reflexí
18.00 – 18.30	reflexe	psaní studijního deníku

Film byl považován za plnohodnotnou součást programu, a skutečně jí díky svému zasazení a reflexi i byl. Poskytl další z řady pohledů na téma a uvedl nový blok, jímž byly aktivity užívané v dramatické výchově. Ty vedly v první fázi k budování pozitivního klimatu ve skupině. Teprve potom, co bylo tímto způsobem vytvořeno prostředí pro další práci, staly se techniky dramatické výchovy prostředkem k formulaci osobních témat, které byly základním předpokladem pro další práci na tématu inovace v organizaci. Zdánlivě jednoduché hrátky tak byly díky jejich pedagogickému vytěžení nosnými učebními situacemi, které vedly k novému přístupu k tématu, ale zejména k praktickým osobním a profesním přesahům.

4. den

čas	obsah	Leadership and Innovation zvolená metoda
09.00 – 09.30	artikulace potřeb účastníků	reflexe „zahradníků“
09.30 – 12.00	shrnutí významných momentů, témat a otázek, osobní plán studia	diskuse ve dvojicích, vzájemná pomoc při formulaci, vedení druhého k závěrům
12.00 – 12.30	osobní reflexe	psaní studijních deníků
13.30 – 16.00	podmínky k ukončení modulu, skupinová práce na přípravě esejí, evaluace	skupinová diskuse s přednáškou

Přísně vzato, celý čtvrtý den byl věnován různým podobám reflexe, což se může zdát z hlediska běžné tuzemské skladby kurikula i vzhledem k častým reflexím průběžným zarážející. Tímto programem je však zdůrazněno, že jsme se učili jako skupina a ve skupině, že jsme se učili jako jednotlivci, že jsme se učili všichni včetně lektorů a že proces učení bude následovat i po ukončení tohoto kurzu – a je tedy přirozené, že každý z těchto procesů je třeba reflektovat.

Byli jsme, tedy alespoň zprostředkovaně, svědky kurzu, který byl modelován tak, aby téma osvětloval z různých stran (přednášky různých lektorů, dra-

matické aktivity, film, zkušenosti ze skupinové práce), přičemž každý z těchto pohledů byl reflektován jak ve skupině, tak každým z jednotlivců. Aby tyto reflexe i aktivity samotné mohly být efektivní, bylo věnováno velké úsilí vytváření pozitivního klimatu ve skupině. Lektori zde nebyli zdaleka „jen“ v roli odborníka na probírané téma, ale byli i facilitátory skupinové práce a didaktickými pomocníky v průběhu procesu učení.

Po této zkušenosti může být zajímavé podívat se na druhý kurz – Audience Development – a všimnout si toho, které z prvků se v něm opakují, a ve kterých si naopak nachází jiné cesty.

3.2 Audience Development – v hlavní roli experti a praxe

Níže popsané výukové bloky představují hlavní část kurzu Audience Development: Research and Practice, který je součástí magisterského studia pro (budoucí) pracovníky muzeí a galerií.

Lekcím ve třech významných londýnských muzeích předcházely dvě přednášky v univerzitním prostředí. První se týkala historie politiky jednotlivých muzeí, druhá rozdílných potřeb jednotlivých skupin návštěvníků a požadavků na ukončení kurzu. Ke kurzu byla připravena brožura, v níž byl rozpis a popis jednotlivých lekcí, doporučené zdroje a četba na každou lekci, podmínky pro psaní eseje apod. Po výuce v muzeích již následovaly jen osobní a skupinové konzultace a práce na závěrečné esěji. Kurz pro dvacet dva studenty vedli dva lektori a v rámci jednotlivých částí se v něm vystřídal dalších dvanáct pracovníků muzeí a galerií.

1.den – Victoria & Albert Museum

čas	obsah	Audience Development zvolená metoda
10.30 – 11.30	teoretický rámec; shrnutí cílů a újasnění východisek pro práci s návštěvníky	skupinová práce na posterech shrnujících předešlou práci, diskuse doplněná vyučujícím
11.30 – 12.15	příklad z praxe 1: uspořádání prostoru muzea	expertní panel
12:15 – 13:15	příklad z praxe 2: hledání témat pro nové expozice	expertní panel
14.15 – 15.30	úvod do metod evaluace	přednáška
15.40 – 17.00	ukázka metody evaluace výstavy	skupinová práce v prostorách galerie; aplikace konkrétní evaluační techniky
17.00 – 17.15	shrnutí, závěry, reflektování aktivity	řízená diskuse v plénu

Jako v případě předchozího kurzu se i zde postupně skládá mozaika o tématu pomocí promluv různých a různorodě zvolených expertů. V tomto případě je téma podpořeno ještě samotným prostředím a jednotlivě teoretické či obecné obsahy nejsou vztahovány ani tak k jednotlivým účastníkům, jako spíše k aktuální muzejní a galerijní praxi.

Důraz na praxi názorně ilustruje část o metodách evaluace expozic – ihned po výkladu následuje praktická aplikace vybrané metody v prostorách galerie.

2. den – Science Museum

čas	obsah	<i>Audience Development</i> zvolená metoda
10.30 – 11.30	příklad z praxe 4: inovace a výzkum v Science Museum	přednáška uvozující prohlídku
11.30 – 12.00	jak funguje expozice?	návštěva expozice Science Museum, prohlídka jednotlivých muzejních aktivit s jejich zkoušením a komentářem
12.30 – 13.00	příklad z praxe 5: webové stránky jako virtuální podoba muzea	přednáška tvůrce stránek spojená s prezentací
14.00 – 15.00	tvorba expozice jako proces	individuální prohlídka expozice, kladení otázek, přednáška o vzniku expozice a opětovná prohlídka expozice s komentářem; diskuse nad vývojem práce a rozpory oproti záměrům
15.15 – 16.30	reflexe	skupinová diskuse
16.30 – 17.30	shrnutí, ukončení, prostor pro otázky	diskuse v plénu

Kromě využívání širokého spektra lektorů, které je patrné i v ostatních blocích, zde můžeme sledovat snahu nejen předávat informace, ale i rozvíjet schopnosti konkrétní expozici kriticky nahlížet a hodnotit její jednotlivé aspekty. Děje se tak opakovaným zakoušením role návštěvníka a následnou konfrontací této zkušenosti se zkušenostmi ostatních členů skupiny a zejména s následným výkladem experta. Zdánlivě dílčí poznatky, které získáme například o uspořádání jednoho informačního panelu, jsou pak hodnotné nejen tím, že mohou skýtat prostor pro zobecnění a aplikaci, ale i proto, že vznikly procesem, který učí tyto poznatky získávat.

3. den – Natural History Museum

čas	obsah	Audience Development zvolená metoda
10.00 – 11.00	didaktické pomůcky v muzeu	ukázka pomůcek pro práci v muzeu s různými skupinami doplněná výkladem
11.00 – 12.30	příklad z praxe 6: návštěva komerční dinosauří expozice	hra v roli: prohlídka v roli rodičů s malými dětmi a učitele školní třídy; reflexe aktivity
13.30 – 15.00	interpretace aktuálních témat v muzeální expozici	panelová diskuse s experty z různých muzeí
15.30 – 17.00	příprava na psaní závěrečné eseje	komunikace potřeb ve skupinové diskusi
17.00 – 17.30	zpětná vazba a evaluace kurzu	psaní zpětných vazeb, diskuse

Tato poslední tabulka nese výjimečně dobrý příklad pedagogické práce, která je sice naprosto civilní, avšak zároveň využívá výukového potenciálu, který s sebou nese hra, v tomto konkrétním případě hra v roli. Studenti měli za úkol projít konkrétní expozici v roli rodiče, dětí a učitele a poznatky z těchto návštěv výstavy byly reflektovány. A reflexe ukázala nejen to, že všichni studenti do hry bez rozpaků vstoupili, ale i to, že pokud procházíme expozici v roli učitele, který má uhlídat třídu dvacetí pobíhajících dětí, dozvíme se zcela jiné informace, než když se snažíme s tužkou a papírem vymýšlet rizika, která s sebou daná expozice nese. A jsou to informace zcela jiné jak co do obsahu, tak zejména co do hloubky a citlivosti k detailu.

Můžeme shrnout, že předmět Audience Development využívá *zážitkové pedagogiky* jako nástroje k předávání specifických dovedností a jako způsob, jak co nejvíce propojit školu s praxí. Ve středu dění je téma, které určuje jak volbu lektorů, tak prostředí.

Prošli jsme tedy zhruba dva kurzy z tisíců realizovaných. Můžeme v nich nalézt něco, co využijeme v našem kontextu? Na tuto otázku se pokusím odpovědět v následující kapitole.

4. Možné podněty pro zážitkovou pedagogiku na české vysoké škole

Shrňme si tedy přínosy z těchto dvou ukázek práce s učením pomocí zážitku na vysoké škole. Pro větší přehlednost si je rozdělíme do kapitol týkajících se hlavních aktérů, tedy studenta a učitele, metod a obsahu a organizace.

4.1 Inspirace v oblasti rolí student a lektor

V obou představených kurzech jsme si mohli povšimnout velké důvěry ve společnou práci, a to nejen při činnosti studentů, ale i lektorů. Jednotlivé lekce byly pojímány jako prostor pro setkávání, v němž jsou společnými silami budovány obsahy – a čím pestřejší a erudovanější budou jednotliví aktéři, tím celková práce bude mít větší potenciál. Proto na každý ze dvou kurzů přicházeli studenti připraveni předchozí četbou a proto také žádný kurz nevedl jen jeden lektor. Každá z aktivit (i když se jednalo třeba o přednášku) byla odrazovým můstkem pro další společnou práci a reflexi, která ji teprve umožnila zhodnotit a obohatit její významy.

S tímto přístupem souvisí i role lektorů a studentů. Student byl vnímán jako někdo, kdo přichází s názory, zkušenostmi a dovednostmi, které jsou cenné pro učení ostatních. Lektor pak byl tím, kdo v některých směrech ušel delší kus cesty a jeho úkolem je nejen dát studentům možnost na tuto cestu nahlédnout, ale i se vůči ní vymezovat. On sám je součástí procesu učení a zároveň je i průvodcem, didakticky vybaveným odborníkem, který nejen plánuje trasu, ale i aktivně a didakticky profesionálně podporuje co neefektivnější putování svých studentů.

4.2 Inspirace v oblasti metod

Cíle obou kurzů nezůstávaly jen u předání určitého penza znalostí, ale měly ambice podpořit i rozvoj specifických dovedností a získávání zkušeností. Proto jsme mohli, i když se jedná v obou případech o relativně krátký časový úsek, být svědky velké pestrosti užívaných metod, zejména těch, které se týkaly získávání zkušeností a jejich reflexe.

Není pravděpodobně nijak funkční si je vypočítávat – zbytečně bychom jen popisovali drobky toho, co můžeme systematicky najít v kterékoliv současné didaktické příručce. Důležitější je patrně nechat si od dánských a britských lektorů připomenout to, že promýšlení konkrétních didaktických postupů není něčím, co se vysokoškolského teritoria netýká, anebo dokonce něčím, k čemu učitel přistoupí až tehdy, když už studenti „na nic jiného nezaberou“.

Nutno také podotknout, že prostor pro diskuse, skupinovou práci, projekty v galeriích apod. byl vytvořen z velké části tím, že učitelé nepřednášeli to, co bylo součástí čteny předcházející kurzu, ale lekce byly budovány až na tomto základě, který si budoval každý student sám.

4.3 Inspirace v oblasti obsahu a organizace kurzu

Jak kurz Audience Development, tak i kurz Innovation Process, byly – podobně jako tomu bylo u výše popsanych „typických“ kurzů zážitkové pedagogiky – složitými a důkladně promyšlenými stavbami, při jejichž projektování byla velká péče věnována tomu, aby čas v nich trávený mohl být co neefektivněji a nejpřínosněji využit. Bylo pamatováno na to, aby stavba odpovídala nejen tématu, ale i lidem, kteří v ní budou pobývat (práce se skupinou, podpora pozitivního klimatu).

Proces učení skrze zkušenost a zážitek byl zcela zohledněn při proporcích stavby: byl zde dopředu naplánován jak prostor pro motivaci, tak pro vlastní práci, a zejména pro její reflexi.

A jako každá dobrá stavba nestrhávala organizace kurzu pozornost na sebe, ale pokud o to aktéři nestáli, nemuseli se jí téměř vůbec zabývat, protože každý z nich měl již několik týdnů před začátkem kurzu k dispozici jeho podrobný plán.

4. Shrnutí a výhledy

Náš článek se snažil poukázat na to, že *zážitková pedagogika* není (jen) o lanových překážkách, které překonáváme ve výšce deseti metrů nad zemí. Naopak, připomenutím zahraničních zkušeností jsme se na ni mohli podívat jako na přístup ke získávání znalostí, dovedností a zkušeností, který může být zcela legitimně využíván i ve vysokoškolském prostředí, aniž by utrpěla kvalita výuky či spokojenost kohokoliv ze zúčastněných.

Je to zejména týmová práce, proměna pohledu na studenta a lektora, pestrá škála užívaných didaktických metod a technik, a zejména důraz na reflexi, jako důležitou součást učebního procesu, které by si zasluhovaly pozornost. A to přinejmenším jako zdroje inspirace, které se budeme pokoušet přehodnocovat a přetvářet v souladu s českým didaktickým a kulturním kontextem.

5. Použitá literatura

HARTL, P. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000.

VÁŽANSKÝ, M. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: Masarykova univerzita, 1992.

PÁVKOVÁ, J. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002.

Otazníky kolem e-mailového poradenství

TOMÁŠ NOVÁK

E-mailové poradenství je součástí internetového poradenství, patří tedy mezi postupy populární, snad až módní. Bezkonkurenčně nejčastější formou zmíněného poradenství, je „dotaz – odpověď“ uskutečněný mailem. Chat může, avšak nemusí být obdobou rozhovoru. Dialog je sice častější, ale i tam může dojít k sice okamžité, ale jednorázové odpovědi. Na odpověď v rámci e-mailového poradenství se obvykle čeká. Seriózní poradny uvádějí, jak je tato čekací doba dlouhá. Poradenský kontakt probíhá jak mezi klientem a reprezentantem instituce zaměřené na danou problematiku, tak i mezi zájemcem o radu a „dobrovolníkem“, tj. osobou, která se považuje za kompetentní radit. Odlišení obou variant je pro klienta obtížné, mnohdy nemožné. Jsou poradny recesistické, placené i – častěji – neplacené. Některé se řídí přísnými standardy pro sociální služby, jiné jen libovůli poradce.

Existují i „internetové poradny“, jež se prezentují profesionálně, radí v nich mimo jiné i lidé s vysokoškolskými tituly a – mírně řečeno – s podivnými postoji a názory.

Považujete internetové poradenství za a) nové, b) moderní, c) bezbariérové, d) rychle pomáhající, e) dostatečné, f) uspokojivé, g) revoluční?

Pokud odpovídáte na všechny otázky „ano“, názorově se lišíme. Při vsí snaze o shodu mohu maximálně odpovědět možná, snad, někdy, v lepším případě ... „Prostě nejsem o tom přesvědčen“.

Nová a moderní není vlastní forma tohoto poradenství, ale pouze jeho nosič. Poradenství formou dopisů má v dějinách tradici prokazatelně začínající přinejmenším v antice. Zlomky staroegyptských papyrů naznačují, že tradici by zřejmě bylo možno odvíjet i odtamtud. Bohatě se rozvíjelo i v tisku. Odpovědi na zaslany dotaz uveřejnily druhdy i Krameriovy c.k. vlastenecké noviny. *Máš-li smutek na duši, svěř se tetě Miluš* byl název poradny z časopisu pro ženy v první republice.

Nahlédnutí do časopisů pro dnešní náctileté, často vycházející jako mutace zahraničního vzoru, přesvědčí, že forma odpovědi v tisku je také dnes živá. Atraktivní je i u mladé „internetové“ populace. Poradenskou dopisovou rubriku klasického typu *Napiš Kamile* má dnes i nejmenovaný čtrnáctideník prezentující obsah blízký se k hranici tvrdého porna. Na patričné dvojstráně jsou dvě foto Kamily. Jedno je poměrně seriózní. Poradkyně je v kombiné při vyřizování korespondence. Druhé je akt oně dámy s roztaženými nohama. Odpovědi poradkyně, která čtenářům zjevně „nic netají“, jsou přes určitou odvážnost vcelku seriózní.

Na druhé straně najdeme srovnatelnou rubriku ve velmi seriózních Lido-
vých novinách. Tam neradí Kamila, ale čtenáři čtenářům.

V nedávné minulosti, těsně před rozšířením internetu, byly dopisové porad-
ny běžné v řadě časopisů a novin rozdílného zaměření. Namátkou z dnes již
zaniklých Mladý svět, Ty a já, Obrana lidu, Československý voják, Odborná
výchova, Zemědělské noviny. Ze spolupráce s nimi vím, že kontakt s těmito
poradnami, ať se již nazývaly Sally, Schránka důvěry, Naše poradna, Řádky
důvěrné, Jana a Jan, byl bezbariérový. U poradenství dopisového nebyla pro-
váděna cenzura. Výběr byl prováděn jen u příspěvků určených k otištění, ale
odpověď s radou obdržel každý pisatel. Poradci byli v té době mladí, leč špič-
koví odborníci. Namátkou Šmolka, Baštecká, Matoušek, Uzel, Kučera, Cap-
poni. V časopise Květy odpovídal na dotazy Z. Matějček. Výstupem a shrnu-
tím byla posléze dodnes čtivá kniha Rodiče a děti (Praha, Avicenum 1986).

Poradny zajišťovaly komplexní servis. Odpovědi nejen psychologické, ale
i právní, lékařské atd.

„Bariéra“ spočívala v čase. Vyřízení do měsíce bylo považováno za rychlé.
V tomto směru internet vítězí. Na straně druhé zdaleka ne všichni lidé mají
k internetu přístup, chtějí, umějí a v dané chvíli mohou s ním patřičně prac-
vat.

Při dělení e-mailových kontaktů vycházím z podobného třídění v rámci te-
lefonické první pomoci. Základem jsou tři typy: 1. informativní e-mail, 2.
testovací či jen zneužívající, 3. poradenský. Variantou posledního může být
e-mail v akutním stresu – krizový. Jednotlivé typy mohou přecházet jeden
v druhý. Mohou se pohybovat i na pomezí zmíněných variant. Lze klamat tex-
tem. Pro klienta mohou znamenat něco jiného, než odpovídá percepce a zařa-
zení poradcem.

Z hlediska rychlosti a možnosti podat věcnou, „jasnou zprávu“ je ideální
varianta první, informativní. Jak bylo již uvedeno může obsahovat i další
aspekty. Vlivná, sofistikovaná informace jako vodítko k další aktivitě má tera-
peutický potenciál.

Existují informace nesporné. Ty lze na internetu získat poměrně snadno dí-
ky vyhledávači. Namátkou: *Jsou služby manželských poraden placené? Mu-
sím mít do poradny doporučení od lékaře? U nezletilého je potřeba k návště-
vě souhlas rodičů? Ve sféře mezilidských vztahů je řada informací poplatná
zaměření toho, kdo je poskytuje. Pro ilustraci: Mám problém sám se sebou.
Ptám se, kam se mám obrátit o pomoc. Poradí mi psychoterapii, poradenství,
farmakoterapii, etikoterapii, urinoterapii, kineziologii, scientologii, biofeed-
back, akupunkturu, homeopatii, naturopatii, kartářku, chromoterapii, makro-
biotiku, jógu nebo vyhýbání se geopatogenním zónám? Cítíte jakož i odpůr-
ce výše zmíněných metod zklamu. Setkal jsem se již s lidmi, kterým přinej-
menším subjektivně každý uvedený směr pomohl. Samozřejmě znám i ty,
kterým – mírně řečeno – nepomohl. V demokratickém prostředí internetu mů-
že každý jen tu svou metodu považovat za jedinou.*

Testovací a zneužívající maily mohou mít dost společného v „ofukávání“ situace. Cituji Jiřinu Hanušovou (Sally): „*Když mi přijde lístek s dotazem: 'Je mi třináct a jsem stále ještě panna, co mám dělat?' je dost pravděpodobně, že jej psala parta rozjařených třicátníků. Co když ale ne?*“ Může jít o stylizaci, krycí problém, o formu odporu, ale také dejme tomu o chlapeckou masturbační fantazii. Je otázka, zda naprostá anonymita a lehkost kontaktu některé únikové mechanismy nepodporují a až příliš neusnadňují.

Z hlediska pomáhajících profesí jsou kontakty poradenské, eventuálně krizové. Omezení daná médiem jsou známa. Za drastické považují neexistenci neverbální komunikace a zvýšenou pravděpodobnost stylizace. Prakticky nejsou reflektovány zásadní otázky typu „Je takové poradenství pomocí nebo jen hrou na pomoc?“ Je řečneme „malá dopisová (mailová) pomoc“ alespoň něco, nebo je to jen cesta k odkladu skutečné a nutné pomoci? Nejde zde obrazně řečeno jen o podávání trochy třezalkového čaje při zánětu žlučníku?

Běžná odpověď na dopis z internetové poradny má rozsah 1-2 normostrany. Zhruba čtvrtina textu shrnuje to, co klient napsal, a oceňuje fakt, že se na poradnu obrátil. To je pěkné a zdůvodnitelné. Otázkou ovšem je, zda je to vzhledem k rozsahu vlastní odpovědi proporcionální.

Složitost celé záležitosti ukáží na materiálu, který publikovala brněnská mutace MFD 15. 4. 2008 (Ondrušková 2008). Jádrem článku tvoří otázka a odpověď internetové poradny na internetový dotaz. Autorka odpovědi je PhDr., soudní znalkyně, psychologka s dlouholetou, nyní již delší dobu soukromou praxí.

Otázka: Dobrý den. Bydlím se spolužačkami na privátě. Holky odjely na víkend domů a mně zavolal kamarád, jestli by nemohl u mne po koncertu přespát. Souhlasila jsem. Vzhledem k tomu, že mám kvůli státnicím permanentní stres, vzala jsem si v noci prášek na spaní. Točila se mi hlava, pamatuji se jen střípky, divně věci. Ráno jsem myslela, že to byl jen špatný sen, ale ležela jsem v posteli nahá a bolelo mne celé tělo. Ty střípky, které si pamatují, to nebyl sen. Dělal mi hrozný věci, zatímco jsem byla v jakémsi polospánku. Možná jsem s tím „souhlasila“. Cítím se hrozně špinavá, nemůžu se soustředit.

Odpověď psychologky: Vážená slečno, tím, že jste vpustila do bytu toho muže, musela jste předpokládat, že se bude chovat velice intimně, ne? Potom jste si vzala prášek na spaní, což se nestává tomu, kdo si chce „užít večer“. Nebo jste doufala, že bude uklízet a přitom spát na balkoně? Myslím, že vás měl někdo – nejlépe rodiče – poučit o tom, co to znamená, když se takto chováte. Nyní máte následky a obraťte se na odborníka, ale vše jste si způsobila sama nerozvážností. Bohužel, je to věc vašeho charakteru a chování. Zde není možné toto řešit, je to banální věc.

Souhlasím s v článku nejmenovaným studentem psychologie konstatujícím, že díky oné PhDr. nyní již ví, jak neodpovídat. Jen mu je líto lidí, kteří dostávali takto „odborné“ rady. Složitost poradenství naznačuje zřejmě ne zcela vědomě i další citát v článku. Docent Vybíral, vedoucí katedry psychologie

FSSMU, konstatuje: „Když lidé z odpovědi psychologa vycítí agresivitu, nemají číst dál. První známka agrese je pro mne známka nekompetentnosti a neprofesionality.“ Plně s tím souhlasím. Nicméně není to co do možnosti realizace alespoň částečně srovnatelné s radou, aby alchymisté při vaření zlata nemysleli na chřástala ?

Je vůbec možné pisatelce pomoci, dejme tomu v rozsahu do 30 řádek normalizovaného strojopisu? Cvičně jsem se o to pokusil s následujícím výsledkem:

Vážená slečno,

možná bych měl začít ve stylu písně „Muský to nejsou lidi...“ Pročítěně ji kdysi zpívala známá zpěvačka Ljuba Hermanová. V soukromí dodávala: „Oni snad za to ani nemůžou.“ Lamentování nad tím nepomůže. Proto především oceňuji upřímnost vašeho dotazu. Má v mnohém obecnou platnost. Každému, nejen dívkám, se totiž občas něco nepovede. Udělá chybu, nedomyslí všechny souvislosti. Obrazně řečeno – vezme si prášek na spaní tam, kde by naopak bylo lépe být ve střehu. Aby to bylo všechno ještě složitější – vědomá sféra nevystihuje celé naše já. V psychice každého z nás jsou nevědomé složky. Ty pahnou lidově řečeno po tom, po čem nic. Nepřemýšlejí, riskují. Ženou nás do nezřídka pochybných dobrodružství. Je velmi těžké je identifikovat a ještě těžší je ovládnout. Může se stát, že nevidíme, co se může stát. Žít sám se sebou v míru ovšem znamená přijmout i tuhle – řekněme – odvrácenou tvář naší osobnosti. Uměl si říci: „Byla to chyba, ale poučím se a již se mi to nestane!“ Že se úvahy na dané téma vracejí? Zkuste na ně odpovědět sice v duchu, ale co nejhlasitěji slůvkem STOP! A vybavte si poté něco jiného. Třeba krájinu nebo květinu, kterou máte ráda.

Právě tohle může být to správné čisticí na pocit špíny, o němž se zmiňujete. Víím, že se to snadno řekne, ale hůře realizuje. Technika Stop vyžaduje obvykle nácvik s psychologem. Určitě by stálo za to co nejdříve s ním pohovořit. Zvažte sama, zda se vám bude lépe mluvit se ženou nebo s mužem. Zavoláte-li na číslo 548 538 497, ozve se brněnská poradna. Podle svých časových možností se můžete objednat, ať již ke mně nebo k některé z mých kolegyně.

Podpis.

Věřím, že bych se odstrašujícím příkladem nestal, ale v internetové poradně bych stejně neobstál. Nenabízí se tam osobní kontakt. E-mail se nepodepisuje příjmením toho, kdo mail vypracoval, ale jménem instituce. Já naopak vidím hodnotu své odpovědi v nabídce pomoci nad rámec písemné rady. Je z ní snad zjevné, že dívku nebudu odsuzovat.

Je něco takového opravdová pomoc? Je to vůbec poradenství, a ne jen jakási skicka, náznak zaměření? Není to vlastně celé pouze nabídka pomoci

s ukázkou mého uvažování, tedy informace? Není e-mailové poradenství jen něco, co zde je od pradávna být nyní ve zrychlené podobě? Má to smysl?

Jsem dost skeptický, ale nemám jednoznačný názor. Ostatně každý čtenář může na výše uvedený dotaz dívky odpovědět sám pro sebe. Nad výsledkem si lze klást podobné otázky.

Místo jasných a jednoznačných odpovědí se mi vynořila dávná vzpomínka. Jako student jsem se zeptal svého vynikajícího učitele PhDr. Huga Širokého, co soudí o tehdy nové a atraktivní psychoterapii za použití LSD. Lehce se usmál a opáčil: „Je to vynikající metoda. Uspokojuje totiž jak hysterické rysy pacientů, tak obdobné rysy jejich terapeutů.“ Pod dnes již v odborném světě neužívaný pojem hysterie se vejde ledacos. Třeba i hra na pomoc i hra na její přijímání.

Literatura

Antoš S.: Internetové poradenství: snadná realita? Sociální práce, s. 130-134, 2006

Ondrušková P.: Znásilnění? „Vaše věc“, radila psycholožka.

MFD (Brno) 15. 4. 2008

Rašticová L., Lásková A.: Internetová krizová intervence. Psychologie dnes, č. 1, roč. 2001

Redakci Universitas došlo

Zdeněk Adam, Vladimír Maisnar a kol.

Mnohočetný myelom. Jak včas rozpoznat tuto nemoc a jak s ní žít.

Masarykova univerzita v Brně, 2008

Baltské jazyky v proměnách metod.

Sborník příspěvků z mezinárodní baltické konference. Masarykova univerzita v Brně, 2008

Cofola 2008 conference: Key Points and Ideas. Masarykova univerzita v Brně, 2008

Československá historická ročenka 2007. Masarykova univerzita v Brně, 2007

Die Seele Brünns. Masarykova univerzita v Brně, 2008

Vít Dočkal, Petr Kaniok, **Základní škola Evropské unie.** Masarykova univerzita v Brně, 2006

Vít Dočkal, Petr Kaniok, Jan Závěšický, **Rendez-vous s Evropským parlamentem.** Masarykova univerzita Brno, 2007

Evropské finanční systémy 2008. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference. Masarykova univerzita v Brně, 2008

Josef Fiala, Jan Hurdík, Markéta Selucká, **Současné aktuální otázky spotřebitelského práva.** Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity. Sborník příspěvků z konference.

FOLIA, Biologia 110. Symposium on Enchytraeidae May 25-28, 2006. Edited by Jiří Schläghamerský. Masaryk University Brno, 2007

Geography in Czechia and Slovakia. Hana Svatoňová et al. Masaryk University Brno, 2008

pokračování na str. 39 →

Očima ekonomů

Janovská cesta ke stabilitě veřejných financí: Soukromé zájmy a veřejný dluh

FRANTIŠEK SVOBODA

*Incidit in Scyllam,
qui vult vitare Charybdim.*

Nejpozději od konce 18. století měly knihy věnované tématu veřejných financí strukturu shodnou s dnešními učebnicemi. Skládaly se ze tří částí věnovaných veřejným výdajům, veřejným příjmům a veřejnému dluhu¹. Z těch tří oddílů, z nichž každý zkoumá prolínání politiky a ekonomiky z jiného úhlu pohledu, je pro pochopení jejich vzájemného vztahu nejzajímavější právě oddíl věnovaný veřejnému dluhu, neboť zde jsou zájmy představitelů trhů a vlád v nejtěsnější interakci. Toto úzké propojení finančních trhů a vlády má různou podobu a podle řady ekonomů se významným způsobem podílelo i na zapojení veřejnosti do výkonu vlády². Myšlenka, že veřejný dluh a svoboda společnosti spolu souvisí, byla rozvíjena zejména od počátku 18. století. Typickým představitelem tohoto názoru v dnešní době je James MacDonald, který ve své knize *Free Nation Deep in Debt* [6] tento názor vyslovuje znovu.

Potřeba vlád půjčovat si peníze, většinou k vedení války³, se stala jednou z hlavních příčin vzestupu demokratických institucí, neboť aby mohlo dojít k rozvoji úvěrů pro veřejné rozpočty, bylo zapotřebí alternativních forem vlády. Jedním z významných nástrojů zvyšujících šanci si půjčit bylo schválení těchto půjček určitou formou zastupitelského shromáždění. Země se zastupitelskými institucemi byly schopny si půjčovat levněji než autokratické vlády, neboť byly omezeny existujícím právem zaručujícím stabilitu smluvních vztahů, a tedy jejich důvěryhodnost. Až v demokracii nebo v takovém systému, kde zájmy vlády souzněly se zájmy obyvatel a se zájmy věřitele, byl vztah dlužníka a věřitele vyrovnán. Nejlépe se na podmínky čisté tržní logiky úvěrových trhů adaptují demokracie. Proto je dnes možné nahlížet růst demokracie také skrze optiku ekonomického imperativu rozvíjející se společnosti.

1) Např. [8]. Tento systém použil i Adam Smith ve svém Pojednání o podstatě a původu bohatství národů [7].

2) Podíváme-li se na výši vnějšího zadlužení např. na stránkách CIA (The World Factbook), pak na prvních 20 místech figurují demokracie a z prvních 40 největších dlužníků je 37 států demokratických.

3) Názor, že k zadlužování dochází v dobách války, sdílel i Adam Smith ([7], str. 814).

Itálie jako kolébka kapitalismu a finančnictví

Jakýmsi specifickým přechodem mezi financemi středověkých a novověkých státních útvarů je pozoruhodná historie janovských veřejných financí, které v mnohém předznamenaly moderní finanční systém a které jako první dokázaly efektivně propojit veřejné finance a soukromé zájmy.

Základní inovace v oblasti finančnictví a obchodu byly nastartovány v městských státech Apeninského poloostrova, jejichž vzestup byl umožněn rozpadem centrální moci. Ve dvanáctém století se severní a střední Itálie podobala starověkému Řecku, kdy města přes 10.000 obyvatel vykonávala de facto samosprávu (viz [6], str. 69). Městské státy starověku usilovaly různými způsoby přetvořit kmenové uspořádání financí na požadavky státu. Dvěma principy, které chtěly zachovat, bylo vyhýbání se urážce přímého zdanění, druhým principem, který měl být zachován, bylo rozdělování přebytku. Obyvatelé italských měst se instinktivně připojili k těmto ideám předků, nicméně existoval rozdíl ve společenském uspořádání, které významně ovlivňovalo jejich veřejný život. Řecká města byla založena především na zemědělství, pouze malou část populace tvořili obchodníci, a z toho větší část byli cizinci. Podobně na tom byl i republikánský Řím. Naproti tomu středověká města byla převážně kupecká. Přestože italská města přijala feudální rody a mnoho občanů vlastnilo půdu za hradbami měst, postoje k okolní krajině se omezovaly na vojenskou kontrolu a fiskální vykořisťování. Zdroj bohatství nespočíval v půdě.

Proto se zde mohl, poprvé od pádu Kartága, zformovat stát sloužící zájmům obchodu. Středověké italské městské státy, resp. jejich ekonomické a politické elity, jasně a rozumně rozeznaly, že záležitostí státu je podpora (resp. neodporování) obchodu⁴. Tak vyvolaly revoluci v pojetí státní moci a zvláště ve veřejných financích, které se ve svých důsledcích demokratizovaly.

Středověký Janov a Benátky byly průkopníky ekonomického rozvoje a kapitalismu (viz [2]) nebo kapitalismus tvořily (viz [1])⁵. Klíčem k jejich úspěchu byl mezinárodní obchod a s ním spojené finanční trhy. F. Braudel se dokonce domnívá, že nikoliv Benátky, ale Janov byl prvním městem, které zaujalo moderní přístup a vytvořilo kapitalistické instituce. Benátky však, díky své geografické poloze, byly známější a významnější a svou výhodu si podržely alespoň po tu dobu, kdy obchod s Orientem byl hlavním zdrojem jejich bohatství. Zatímco Benátky byly především centrem mezinárodního obchodu, Janov byl kvůli své specifické poloze znevýhodněn. Neměl řeky, po kterých

4) Toto heslo od těch dob zaznívá opakovaně – nejlépe to zformuloval prezident John Calvin Coolidge, když řekl: „Business of America is Business.“

5) Viz Braudelova definice kapitalismu. „Kapitál je hmatatelná realita, masa snadno identifikovatelných prostředků neustále v činnosti; kapitalista je člověk, který řídí nebo se snaží řídit vstup kapitálu do nekonečného výrobního procesu, k němuž jsou odsouzeny všechny společnosti; kapitalismus je zhruba (ale jen zhruba) způsob, jakým se toto neustálé vstupování kapitálu provádí, obvykle z nikterak altruistických důvodů.“ [1], s. 31.

by se mohl plavit do vnitrozemí, ani nížiny, ani mnoho úrodné půdy; nemohl se tedy stát teritoriálním státem. Janovský stát držel vždy jen úzký pruh pobřeží mezi mořem a horami a své zájmy prosazoval především na moři. Na druhou stranu však Janov byl úspěšnější v přizpůsobení se rostoucímu tržnímu Západní Evropy a stal se jedním z nejvýznamnějších finančních center.

Na rozdíl od Benátek měl Janov notoricky slabou vládu⁶. Příčinou nestability janovských vlád byl vleklý spor o moc mezi rostoucí skupinou bohatých obchodníků, obyvateli města (popolo) a feudální aristokracií. Politickou nestabilitu dobře ilustruje skutečnost, že mezi roky 1338 – 1528 proběhlo v Janově 14 lidových povstání, 11 vzbouření aristokracie, 7 všeobecných vzpour, 6 vzpour vedených rodem Fregoso a jedna občanská válka⁷. Období zuřivých bojů o moc byla střídána krátkými obdobími spolupráce, která podporovala ekonomickou prosperitu. Ekonomická prosperita naneštěstí zpětně podporovala řevnivost různých klanů a nekonečný kruh politické nestability se uzavřel. Politická stabilita zavládla až v roce 1528, kdy byla ustavena aristokratická republika Andrea Doria, který byl schopen vytvořit dohodu o sdílení moci mezi jednotlivými klany a rodinami (tzv. alberghi)⁸. Po dosažení míru v roce 1528 se janovské finance dostaly na vrchol a jejich mezinárodní vliv přesáhl až do 17. století. Díky svým inovacím v oblasti finančních nástrojů se Janov stal hlavním městem financí katolické Evropy, právě když se Amsterdam stal týmž pro země protestantské⁹.

Půjčky a splátky:

Skylla a Charybda janovských financí

Doklad o existenci dlouhodobých dluhů se v Janově datuje od roku 1149¹⁰. V tom roce Republika prodala právo vybírat různé poplatky, aby získala peníze potřebné k financování války se Španělskem. Tento finanční produkt nesl název *compera*¹¹ a odkazoval k různým finančním transakcím, v nichž vláda

6) S určitou mírou zjednodušení lze říci, že Janov měl mezi roky 1096-1798 čtyři typy vlády: konzulové (consuls 1094-1196), podesta (1194-1339), lidový dóže (1339-1528) aristokratický dóže (1528-1798). Důvodem bylo rozdělení společnosti na stoupence znepřátelených rodů (albergi), zejména Adorno a Fregoso, dále existovaly rozpory mezi guelfy a ghibellini a samozřejmě rozpory mezi urozenými (nobili) a neurozenými (popolari). Politická nestabilita byla umocněna tím, že spojenci v rámci jedné skupiny mohli být soupeři v rámci skupiny jiné (srov. *Genoa and the Sea*, str. 23). San Giorgio bylo ustaveno ve třetí fázi, kdy republika podléhala vládě francouzského krále Karla VII a byla spravována francouzským guvernérem. V tomto období, spojeném se vzestupem tříd bohatých obchodníků, dal impuls k sérii vzpour proti aristokracii, a naopak zase vzpour aristokracie.

7) Viz [9].

8) Městská elita, rozdělená do 28 alberghi různých velikostí a různých druhů vazeb, byla zapsána do knihy *Liber Civitatis*.

9) Viz [5], str. 462-3. Zlatý věk janovských finančníků se většinou klade do let 1557-1627 (např. [1], str. 157).

10) V Benátkách je existence dlouhodobých dluhů doložena od roku 1164.

přijímala půjčky, které byly zajištěny tokem budoucích daňových výnosů¹². Tato půjčka byla zpočátku nedobrovolná, později se stala dobrovolnou¹³. Uvedené uspořádání, ať už povinné nebo dobrovolné, mělo dvě podoby.

První se skládala ze souběžných půjček, v nichž se dlužník (vláda) zavázal přenechat výnosy z určitých daní (například daň ze soli) věřiteli (syndikát občanů) proti pevné částce. Protože výnos z budoucích daní byl nejistý, přinášela tato půjčka de facto proměnlivou míru výnosnosti (úrok). Druhou podobou *compera* byl daňový nájem, kdy věřitel se stal buď přímo výběřčím daní, nebo pro výběr najal specializovanou agenturu. Jednotlivé *compere* byly prodávány v aukcích, v níž zvítězily ty syndikáty, tj. skupiny investorů, které nabídly nejvyšší cenu. Někdy byla cena *compera* stanovena na základě dvoustranných jednání.

Prodejce, tedy vláda, tak získal zaručený tok příjmů hotovosti a kupující, daňový nájemce (tax farmer), obdržel výměnou nejistý, avšak předvídatelný budoucí peněžní tok hotovosti, tvořený z poplatků, cel či nepřímých daní. Daňový nájem posiloval specializaci v oblasti znalostí a správy výběru daní. Nájemci byli motivováni investovat do informací o výnosnosti daní, o vztahu mezi daňovými výnosy a daňovou základnou a mírou daňových úniků¹⁴. Stejně tak byli motivováni zlepšovat metody výběru daní, a tak snižovat náklady. Specializace a konkurence v daňovém nájmu přinášela úsporu nákladů.

Každá *compera* byla rozdělena do jednotek zvaných *luoghi* s nominální hodnotou 100 lir. Vlastníci těchto jednotek se nazývali *luogatar* a jejich jména byla registrována ve zvláštních knihách zvaných *cartulari*. Každá *compera* byla samostatnou právní jednotkou a byla oprávněna k toku převedených daňových výnosů zvaných *proventi*, které byly použity ke krytí administrativních výdajů, daní, běžných i mimořádných příspěvků Republice, obnově kapitálu a k vyplacení úroku (zvaného *paghe*) věřitelům.

V r. 1303 bylo připsáno ke splácení dluhu 41 daní – většina příjmů Janova byla slíbena věřitelům financujícím války s Pisou a Benátkami. V té době byly pronajaty daně na obilí, maso, sýr, olivový olej, pečivo, a větší část solné daně. Do rozpočtu města šly přímo jen výnosy některých cel, daně z tržišť, taven a řeznictví, dále nově zavedená daň z hlavy. Příjmy města pocházely i z pokut lichvářům a z užívání majetku vyhoštěných či odsouzených.

11) Pojem *compere* byl poprvé použit v Janově v polovině 12. století.

12) O skladbě daní, které byly pronajímány, si můžeme udělat obrázek např. na základě rozhodnutí představitelů města z r. 1214, kteří se rozhodli vykoupit zpět do svých rukou výnos mýtného z Gavi, Portovenere a Voltaggia; daň na pekárny, sýrovou daň a výnos cla z Chiavari a Voltri (viz [9], str. 106).

13) Oproti tomu v Benátkách a Florencii bylo půjčování vládě povinné a tato povinnost se vyměřovala podle odhadu bohatství jednotlivce. Benátské elity nebyly ochotny vzdát se kontroly nad daňovými výnosy ve prospěch soukromých věřitelů. Byl tu ještě jeden rozdíl. Zatímco v Janově tok vládních výdajů se přizpůsoboval toku půjček, především od San Giorgio, v Benátkách vypsané daňové sazby a nucené půjčky vyrovnávaly státní výdaje včetně splácení úroku dluhu. V Benátkách byl zprostředkovatelem závazku stát, v Janově přenechal stát tuto roli organizaci San Giorgio.

14) Srov. [2], str. 5.

Protože to však potřebám města nestačilo, vydal se Janov cestou vypisování nových daní. Zdaněny byly dlažební kameny, cihly a střešní tašky, což byla pohotovlá reakce představitelů města na stavební boom, který se v tehdejší Janově odehrával.

Boje mezi guelfy a ghibeliny byly uzavřeny příměřím v roce 1331. Příměřím bylo provázáno spojením dluhů obou soupeřících stran do Velké mírové compery. Splácena byla z nových daní na víno, dřevo, svíčkový vosk, ovoce a zeleninu, mořské ryby a kuřata.

Při revoluci v roce 1339 byly spáleny všechny seznamy věřitelů města a údaje o velikosti půjček i úroků. Tento způsob zbavení se břemene dluhů nakonec ve svých důsledcích nebyl tak radikální, neboť nový režim dóžete Simone Boccanegry neodmítl staré dluhy jako celek, uznal většinu z nich, snížil však vyplácené úroky. Úroky byly spláceny z dalších daní ze spotřeby, které sice dopadaly na všechny, více ale na střední a nižší vrstvy.

V roce 1350 vznikla *Compera magna venetorum* – nucená půjčka s výnosem 10% kvůli financování války s Benátkami, které na rozdíl od Janova získaly na svou stranu mnoho spojenců. V roce 1357 byla vypsána nová *compera* na nákup 20 galeon na tažení proti monackým vzbouřencům vedeným Grimaldim. Upsána byla na nově vzniklé daně z látek a soli¹⁵.

V roce 1371 byly příjmy města 151.492 L., z toho přes 130.000 připadlo věřitelům a na chod města zbývalo kolem 20.000. To bylo málo na udržení chodu města i v dobách míru, natož v neklidných letech druhé poloviny 14. století. Janov se dále zadlužoval, takže v roce 1377 již úroky dluhů spolykaly 175.000 L. (Viz [9], str. 233.) V 70. letech 14. stol. se více než kdy jindy oprávněně říkalo, že Janované jsou bohatí, a jejich stát je chudý. Nebylo divu, vždyť každou z mnoha krizí, které Janov prožil, provázela jako její trvalá připomínka nová *compera* a s ní i nová daň určená k placení úroků.

Vznik organizace Casa di San Giorgio

Pro konsolidaci veřejného dluhu vznikla v roce 1407 instituce zvaná Casa di San Giorgio¹⁶, organizovaná skupina věřitelů, kteří měli spravovat státní dluh a řídit výplatu úroků¹⁷. Vznikla, aby stabilizovala veřejný dluh a také aby pomohla svou činností ukončit řadu vzpour kvůli všudypřítomným daním. Brzy začala fungovat jako veřejná banka¹⁸ a na krátký čas převzala i mincovnu.

15) Daň ze soli byla pro veřejné finance klíčová. Díky monopolu státu na prodej soli bylo možné cenu stále navyšovat, takže během 14. století nakupoval Janov sůl za 4s 8d za mina soli, kterou v r. 1345 prodávali za 23, v r. 1358 za 35 sld.

16) Oficiální název zněl *Officium procuratorum Sanctii Giorgii super diminutione debitorum*.

17) Celkový dluh Janova v té době odpovídal 2.900.000 lir, resp. 2,34 mil dukátů.

18) V roce 1408, rok po svém založení, uvedlo do chodu také bankovní služby pro veřejnost (úschova a převody peněz), které fungovaly do roku 1445, kdy transakce tohoto typu byly pro veřejnost uzavřeny (nikoliv však pro Republiku, akcionáře San Giorgio

San Giorgio byla institucí nezávislou a samosprávnou, jejím cílem bylo chránit zájmy věřitelů prostřednictvím jejich dozoru nad veřejnými financemi Janova. Janované nebyli sice schopni jednotné politiky, dokázali však zformovat paralelní zřízení postavené na sdílení moci, které z větší části obešlo dvě nejvíce rozvrtné skupiny obyvatel – starou aristokracii a městskou chudinu.

Základní kapitál San Giorgio vznikl převedením podílů z 6 oddělených *compere*¹⁹ do podílů Casa di San Giorgio. I když se podíly přepisovaly v poměru 1:1, trvalo čtyři roky, než byly převody zaknihovány a ukončeny²⁰.

Věřitelé vlády dostali možnost nechat se vyplatit nebo přijmout přeměnu svých stávajících podílů v *compere* do podílů San Giorgio. Konsolidace státního dluhu dala strop různým půjčkám *compere* vynášejících mezi 8-10% a sjednotila je jako aktiva instituce San Giorgio vynášející 7%. Investoři, kteří založili San Giorgio, nyní drželi nikoliv konkrétní *compere*, ale část janovského veřejného dluhu. Kromě zjednodušení administrace státního dluhu a snížení nákladů na splátky došlo také k přílivu nového kapitálu do San Giorgio, protože řada investorů nechtěla nakupovat původní jednotlivá *compere*, ale vyhovoval jim více nový stav, kdy vlastnili část z různorodé směsice aktiv ve vlastnictví San Giorgio. Jednalo se de facto o málo rizikové státní dividendové akcie s proměnným výnosem vázaným na objem vybraných daní²¹. Podíly mohly být obchodovány, přičemž byla stanovena 1% daň za tuto transakci. Záznamy o vlastnictví vedlo San Giorgio. Investoři San Giorgio (*participi*) již byli akcionáři v moderním slova smyslu.

Podílníci San Giorgio čelili typickým rizikům akcionářů, zejména však dvěma. První riziko vycházelo z nejistých toků daňových výnosů daní vyčleněných pro splátky *compere*, neboť od výše daňových výnosů se odvíjely i výnosy podílníků. Výnos nebyl nijak zaručen, a pokud byly daňové příjmy nedostatečné, pak luogatori obdrželi méně a nemohli rozdíil nárokovat u Republiky. Jak ekonomika rostla a klesala, zvětšovaly se a zmenšovaly daňové výnosy. Druhé riziko plynulo z blízkého vztahu mezi janovskou republikou a San Giorgio a z mimořádného rozsahu finanční podpory, kterou vedení San Giorgio cítilo jako nezbytnou dát Republice. Ačkoliv bylo San Giorgio formálně nezávislé na vládě, ve skutečnosti však prosperita jednoho byla spojena s prosperitou druhého. I když je pravda, že San Giorgio reprezentovalo zájmy věřitelů Republiky, muselo také zohledňovat ekonomickou a politickou životaschopnost státu. Kromě každoročního stanoveného příspěvku San Gior-

a výběři daní). Bankovní aktivity byly znovu obnoveny v roce 1530 a pokračovaly až do roku 1805, kdy činnost instituce ukončil Napoleon.

- 19) Počáteční kapitál San Giorgio byl složen z následujících *compere*: Regiminis, S. Pietro, Gazaria, Nový S. Paolo, Starý S. Paolo, kyperská Maona.
- 20) Do roku 1457 absorbovalo San Giorgio všechny ostatní *compere* a stalo se institucí spravující celkový dluh města.
- 21) Původně stanovený fixní výnos 7% byl od roku 1420 variabilní, tj. vyplácená částka nebyla fixně stanovena na 7%, a výnos se stal spíše dividendou, jejíž výše záležela na výnosu San Giorgio.

gio pomáhalo městu také prostřednictvím mimořádných příspěvků či odpouštěním části dluhu.

V jazyce moderních financí se San Giorgiu podařilo transformovat dluhy do kmenových akcií věřitelské instituce, a stalo se tak předobrazem toho, co Britové nazvali *engrayment* v průběhu jejich „finanční revoluce“ v pozdním 17. století. Tak jako v Janově i v Londýně spočíval ekonomický význam vzniku jedné instituce v tom, že „stát profitoval z koncentrace dluhu v jedné instituci, jež mohla akceptovat nižší úrokovou sazbu a méně přísný splátkový kalendář výměnou za garance zvláštních výsad, jež zvyšují schopnost instituce vytvářet zisk“²². Janované však tuto operaci provedli už o tři století dříve. Transformace dluhu přinášejícího fixní úrokovou sazbu na kmenové akcie byla významnou finanční inovací, dávající San Giorgiu charakter finančního zprostředkovatele specializujícího se na půjčky vládě.

Existence San Giorgia současně umožnila také delegovat na management důležité úkoly jako sledování úvěruschopnosti dlužníka či sledování vnějších ofesů, které by mohly ovlivnit výnosy z určených daní. Vedení San Giorgia mohlo také efektivněji vyjednávat s představiteli Republiky než předchozí vlastníci jednotlivých *compere*. Lze říci, že management instituce San Giorgia byl obezřetný a dobře informovaný ve všech záležitostech Republiky a dokázal velmi přesně zhodnotit, zda přesun rizika od dlužníka k věřiteli je ospravedlnitelný.

Struktura a řízení San Giorgia

San Giorgio mělo komplexní a v mnoha směrech moderní řídicí strukturu, sestávající z valné hromady, ředitelů, inspektorů, auditorů, úředníků, a dokonce i soudců rozhodujících vnitřní spory. Řídicí struktura se postupně vyvíjela a sloužila třem základním cílům: chránit zájmy věřitelů, minimalizovat konflikt zájmů a udržovat nezávislost organizace na vládě Republiky.

Nejdůležitější ve struktuře organizace bylo valné shromáždění (*Consiglio Grande*) a tři kanceláře: správci (*Protettori*), kteří byli odpovědní za celkové vedení banky; prokuristé (*Procuratori*), zmocnění vybírat daně v jurisdikci San Giorgia; solní úřad (*Magistrato del Sale*) chránící bankovní monopol na obchod se solí a s tím spojenými poplatky. Valné shromáždění, složené ze 480 největších podílníků, se scházelo alespoň jednou za rok a hlasovalo o klíčových rozhodnutích. Osm správců bylo voleno skupinou oprávněných *lugatori* složitou metodou, jež měla omezit koncentrování moci. *Lugatori* způsobí volit byli vedeni v neveřejné knize, *manuali secreta*, která byla aktualizována jednou ročně. Kromě toho správci – ale platilo to i pro jiné vysoké řídicí pozice – měli vykazovat ještě dva důležité znaky: významný vlastnický podíl v San Giorgiu²³ a prozíravost (*prudentia*). Požadavek vlastnictví umožňoval

22) Cit. [2], str. 8.

23) Každý kandidát musel mít alespoň deset podílů, celkem 1.000 L.

uvést do souladu zájmy managementu se zájmy podílníků (tento způsob, jak se vyhnout střetu zájmů funguje dodnes). Odborná kvalifikace a obezřetnost dávaly jistotu uvážlivých postojů při rozhodování. Aby byly minimalizovány konflikty zájmů, byli správci voleni na jeden rok, ale v druhém roce jim byla dána možnost dokončit obchody z předcházejícího období. Znovuvolení bylo možné až po dalších třech letech. Správci řídili San Giorgio jako moderní správní rada s odpovědností za řízení²⁴. Správci byli plně odpovědní za výběr příjmů ze svěřených daní, cel a poplatků; kromě toho měli soudní pravomoc ve všech záležitostech týkajících se podílů v San Giorgio.

Vedení San Giorgio se rekrutovalo ze stejné společenské vrstvy jako vedení města. Před rokem 1528 byli ve vládě zástupci lidu (*popolo*) a šlechty, po roce 1528 byla moc rozdělena mezi starou a novou vyšší vrstvu²⁵.

San Giorgio rovněž těžilo ze skutečnosti, že ti, kteří se pokoušeli o daňové úniky, byli vyhlášeni za vzbouřence a mohl jim být majetek zabaven. Daňový únik byl zločin proti San Giorgio a v pravomoci správců bylo požadovat přísné tresty, zahrnující i trest smrti a exkomunikaci. San Giorgio mělo právo užít útrpného práva u lidí podezřelých z daňových úniků (není však jasné, jak často bylo toto právo uplatňováno). Ze strany vlády nebyly kladeny žádné překážky ve výkonu spravedlnosti.

Počínaje rokem 1453, každý nastupující dóže slavnostně znovu potvrdil neporušitelnost *luoghi* a výsady San Giorgio. Kromě toho se Republika po konsolidaci státního dluhu v roce 1539 slavnostně zavázala, že nebude zavádět nové daně bez souhlasu správců. Tím zmenšila obavy podílníků San Giorgio z oslabení existujících příjmů.

24) Idea volené správní rady jako specifického demokratického orgánu v obchodní společnosti vycházelo z rozšířené politické praxe i ideálů evropského středověku, který často užíval řízení prostřednictvím volených zástupců, ať už se jednalo o městské rady či shromáždění volených zástupců v královstvích, gildách či v církvi (více viz [3], str. 31-68). Zatímco pozdější nástup absolutistických monarchií význam volených zástupců oslabil, v obchodních společnostech byla kontinuita praxe voleného shromáždění nepřerušena a neoslabena. Tento pozoruhodný demokratický prvek ve světě obchodu by si zasloužil hlubší institucionální analýzu.

25) Rozdělení moci platilo i pro San Giorgio. Např. mezi roky 1585-1594 mělo San Giorgio 65 správců, z toho 33 bylo představiteli staré šlechty (*old nobles*) a 32 nové šlechty (*new nobles*). Mezi roky 1634-44 to bylo 72 správců, z toho 34 ze starých a 38 z nových. 11 z těchto 72 správců později vystoupilo na přední pozice ve vládě Republiky. I tímto způsobem bylo zajištěno, že zájmy San Giorgio byly srovnány se zájmy Republiky a opačně, snižovalo se riziko, že Republika odmítne platit dluhy. (Viz [2], str. 12.) Dělení pozic vedlo nejen podle sociálních linií, ale také podle linie *guelfové* – *ghibellini* (*procísařští* – *propapežští*). Dva protektoři byli z řad císařské šlechty, dva ze šlechty *propapežské*. Dvojice obchodníků a dvojice řemeslníků byla rozdělena stejně.

Sekundární trhy

Novinkou na finančním trhu, zaváděnou od 13. stol. v Janově a v Benátkách, bylo umožnění vzniku sekundárního trhu s pohledávkami vůči vládě²⁶. V roce 1262 vypršelo předkupní právo státu na odkoupení těchto pohledávek. Věřitelé tak mohli své budoucí příjmy prodat komukoliv, čímž vznikl sekundární trh se státními dluhopisy.

Sekundární trhy byly užitečné (a nezbytné) ze dvou důvodů. Velké objemy vládních dluhů mohly být poskytovány, pouze pokud byly dlouhodobé, a dlouhodobé závazky byly daleko přijatelnější, pokud mohly být prodány kdykoliv v čase potřeby. Druhým důvodem byla možnost získat od občanů další hotovost. Jakkoliv byl daňový systém zručně strukturovaný, byl pouze středně účinný v odčerpání dostupných likvidních prostředků od občanů. Existovala velká část likvidních prostředků, kterou nebylo možno zdanit a která tak stála mimo dosah státu. Možnost investovat tyto volné prostředky do podílů na veřejném dluhu však tyto prostředky státu zprostředkovala. Někteří občané, jejichž lodě právě připluly do přístavu, měli hotovost, kterou chtěli investovat; podíl v San Giorgio se jevil jako dobrá investice. Bylo zde i mnoho dalších zdrojů, které byly dosud mimo systém, jako například cizinci či náboženské a dobročinné organizace. K investorům San Giorgia patřili šlechtici a obchodníci, stejně jako umělci, kněží, konventy klášterů a dobročinné organizace. Neexistovaly restriktce vlastnictví zahraničních kupců, politika byla v souladu s ekonomickou a finanční otevřeností Republiky. Díky možnosti koupit podíl veřejného dluhu byla tato likvidita k dispozici státu (srov. [6], str. 91).

Od okamžiku svého vzniku mělo San Giorgio za úkol napomáhat řízení luoghi, jejichž trh existoval již od poloviny 13. století. Od 15. století se tento trh stal dosti aktivním, likvidním a sofistikovaným. Luoghi zde byly nejen nakupovány a prodávány, ale také byly použity jako zástavy bankéřů, věřitelů a výběřčích daní. Tento sekundární trh si vytvořil vlastní skupinu makléřů, kteří zprostředkovávali kontakty kupců a prodejců, a skupinu specialistů, kteří vytvářeli katalogy luoghi. Mnoho podílníků San Giorgia investovalo dlouhodobě. Jedni chtěli zabezpečit věno svým dcerám nebo podpořit dobročinné organizace prostřednictvím trvalého výnosu. Jiní nakupovali dnes a doufali, že zítra prodají s větším ziskem. A konečně zde byli i dobře smýšlející janovští občané, kteří chtěli pomoci Republice splatit její dluhy nebo osvobodit jiné občany města od tíživých daní.²⁷

Ve 40. letech 15. stol. začalo San Giorgio vyplácet dividendy nikoliv v hotovosti, ale v bankovních poukázkách zv. *paghe*, splatných po čtyřech letech. Tyto poukázky byly velmi aktivně obchodovány a bývaly využívány k vyrovnání všech druhů komerčních transakcí i daňových dluhů. Zejména díky pla-

26) Viz [10], str. 91.

27) Investice činěné pro dobro státu byly nazývány *moleplici* nebo *multiplicati*. Jednotlivci či asociace určili určité množství *luoghi* k zaplacení a odstranění určitých daní.

cení daní byly paghe stahovány z oběhu a na konci čtyřleté lhůty bylo předloženo k proplacení v hotovosti již jen poměrně malé jejich množství. Jako vedlejší produkt trhu s vládními cennými papíry rozvinul Janov v 15. století také peněžní trh a bývá považován za první evropský stát s účelně obíhajícími bankovkami²⁸.

Shovívaví nebo sobectví věřitelé?

Procházíme-li texty věnované janovským veřejným financím, nemůžeme přehlédnout dvojí hodnocení tohoto modelu správy veřejných financí. Na jedné straně bývá zdůrazňována redistribuce bohatství od chudších k bohatším prostřednictvím splátek získaných ze spotřebních daní, na straně druhé však bývá zdůrazňováno, že v okamžiku, kdy byly veřejné finance přesunuty pod správu San Giorgia (politicky neutrálního, zároveň však demokraticky spravovaného), začal se stav veřejných financí zlepšovat a podíly v této instituci byly přístupné většině obyvatel města²⁹.

Přímá cesta jak zjistit, zda San Giorgio představovalo spolek chamtivců, investorů, kteří z Republiky získávali mimořádné zisky, nebo zda to bylo sdružení velkorysých věřitelů, je spočítat si návratnost investic do San Giorgia a srovnat je s ekvivalentními investicemi mimo Janov. Diskuse na toto téma byla uzavřena s poměrně jednoznačným výsledkem. Janov získával hotovost levněji než jeho rivalové.

Kromě toho však existovala i občanská podpora vůči městu. Prvním a nejznámějším dobrodincem Janova byl patriot Francesco Vivaldi, který viděl, jakou zátěž pro Janov znamená jeho dluh navršený válkami a nucenými půjčkami. Proto dal v roce 1371 90 podílů v *Compera pacis* (L 9.000), aby se z vypláceného úroku vykupovaly další podíly z *Compera pacis* (celkový dluh byl L 975.143). Jeho dlouhodobé řešení bylo blízko úspěchu v roce 1454, kdy platby úroků získaly 921.790, tedy stokrát víc, než byl původní dar.³⁰ Vivaldi

28) Důvodem jeho vzniku byl (původně mírný, později čtyřletý) časový rozdíl mezi zapsáním (zaučtováním) dividend a skutečnou platbou. Tento rozdíl byl důsledkem způsobem zpožděním, s nímž výběrčí daní dodávali výnosy z daní, a důvodem byl způsobem vzácnosti peněz. Dividendy byly připočítány počátkem května v jednotkách zvaných lire di paghe. Tato účetní jednotka byla odlišná od kovových peněz či hotovostních transakcí (lire di numerato). Věřitel 10 lire di paghe měl příslib, že v budoucnu dostane deset lir hotovostních. Tržní hodnota lire di paghe tedy byla přirozeně méně než deset, cena závisela na rovnováze úrokových sazeb na peněžním trhu a na době splatnosti. Viz [6], str. 99.

29) V roce 1460 mělo San Giorgio 11 135 podílníků, v roce 1500 to bylo 9 997. Odhaduje se, že podílníky San Giorgia byly 2/3 janovských domácností (Viz [6], str. 493.)

30) V té době to bylo 12% z celkového veřejného dluhu. Viz [6], str 98. Jeho příklad strhl řadu dalších, kteří přispěli nejen na úhradu dluhu, ale také na dobročinné účely, jimž věnovali výnosy z podílů – na kostely, špitály a univerzity. Z toho vyplynulo i formalizování sochařských prací. Do daru ve výši 25.000 byl dárcem odměněn jednoduchou deskou. Darem do 50.000 si vysloužil bustu, darem do 100.000 získal malou sochu a darem nad 100.000 lir získal sochu v životní velikosti umístěnou ve sněmovním sále organizace.

umřel v roce 1395, takže nemohl vidět ovoce svého mimořádného daru. Občané města mu ale po roce 1467 postavili sochu na náměstí sv. Jiří, v témže roce, kdy jeho nadace definitivně vykoupila (a tedy i splatila) všechny podíly *Compera pacis*. Dárcovství se rozmohlo natolik, že v roce 1597 držely fondy na splacení dluhu 28% všech podílů San Giorgio a hrozilo, že celý dluh převzmou v průběhu jedné generace. Nicméně dalších 40% podílů bylo ve vlastnictví náboženských nadací, které výtěžek využívaly ve prospěch svých dobročinných aktivit a které na prodeji neměly zájem³¹. Protože fondy na umoření dluhu byly, tak jako všechno v Janově, soukromou záležitostí, neměly možnost přinutit náboženské nadace, aby své podíly prodaly. Nevyhnutelným důsledkem bylo neúprosná omezení oběhu podílů a následný vzestup cen podílů. V roce 1582 klesl výnos pod 3%, mezi roky 1603-1625 nebyl průměrný výnos větší než 1,5%.

Co se týče institucionální podpory, San Giorgio podporovalo Janov mnoha různými způsoby, počínaje každoročním fixně stanoveným příspěvkem, který činil mezi roky 1490-1539 až 33.000 lir, od roku 1539 pak 50.000 lir. Kromě toho mohly být poskytnuty v odůvodněných situacích mimořádné příspěvky. Například v roce 1590 převedlo San Giorgio na Janov a různé dobročinné instituce 326.639 lir (cca 20% dividend). V obdobích finančních krizí Republiky docházelo k částečnému odpouštění dluhů. Během konsolidace dluhu v roce 1539 darovalo San Giorgio Republice *luoghi* v nominální hodnotě 350.000 lir. Banka rovněž podporovala obchod, investovala do stavby nového mola (1638-43) chránícího přístav před silnými jihozápadními větry (1,25 mil. lir dalo San Giorgio, Republika 0,75 mil. lir), zajišťovalo stavby a údržbu přístavu a solnic; San Giorgio podporovalo Republiku také prostřednictvím poskytování tzv. veřejných statků, jako bylo opevnění a obrana janovských kolonií. Po moru v letech 1656-7 se San Giorgio zřeklo výběru cla z obilovin a vína po dobu tří let. Všechny tyto příklady podpory města ze strany San Giorgia byly dobrovolné, nebyly žádné náznaky, že by se Republika chystala neuznat dluh. Je ostatně v zájmu věřitele, aby byl schopen odhadnout částku, kterou dlužník dokáže spláacet v čase obtíží.

Konečně pak San Giorgio spravovala rovněž tzv. *moltepliche, luoghi* vyčleněné k akumulaci a redukci vládního dluhu. Jestliže bylo neoblohmé v požadavku slavnostního znovupotvrzení závazků Republiky vůči věřitelům San Giorgio, ve věci finančních obtíží věřitele z důvodů, které nemohl ovlivnit, bylo shovívavé.

31) Mimo jiné tvořily podíly v San Giorgio i základní jmění dobročinné instituce *Monte di Pietà*, poskytující menší obnosy lidem v obtížné situaci. Tato instituce vznikla původně jako křesťanská alternativa vůči židovským poskytovatelům drobných úvěrů, v souladu s pravidly křesťanské dobročinnosti: chudí lidé zastavili nějaký cenný předmět – úbrus, nůž, knihu – výměnou za půjčku, kterou mohli splatit v průběhu roku za malou úrokovou sazbu 5-10%, zatímco tržní sazby se pohybovaly kolem 10-15%. Tato instituce středověku si v Itálii získala velkou oblibu a přetrvávala po staletí. Ještě v roce 1900 fungovalo v Itálii kolem 600 Monte. (Viz [9], str. 308.)

Jako velký věřitel mělo San Giorgio mnoho v sázce a vědělo, že jejich prosperita je spojena s prosperitou Republiky; odpouštění tedy nebyl pouze velkorysý skutek. San Giorgio můžeme považovat za instituci public-private partnership, která internalizovala finanční obtíže Republiky.

Protektori omezovali reálné výnosy vyplácené podílníkům San Giorgio. V případech potřeby města umožňovali růst dluhu bez proporcionálního růstu a bez podložení dodatečnými daňovými výnosy. Vstřícným krokem vůči městu bylo rovněž vedení dluhu ve stříbrných lirách, jejichž hodnota stále klesala, zatímco Florentané a Benátčané vedli svůj dluh ve stabilních zlatých dukátech. Stříbrné liry devalvovaly, v Janově o plných 60%, takže reálně vyplácené úroky klesly na 2,8% z celkové částky dluhu.

Závěr

Niccolò Machiavelli, jeden z prvních obdivovatelů San Giorgio, označil ve svých Florentských letopisech organizaci San Giorgio za stát ve státě, avšak stát shovívavý a dobře vedený, na rozdíl od nestabilního vedení Republiky³². Shovívavosti v době obtíží si věřitelé pojišťovali ekonomickou životaschopnost dlužníka, což bylo nejen citlivé jednání, ale také chytrá strategie³³.

San Giorgio je institucí zajímavou v několika ohledech. Především je to první instituce v dějinách, která dosáhla výměny dluhu za kmenové akcie a dala věřitelům značnou vyjednávací sílu. Díky tomu bylo zmenšeno riziko případného neplnění vládních závazků; snížené riziko vedlo ke snížení nákladů dluhu janovské republiky.

Druhým výrazným rysem je schopnost vedení San Giorgio rozeznávat mezi omluvitelným a neomluvitelným opožďováním splácení závazků. Vedení San Giorgio sledovalo pečlivě záležitosti Republiky a bylo schopno rozlišovat finanční obtíže způsobené oportunistem představitelů Republiky od obtíží způsobených vnějšími vlivy a podle toho formovat svou politiku odpouštění dluhů. Války, hladomor, mor, byly respektovanými důvody pro omluvitelné zpoždění platby úroků nebo k umazání částí dluhu.

Třetí zvláštností této instituce bylo zaměření na sběr a vyhodnocování informací a na vybírání daňových výnosů. Čtvrtou a poslední příčinou výjimečnosti San Giorgio bylo vytvoření veřejné finanční instituce, jež předešla o století moderní komerční bankovníctví.

32) Machiavelli dopsal Florentské letopisy v roce 1525, tedy o tři roky dříve, než Janov získal stabilní vládu. Byl zaujat zejména faktem, že v průběhu 15. století byly pod správou San Giorgio převedena četná území a kolonie jakožto záruky za další půjčky, takže spravovala většinu městských zámořských držav na Korsice, Kypru a v Černém moři. Až v průběhu 16. stol. poslední území převedená dříve pod San Giorgio byla znovu umístěna pod přímou správu Republiky.

33) Steven A. Epstein [9], který nahlíží San Giorgio poněkud kritičtěji než ostatní autoři, říká, že zatímco Benátčanům se podařilo udržet občanský smír, Janovanům se to nepodařilo, takže stabilita San Giorgio je jen čtností z nouze, která sama o sobě žádnou pozitivní hodnotu nepředstavuje.

Janované pochopili vztah mezi větší či menší důvěryhodností dlužníka a menšími či většími náklady splátek dluhu. Protože však Janov nepřežil jako stát, jako politická jednotka, neměl možnost zlepšovat své inovace a šířit je po světě, jak to později udělali Holanďané, Angličané³⁴ či Američané. Ani jejich ekonomická a finanční síla nezabránila nevyhnutelnému politickému zániku³⁵. Spolu s tím byly zapomenuty i jejich inovace, které se znovu objevily až o dvě století později v Anglii.

Příčiny toho, proč právě Janov byl místem tak významné inovace veřejných financí, jsou dosud příčinou diskusí. Klíč k pochopení celého systému spočívá snad ve velmi proměnlivém vymezení „veřejného“ a „soukromého“ sektoru v Janově. Ekonomické elity tvořily velmi často i elity politické. Tytéž osoby využívaly jedné instituce a svého vlivu v jedné sféře ve prospěch svých vlastních zájmů v jiné oblasti svých aktivit. Stát byl nástrojem podpory soukromých zájmů (srov. [9], str. 47) a tato privatizace státu se odrazila v privatizaci veřejného života. Proto mohlo zaznít úsloví, že „Janované jsou bohatí, avšak Republika je chudá“. Neochota vládnoucích zdanit sebe sama však byla kompenzována příspěvky bohatých v časech ohrožení. V dobách míru hlavní břímě daní nesla jiná vrstva obyvatelstva.

Kromě snižování rizika dluhů mělo San Giorgio význam pro vývoj finančních institucí. Snižovalo transakční náklady na trhu s pohledávkami, bylo zkušeným odborníkem v informovanosti a investovalo různé částky do kontroly dlužníka, to vše jsou důležité atributy moderní finanční instituce. Konečně pak San Giorgio nabízí poučení jak přeorganizovat státní dluh, aby fungoval co nejlépe: Trh s pohledávkami funguje efektivně, když jsou dobře ochráněna práva věřitelů.

Celý systém janovských veřejných financí byl vlastně specifickým vyrovnávacím mechanismem regulujícím hospodaření státu. Ti, kteří byli ochotni hlasovat pro zadlužování státu (a tedy pro žití na úkor budoucích generací), byli závislí na ochotě těch bohatších toto zadlužování financovat. Zároveň si věřitelé byli dobře vědomí, že míra zisku z této investice bude závislá na rozsahu zdanění, a proto si ponechali možnost vyjadřovat se k výši daní. Regulace politické moci prostřednictvím ekonomických zájmů se spolu se silným občanským etosem ukázala být nakonec všestranně výhodná.

34) Bank of England, která bývá označována jako první instituce tohoto typu a která vznikla z podobných pohnutek jako San Giorgio, byla založena v roce 1694, tedy o téměř tři sta let později.

35) Janov byl relativně velkým městem. Kolem poloviny 16. stol. měl přibližně 65 000 obyvatel, zatímco Londýn v téže době měl 40 000 a Amsterdam 14 000. Na druhou stranu nepatřil k největším, vždyť v Benátkách žilo 100 000 obyvatel a ve Florencii 70 000.

Literatura:

- [1] Braudel, Fernand. *Dynamika kapitalismu*. Vydání 1. Praha: Argo, 1999.
- [2] Fratianni Michele U., Government Debt, Reputation and Creditors' Protections: The Tale of San Giorgio. *Review of Finance*. Roč. 10, str. 487-506, 2006.
- [3] Gevurtz, Franklin A., The Historical and Political Origins of the Corporate Board of Directors. *Hofstra Law Review*. Roč.33, str. 89-172, 2004.
- [4] Kirk, Thomas A. *Genoa ant the Sea: Policy and Power in an Early Modern Maritime Republic, 1559-1684*. Johns Hopkins Univ. Press, Baltimore, 2005.
- [5] Lopez, Robert Sabatino. Market Expansion: The Case of Genoa. *The Journal of Economic History*, Roč. 24, č. 4, str. 445-464.
- [6] Macdonald, James. *A Free Nation Deep in Debt: The Financial Roots of Democracy*. Princeton: Princeton University Press, 2006.
- [7] Smith, Adam. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Vydání ne- uvedeno. Praha: Liberální institut, 2001.
- [8] Smith, Richmond M. (recenze): *Public Debts: An Essay in the Science of Finance*. Henry C. Adams. In: *Political Science Quarterly*, Roč. 2, č. 2, str. 349-352. 1887.
- [9] Epstein, Steven A. *Genoa & Genoese 958-1528*. University of North Carolina Press, 1996.
- [10] Sylla, Richard. Homer, Sidney. *A History of Interest Rates*. Fourth Edition. New Jersey: John Wiley & Sons, 2005.
- [11] Earle, T. *Bronze Age economies: the beginnings of political economies*. Boulder: Westview Press, 2002.

Redakci Universitas došlo*pokračování ze str. 25*

Institute for Financial Market. Derivatives and risk management in the new EU regulatory landscape. CD. Masaryk university 2008

XI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků z kolokvia konaného v Pavlově 18. - 20. června 2008. CD

Josef Michálek, Jiří Šmiták, **Nejvýznamnější osobnosti maratónu v Košicích**. Masarykova univerzita Brno, 2008

Nicolas Sanson, **Map of Archduchy of Austria. Mapa arcivévodství Rakouského**. Masarykova univerzita Brno, 2008

Spolupráce veřejného a soukromého sektoru při řešení mimořádných událostí. DVD. Masarykova univerzita Brno, 2008

Setkání učitelů matematiky. Vzdělávání žáků se specifickými vzdělávacími potřebami. Irena Sytařová (ed.). Masarykova univerzita Brno, 2008

Karel D. Skočovský, **Fertility Awareness-based Methods of Conception Regulation: Determinants of Choice and Acceptability**. Masarykova univerzita Brno, 2008

pokračování na str. 53 →

Kultura a umění

Abstraktní expresionismus v sochařství

JAROSLAV SEDLÁK

Výrazu abstraktní expresionismus použil již roku 1920 Eckart von Sydow v knize *Die deutsche expressionistische Kultur und Malerei* (Německá expresionistická kultura a malířství, 1920), aby jím označil určité typy expresionismu. Americký spisovatel Alfred H. Barr nazval v roce 1929 rané abstrakce Kandinského a později, v roce 1947, práce de Kooningovy a Pollockovy rovněž abstraktně expresionistickými.

S výrazem abstraktní expresionismus souzní také termín *action painting*, označující akční malířství, které se plně rozvinulo v letech 1945–1955 v USA. Poprvé ho použil ve svém článku v roce 1952 americký spisovatel Harold Rosenberg. Pojem označuje malířství jako zápis dynamického procesu na plátně v určitém časovém rozpětí, jako akci realizovanou bez předchozích předmětných asociací, a má vymezit jeho odlišnost například od tašismu, i když s oběma těmito -ismy je zahrnován pod informel, abstraktní expresionismus a lyrickou abstrakci.

K protagonistům akční malby – i přestože se v jejich obrazech objevují archetypické symboly ze spontánní nebo z čínské kaligrafie – se vedle Pollocka počítají Američané Franz Kline, Willem de Kooning, Mark Tobey a Robert Motherwell, ale také Francouz Georges Mathieu a němečtí malíři Karl Otto Götz a Karl Rudolf Hofmann Sonderborg. Impulz k abstraktnímu expresionismu (emocionálně abstraktnímu malířství), které v Severní Americe po druhé světové válce, především v padesátých a raných šedesátých letech, prožívalo téměř explozivní rozvoj, vyšel ze surrealismu. Americký abstraktní expresionismus měl ovšem své kořeny na jedné straně v rytmicky harmonické kompozici ryzího vztahu barvy a formy, jak ji hlásal Kandinský, na druhé straně v symbolickém surrealismu Maxe Ernsta a v automatickém surrealismu André Massona a Roberta Matty. Max Ernst, který se oženil s angažovanou sběratelkou umění Peggy Guggenheimovou, vyvolal čilé kontakty mezi americkými a evropskými umělci, takže ve Francii a v Severní Americe vznikly paralelně umělecké proudy stylově označované jako tašismus a *action painting*, které se vzájemně podněcovaly. Abstraktní expresionismus kladl důraz také na sémantickou stránku hmotné matérie netradičních látek, písků, tkanin, dřev, papírů, drátů, provázků, laků a nejrůznějších barevných hmot. Díla byla zpracovávána do bohatě pročleněných struktur s velkou asociací, výrazovou a významovou silou. Umělci nejčastěji užívali asambláž, a proto nejedna práce dostala podobu reliéfních obrazů-objektů.

Významnou roli sehrála i tzv. geometrická abstrakce, jejíž názvu používáme k označení uměleckých projevů pracujících s geometrickými prvky. Setkáváme se též s výrazy konstruktivismus, konkretismus, kinetické umění, op-art apod. Počátky se často hledají už v pravěku (šachovnicové a jiné vzory v paleolitu, geometrické zdobení keramiky v neolitu). Ve volném umění však geometrismus v dnešním slova smyslu vystupuje až na počátku 20. století, zejména v dílech Františka Kupky a Roberta Delaunaye, v Rusku v rayonismu, suprematismu, konstruktivismu a produktivismu a v Holandsku v činnosti skupiny De Stijl s Pietem Mondrianem v čele, která rozvíjela neoplasticismus a elementarismus. V období mezi dvěma válkami se geometrická abstrakce objevuje především na Bauhausu, ve francouzské skupině Cercle et Carré, která uspořádala roku 1930 v Paříži první mezinárodní výstavu abstraktního umění, ve skupině Abstraction-Création a ve švýcarské skupině Allianz. V poválečné době nastává velká renesance geometrické abstrakce na celém světě. Zahrnujeme sem i vlnu českého neokonstruktivismu šedesátých let. Geometrismu se nevyhnula ani vlna postmoderní malby. Jestliže byla geometrická malba na jedné straně spojována se socialistickými utopiemi, na straně druhé se opírala o neoplatonské až teosofické pojetí základních geometrických tvarů; v obou případech se věřilo, že umění je předobrazem správného uspořádání společnosti. Poválečná renesance geometrické abstrakce byla nesena spíše tendencemi kinetickými a chtěla souznít s technologickou moderní civilizací, i když ani nyní nechyběly utopické či metafyzické akcenty. Postmoderní styl nové geometrie (neo geo) si s geometrickými prvky pohrává ve stylu jazykových her. A tak i zde nacházíme dva proudy. Jeden pracuje se skvrnou a strukturou nebo představuje proces, druhý počítá s gestem, akcí, stopou pohybu; jejich materiálem jsou především železo a ocel a kvůli jasnějšímu rozlišení je můžeme označit také jako informel a abstraktní expresionismus.

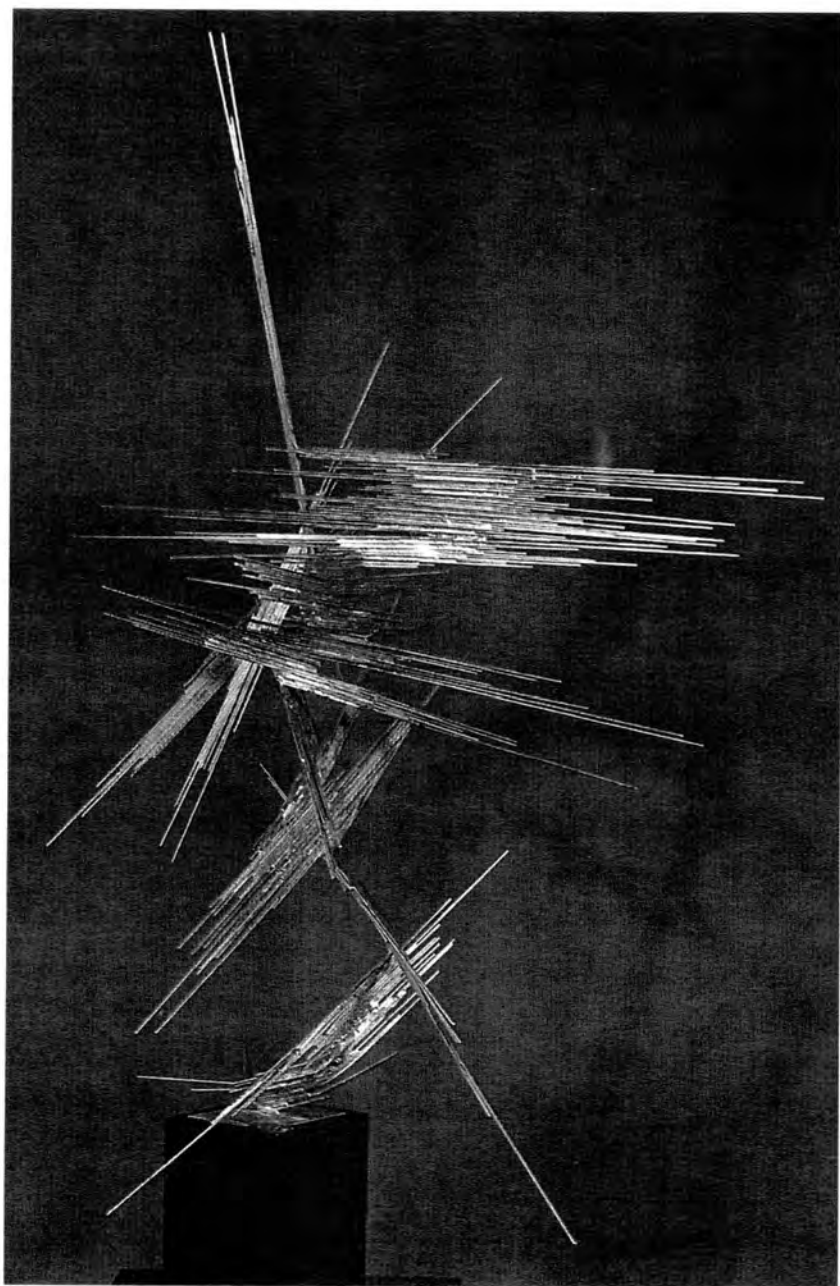
V Evropě zůstala konstruktivistická tradice dlouho živá, a to i přes všechny politické zvraty a excesy. V Německu na ni navázal především Hans Uhlmann, narozený roku 1900 v Berlíně. Studoval a pak i učil až do roku 1933 na Technische Universität v Berlíně. Vedle inženýrských studií na Technice se zabýval již od roku 1925 sochařstvím a v roce 1930 dokonce vystavoval své první práce na kolektivní výstavě v galerii Gurlitt v Berlíně. Zájem o soudobé umělecké směry ho vedl v roce 1929 do Paříže a v roce 1932 do Moskvy. Uhlmann montoval už od třicátých let své skulptury z drátu a železného plechu, jež jsou ovlivněné soudobým konstruktivismem, jak dokládají jeho *Köpfe* (Hlavy, 1933). Pomineme-li Oskara Schlemmera z Bauhausu, pak byl prvním německým sochařem, který pracoval s drátem jako sochařským materiálem. Svě drátěné plastiky zpracovával naprosto osobitým způsobem, odlišným od podobných konstruktivistických skulptur Pevsnerových a Gabových, které ho inspirovaly. Vedle drátu používal ve své tvorbě i kovové plechy, který řezal a perforoval, dále ocelové pásy a kovové trubice. Aby dosáhl sochařské trojrozměrnosti, přesouval do podoby reliéfu před sebe části řezaných plechů, což připomene kubistickou metodu *papier superposés*. Z kovových tyček

a trubek sestavoval příležitostně objekty připomínající figury ptáků nebo motýlů, a to tak, že tvořily jakési jádro, kolem kterého vznikal virtuální prostor. Po roce 1945 je zjednodušoval na lineární arabeskové kresby, které ohýbal z jediného železného drátu. Opisoval jimi prostor nebo ukazoval směr pohybu a ohraničoval plochy. Po roce 1954 nahradil kulaté roury hranatými, čímž dosahoval tvrdších, pilířovitých výtvorů technoidního charakteru. Jako by v nich nacházel srovnání s moderní technikou. Ve třímetrové skulptuře *Concerto* (Koncert) pro foyer vysoké hudební školy (Hochschule für Musik, 1954) v Berlíně rotují navzájem a navzájem se kývají liniové kantilény a plošné rytmy; melodické souzvuky v oceli, které spojují gestický duktus s malými stereometriemi. Rytmus vyjadřují také měděná plastika *Konstellace* (1956) nebo *Rondo* (1958). Patří sem i závěsná plastika v univerzitní knihovně ve Freiburgu a kovová plastika před Beethovenovou halou v Bonnu.

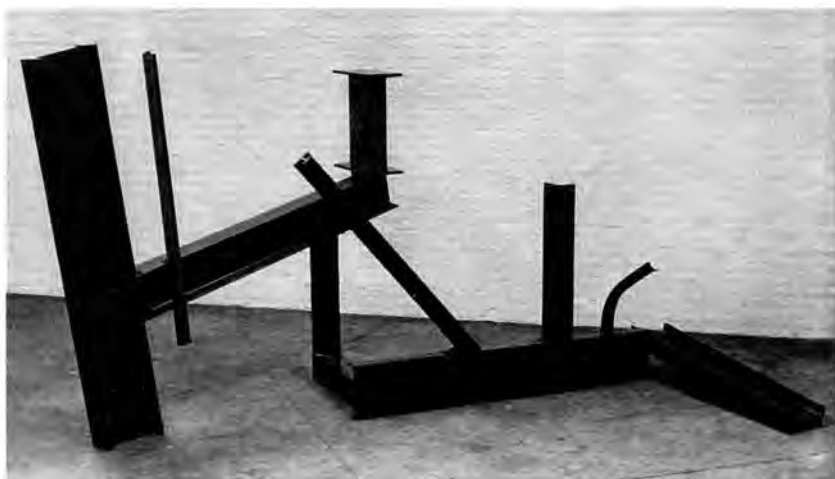
Na Uhlmannovy konstrukce navázal kolem roku 1950 Norbert Kricke, narozený roku 1922 v Düsseldorfu, který ovšem vnesl do kovové plastiky pohyb a výraz rychlosti. Bylo to dáno jeho osobními zážitky, které získal jako pilot a které ho poznamenaly daleko více než jeho studium na Akademii v Berlíně. Začal po vzoru Uhlmannově pracovat s ocelovými trubkami, které ohýbal do podoby geometrických kreseb. Jejich geometrickou přísnost však v následující fázi své tvorby uvolnil, trubky vázal do svazků ve snaze vyjádřit pohyb kruhově se rozvíjející a volně do prostoru pronikající. Tyto plastiky smíchal z různých kovů, se zinku, mědi, oceli, niklu, a dokonce je pomalovával, aby ještě zvýraznil protikladné silokřivky. Potom se ale zase vrátil k přísnějšímu řádu a svařoval rovné trubky rozdílných délek paralelně k sobě, které stavěl mírně vertikálně. Vyvolával tak dojem ploch zavlnutých kolem jádra, které připomenou tu plachtu rozedranou větrem, tu dravého ptáka s roztaženými křídly. Kricke vytvořil vedle těchto volných prací řadu prostorových plastik do architektury. Z nich jsou nejvýznamnější ocelový *Reliéf pro divadlo* v Gelsenkirchen, *Velká košatina* (ušlechtilá ocel, 1962-1963) nebo *Velká prostorová křivka* v Kolíně (1981) jako díla, ve kterých Kricke vyjádřil snad nejpřesvědčivěji ideje padesátých let 20. století, a to pohyb, který radikalizoval překonáním masy a statiky. Jsou to netělesné skulptury bez skořepiny, neopisují prostor ani zesláblou tělesnost, proudí v rytmu života organického světa.

„V pozdním díle Kricke redukuje všechno na jeden jediný průběh křivek, stupňuje z ruky ohnutý kus drátu, který vyklenuje, ohýbá do uhlazenosti a staví tím pochodeň proti prázdnotě tuctové nájemní architektury. Uhlmann a Kricke přenesli konstruktivismus do abstrakce expresionismu, jež Kricke doplnil o dynamické paradigma padesátých, šedesátých a sedmdesátých let; Kricke se stal nejdůležitějším německým sochařem mezi Lehmbruckem a Beusem.“ (*Manfred Schneckenburger*)

Na rozdíl od Evropy proběhla i v sochařství ve Spojených státech amerických *gestická abstrakce*, jak ji známe z Pollockova action painting. Rozvíjel ji David Smith, narozený roku 1906 v Decatur v Indianě. Vystudoval na Ohio University in Athens (1924) a pak pracoval v továrně Studebaker v Indianě.

Norbert Kricke: **Prostorová skulptura**, 1960

Anthony Caro: **Skulptura 2**, 1962

V roce 1926 odešel do New Yorku, kde studoval ve večerních kurzech na Art Students League u Johna Sloana a Jana Matulky malířství. Současně vykonával nejrůznější zaměstnání, byl řidičem taxíku, námořníkem, tesařem a obchodním příručím. Důležitým se pro něho stal rok 1930. Tehdy ho zaujalo abstraktní malířství, které mu zprostředkovali umělci John Xcéron a Stuart Davis. Už za rok nato zhotovoval kolorované dřevěné plastiky a od roku 1933 plastiky kovové. V kovu vytvořil několik děl, jež jsou různorodá. Smith k nim přešel pozvolna od malířství (v letech 1930-1933), a to tak, že nejprve pracoval s kolážemi, od kterých postoupil k materiálovým obrazům a teprve od nich k malovaným reliéfům. Tehdy na něho silně působili kubisté, surrealisté, González a Picasso. Od Picassa převzal v době od roku 1934 do roku 1936 stylizované symboly pro lidskou figuru, které se pak staly v určité jeho osobité modifikaci v jeho tvorbě charakteristickými. Jsou to silně abstrahované formy, Smith však přímou abstrakci odmítal. Jeho snahou vždy bylo vytvářet symboly, které jsou výrazem moderního života a moderního citění.

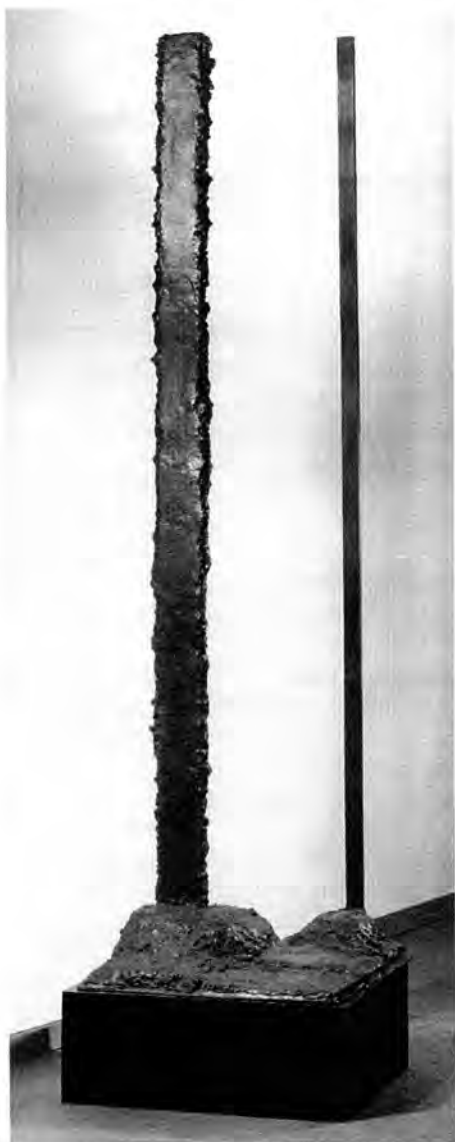
V letech 1935 – 1936 navštívil Londýn, Paříž. Řecko, Krétu a Rusko, aby poznal evropské umění, a ihned po návratu domů odléval řadu bronzových plastik, které nazval „*Nečestné medaile*“ (1937-1940). První výstava jeho děl proběhla roku 1938 v East River Gallery v New Yorku a ve stejném roce se zúčastnil skupinové výstavy American Abstract Artists. Počátkem druhé světové války pracoval jako svářeč a roku 1941 se usadil v Bolton Landing nedaleko New Yorku, kde si postavil velký ateliér. V poválečné době pak učil na různých školách – 1948-1950 na Sarah Lawrence College, 1953 na University of Arcansas, 1954 na University of Indiana. V roce 1954 zastupoval Spojené státy Americké na Prvním kongresu výtvarných umělců a uspořádal řadu soukromých výstav, které mu zajistily všeobecnou popularitu. Byl to konstruktér pra-

cující typickým způsobem padesátých let, a to svářecím aparátem, kterým vytvářel železné skulptury blízké gestické energii akčního malířství, jak ho v USA pěstovali Franz Kline a Willem de Kooning. V USA se stal právě touto svou skulpturou mýtem moderního umění. Byl prvním americkým sochařem od surrealistické předválečné láze až po minimal art.

Smitha proslavily především jeho slavné a velmi originální *Kresby v prostoru* (kolem roku 1950), které už před dvaceti lety kovali pionýři železné plastiky, totiž Picasso, González nebo Chillida. Obměňoval je ze surrealismu vytěženým vypravěčským, literárním a poetickým bohatstvím vztahů, mezi které patří také jím do plastiky zavedená úplná novota – frontalita soch, podobně jak je tomu v tabulových obrazech. Často ji ovšem doplňuje mnohohledovost. Skulptura *Blackturn – píseň irského kováře* (1949-1950) spojuje rámujičící liniovou arabesku s figurou do jednoty a váže všechny detaily k rámu, takže naše oči pronikají zcela volně do nitra: siluetového torza, které představuje přímo emblém. Pohled ze strany však nemá již nic společného s popředím, což je princip diskontinuity. Proto namůžeme tyto skulptury přehlédnout na první pohled; nabízejí totiž z každé strany vždy jiné tvary, můžeme je vnímat právě jen z různých úhlů a z různých stran. Stejně je tomu u díla nazvaného *Bec-Did-Did-Day* (polychromovaná ocel, 1963), tedy *nádrž-totem* (kruhový kryt nádrže jako znak moderní doby a zároveň jako vědomý ohlas Freudova spisu *Totem und Tabu*). Jsou to nepochybně díla zařazující se do meziprostorů mezi moderní industriální společností a vzdálenými prastarými mýty. V letech 1961-1965 složil 294 cm vysokou skládačku z různě velikých bloků, kvádrů, kostek a válců, nazvanou *Cubi XVIII* (legovaná ocel), která je ukázkou dokonale vyvážených tlaků a poměrů a perfektně vyleštěného povrchu, na kterém se mihotají odlesky leštících kartáčů. Dílo oslavující moderní materiál a nejnovější techniku jeho spojování. Smithovo zjednodušení tvarů a strojové zpracování ovlivnilo už minimal art. Ale i tehdy zůstal Smith stále ještě věrný tradičně orientovanému sochařství – figurativní vertikální rozprostraněností: teprve minimalisté budou sledovat horizontalismus, a tedy plošnost a spíše krajinnářskou rozprostraněnost.

Druhým významným americkým sochařem, tentokrát ovšem řazeným spíše ke geometrické abstrakci, je nepochybně Tony Smith, narozený roku 1912 v South Orange, New Jersey, zemřel 1980 v New Yorku. Všeobecně bývá označován za nejznámějšího amerického sochaře šedesátých let a za průkopníka již minimal artu. Přesto všechno jeho skulptury jsou nejjednodušší kombinace geometrických forem a připomínají archaické struktury. Jsou proto divákovi velmi blízké, až jakoby důvěrně známé. V tom slova smyslu se řadí zcela nepochybně k dílu Davida Smitha a stojí spíše na rozhraní mezi abstraktním expresionismem a minimalismem než jednoznačně v minimalismu.

Tony Smith studoval v letech 1933-1936 na Art Students League v Chicagu a ve svém studiu pokračoval v letech 1937-1938 na New Bauhaus tamtéž. V letech 1938 a 1939 pracoval jako asistent architekta F. L. Wrigh-

Barnett Newman: *Here I*, 1950

ta a seznámil se s umělci, jakými byli Barnett Newman, Mark Rothko, Jackson Pollock a Clyfford Still. V r. 1953-1955 pobýval v Německu. Ale už od roku 1950 do roku 1953 a pak znovu 1957-1958 vyučoval na Pratt Institute v New Yorku. V roce 1966 měl první výstavu svých soch v Hartfordu (CT) a roku 1968 se objevil poprvé na Documenta 4 v Kasselu. V roce 1969 opět učil, tentokrát na University of Hawaii v Honolulu. Poslední privátní výstavu uspořádal roku 1974 v Art Gallery University of Maryland, r. 1988 pak proběhla posmrtná retrospektiva ve Westfälischen Museum v Münsteru a ve Städtischen Museum Abteilung v Mönchengladbachu.

Literatura vesměs uvádí, že první minimalistická díla vytvořil už roku 1960. Tony Smith nicméně přechází již roku 1959 od architektury k napjatému modulárnímu systému a od roku 1959 konstruuje na bázi krystalinické oktogonalnosti soch velké formální variability. Teprve v roce 1962 vznikají jeho první monumentální sochy. Do té doby byl známý spíše jako vizionářský architekt. Nyní se stále více a více obracel k sochařství, kterému se pak úplně oddal. Dá se říci, že při tvorbě soch usiloval o vyřešení protikladu mezi architek-

turou a sochou, kterou se snažil funkčně zapojit do prostoru. Své jednoduché geometrické sochy architektonických rozměrů uváděl do přímého vztahu k okolí, a to ve smyslu tzv. „site-specific-sculptures“. Podle jeho představ měla plastika opustit ateliér a měla být vystavena na veřejnosti, jak to nejlépe dokládá jeho ocelová monumentální socha *Mojžíš* (1968-1974), která má roz-

měry 518 x 434 cm a stojí v parku v Seattle City.

Blízko Tony Smithovi stál v sochařství Barnet Newman, klasik metafyzicky prohloubeného malířství barevného pole. Byl spíše malířem. Patřil k zakladatelům abstraktního expresionismu v New Yorku. Studoval rovněž na Art Students League a v roce 1948 založil společně s Baziotem, Motherwellem a Rothkem uměleckou školu. Jeho umělecký styl se vyvíjel od surrealismu k ryzí abstrakci. Velkoformátová až obrovská plátna s vibrujícími, paralelně ke stranám běžícími barevnými pruhy vyvolávají impozantní barevně prostorové zážitky a dojem otevřené obrazové roviny. Podobně jako chtěl v malířství prolomit formát obrazu, usiloval také ve skulptuře o něco podobného, a to především o prolomení horizontu, jak dokládá jeho sice skrovný a ojedinělý, nicméně významný přínos k soudobému americkému sochařství v podobě stél, *Here I* (To Marcia, 1950), mezi kterými vrcholí roku 1967 *Zlomený obelisk* (ocel 775 x 306 x 306 cm, Houston, Institute of religion and Human Development), který resumuje v geniálním zjednodušení monumentální tradice sochařství 20. století. Stoupající a klesající části dvou proti sobě vertikálně postavených tvarů (pyramídy v základně a hranolu nad ní) narážejí svými hroty na sebe. Je to koncentrace energie, která je vyzvednuta do ekvilibristiky perfektního aktu vybalancování.

Mark Di Suvero pokračuje ve skulptuře započaté Davidem Smithem. Je to rovněž americký sochař italského původu, který přišel do Ameriky oklikou přes Čínu v roce 1941. Vystudoval University of California a v roce 1957 se usadil v New Yorku. Uměleckou kariéru započal dřevěnými skulpturami v roce 1958, které byly silně ovlivněny konstruktivismem. Jsou to od roku 1964 těžké trámy třecí do prostoru jako údery kladivem nebo prostor znásilňující venkovní plastiky, skládané z ocelových částí, ocelových nosičů a ocelových

Louise Bourgeois: *Spící figura*, 1950-59

Tony Smith: **Mojžíš**, 1968-1974

lan. Di Suvero zprostorňoval typické rysy expresionistického malířského směru silnými spojovanými trámy, nejprve ze stavebního dřeva, řetězů, lan, potom ze zdvojených nosičů ve tvaru T. Svou mohutností a silou připomínají mohutné tahy Franze Klinea nanášené pokojovou malířskou štětkou černou barvou na plátno a jsou stejně expresionistické. Východiskem patří ještě do padesátých let 20. století, ale realizují se ve značně míře ještě v letech šedesátých, takže orientace podle dobových slohů zde neplatí, uměleckohistorické vztahy se mnohokrát kříží bez ohledu na schémata a dekády.

K Di Suverovi bychom mohli přiřadit ještě Angličana, který se jmenoval Anthony Caro a který je vedle Di Suvera skutečným dědicem Američanů, a přece je od nich vzdálen tím, že se zbavil veškerého totemismu a vertikalisumu, a proto byl později často konfrontován se soudobým minimal-artem. Anthony Caro narozený roku 1924 in New Maldene, Surrey, Anglie, je britský moderní sochař, který spoluvytvářel a revolucionoval abstraktní plastiku. V roce 1946 byl promován jako diplomovaný inženýr na Polytechnickém institutu v Londýně. Potom studoval sochařství na Royal Academy of Arts, které absolvoval v letech 1947-1952. Od roku 1951 až do roku 1953 pracoval v ateliéru sochaře Henryho Moora a v letech 1953 až 1967 učil na St. Martin's School of Art v Londýně. Jeho první práce byly figurativní, patrně také proto, že Royal Academy byla poslední uměleckou školou, na které byly v poválečných letech zakázány všechny moderní umělecké projevy. Vliv na jeho první bronzové plastiky měla také práce v ateliéru Henryho Moora. Když ale navštívil v roce 1959 Ameriku a setkal se s americkým kritikem Clementem Greenbergem, který ho nabádal, aby se vzdal tradicionalismu a svůj umělecký zá-

jem orientoval na avantgardní umělce, Caro se po svém následném spřátelení s Davidem Smithem obrátil k abstrakci a začal vytvářet silně do prostoru rozlehlé konstrukce z ocelových desek a rour, které výrazně pomalovával. Jak ukazuje sestava nazvaná *Pompadour* (1963). Caro se u Smitha naučil nejprve kolážím a pak sochařské metodě svařování. To byly pro něho rozhodující momenty, jak uchopit správný okamžik modernity. Je tedy zřejmé, že jeho práce samozřejmě silně ovlivnil David Smith, ale Caro si dával velký pozor na to, aby Smitha neimitoval, a tak se mu nakonec podařilo najít vlastní osobitý styl. Proto své práce často sestavoval také z použitého materiálu, zejména ze železa a z oceli, který nacházel na šrotišti. Jeho hlavním tématem byla pak lidská postava, kterou vrstvil z amorfních mas, které nevyhlazoval, takže toto vrstvení vystupovalo zřetelně na povrch. Tím se přiřadil k abstraktnímu expresionismu, někdy však bývá přiřazován i k art brut.

Osobitě abstraktní expresionističtí sochaři jsou ovšem až Mark Di Suvero a John Chamberlain. John Angus Chamberlain, narozený r. 1927, studoval na Art Institute of Chicago, v letech 1950-1952 a na Black Mountain College v letech 1955-1956. Zpočátku byl rovněž ovlivněn Davidem Smithem, avšak pod vlivem Nouveau Réalisme dospěl od lineární abstrakce k dynamickým konstrukcím z pomalovaných, ohýbaných, pomačkaných a lisovaných autokarosérií. Tím se přiblížil francouzskému novému realistovi Césarovi. Avšak Chamberlain probouzí svými hnízdům podobnými hromadami spleťtých pokroucených drátů, rour a pásků, ale i vybalancováváním hmot, smotaných linií, houpatých křivek dojem řízené katastrofy, která je komponovaná, nikoliv lisovaná. V tom je zcela nepochybně blíží Di Suverovi než Césarovi.

Vzdáleně k abstraktnímu expresionismu bývá přiřazována ještě Louise Bourgeois, narozená 1911 v Paříži. Po studiích na Lycée Fénelon a poté u Bisiéra na Academy Ranson (1935-1936) a konečně u Roberta Wlericka a Fernanda Légera přesídlila v roce 1938 do New Yorku, kde se provdala za uměleckého historika Roberta Goldwatera. Ve své tvorbě spojila statiku s dynamikou, kde jednotlivé prvky jsou statické, ale vztahy k prostoru vyvolávají napětí. Skulptury tvoří obvykle ze dřeva a pomalovává je většinou matnou bělobou nebo černí, což posiluje dojem osamělosti, opuštěnosti individua. Když své práce poprvé vystavila roku 1950, vyvolala jimi velkou pozornost, a dokonce jimi ovlivnila i kovovou plastiku. Připojila se tak k abstraktním skulpturám amerických expresionistů 20. století, i když jen okrajově.

Abstraktně expresionistická skulptura je významným doplňkem abstraktního umění dvacátého století a má své nezastupitelné místo v dějinách moderního umění, i přestože rozhodující roli v ní hrál v USA, ale jen tam David Smith, zatímco v Evropě pouze dva umělci, Hans Uhlmann a Norbert Kricke.

Naše diskuse**Osobnost vysokoškolského učitele**

PROF. ING. PAVEL ONDRČKA, CSC.

KATEDRA EKONOMIE EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTY MU

Diskuse o osobnosti vysokoškolského učitele mě zaujala, protože mám za sebou 45 let pedagogického působení na vysokých školách v oboru ekonomické teorie. Tato moje dlouholetá pedagogická činnost byla však po roce 1968 nedobrovolně přerušena na 10 let odsunem do ekonomického výzkumu.

Nelituji. Dnes mohu do naší přepotřebné diskuse zasáhnout nejen jako pedagog, ale také jako vědecko-výzkumný pracovník. Osobnost vysokoškolského učitele se musí promítnout do vyvážené kombinace pedagogické a vědecké činnosti. V současnosti se však klade daleko větší důraz na vědeckou práci. Přispívají k tomu i mechanicky postavená kritéria pro habilitační a profesorská řízení. Do jisté míry je to pochopitelné právě proto, že hodnocení pedagogické činnosti je velice obtížné. Ta se neměří velikostí úvazku. Pedagogická činnost je umění, které se nedá měřit – ani délkou opery, ani velikostí obrazu. Pedagog je umělec, když dovede neznámé jevy, vztahy a skutečnosti poutavě posluchačům vysvětlit a současně jim poskytne prostor pro aktivizaci, aby nabyli dojmu, že také sami přispěli k odhalení tajů přednášené disciplíny.

Dnes má pedagog k dispozici celý arzenál pomůcek, kterými může svůj výklad oživit. Od tabule přes projektor až po počítačové prezentace. Ale i s těmi je umění pracovat. Když někdo postaví celou přednášku jenom na střídání obrázků, tak se sám stává na vedlejší koleji, protože spustit tento systém si mohou posluchači i doma.

U některých předmětů je neméně významná také aplikace teorie na reálný život nebo alespoň pokus o toto propojení, které by měl pedagog realizovat sám nebo by měl k tomu vyzvat studenty. To platí hlavně o jednotlivých ekonomických teoriích ve vztahu k reálným ekonomikám. Dnes studenty již neuspokojí porovnávání ekonomických teorií mezi sebou; jejich zájem je koncentrován spíše na aplikaci a využitelnost jednotlivých teorií.

Mně se nejlépe osvědčil systém, že v rámci své teoretické přednášky nechávám studentům prostor (maximálně 15 minut) pro tzv. koreferáty, v kterých menší skupina studentů referuje, do jaké míry je česká ekonomika shodná s odpřednášenou teorií.

Završením vysokoškolského studia je státní závěrečná zkouška, u které by se taky měla projevit osobnost vysokoškolského učitele. Setkal jsem se s případy, kdy se u závěrečných zkoušek položily stejné otázky jako u dílčích zkoušek. Příčinou může být buď časová tíseň nebo nedostatek invencí učitele. V každém případě je to jistá degradace státních závěrečných zkoušek.

Na moderních univerzitách ve světě se v rámci závěrečných zkoušek formuluje praktický problém, jehož řešení musí student naznačit s využitím poznatků a vědomostí ze všech předmětů. Tam dochází více ke skloubení ekonomické teorie se specializovanými odbornými předměty. Když jsem použil termín „praktický“, měl jsem na zřeteli proces přibližování k problémům reálného světa.

Někdy mám dojem, že ne vždy dost důsledně prověřujeme, zdali teorie, které vyučujeme, byly již v reálném světě aplikované nebo zda mohou být za jistých podmínek aplikovatelné.

Na druhou stranu musím vyzvednout na naší fakultě sestavování komisí státních závěrečných zkoušek z pedagogů různých ekonomických fakult. Přínos vidím ve vzájemné informovanosti o způsobu výuky jakož i o náročnosti jednotlivých pedagogů. Je to jedna z velmi efektivních forem užší mezifakultní spolupráce.

Osobnost vysokoškolského učitele se může projevit také při vedení diplomandu i doktorandů. Vypsání tématu by mělo být pro studenty nejen atraktivní, ale také společensky užitečné. Právě tady má učitel prostor naučit studenta vědecky pracovat. To ale neznamená, že student musí souhlasit s vědeckými názory svého školitele. Osobnost učitele se právě v těchto případech projevuje tak, že dokáže ocenit argumentaci studenta, ačkoliv je názorově někde „na druhém břehu“.

Na závěr bych se chtěl vrátit k již zmíněné potřebě vyvážené kombinace pedagogické a vědecké činnosti. Ve svém diskusním příspěvku jsem se zaměřil převážně na pedagogickou stránku osobnosti, protože právě v ní se promítá nejenom odbornost, ale také charakter mezilidských vztahů.

Pozdní příspěvek k anketě o osobnosti vysokoškolského učitele

PROF. MUDR. PAVEL BRAVENÝ, CSc.

FYZIOLOGICKÝ ÚSTAV LÉKAŘSKÉ FAKULTY MU

Když jsem se před pár lety zabýval historií Masarykovy univerzity, sledával jsem mezi zakladateli skvělé osobnosti jednu vedle druhé. Některé z nich jsme na Lékařské fakultě ještě měli to štěstí poznat. V řadách našich už o generaci mladších učitelů jich nebylo o nic méně, spíš naopak. Imponovali nám, i když každý trochu jinak a my si jich opravdově vážili. Zřejmě jsme si je dost idealizovali, čas na jejich obrazu leccos poopravil. Ale to podstatné je, že nám dali představu o atributech velké osobnosti vysokoškolského učitele.

Vnucuje se několik otázek. Jsou ještě takoví? Ponesou si dnešní studenti do života jejich obraz jako příklad? Jsou kritéria osobnosti stále platná? Jsou-li ta současná jiná, vyhověli by jim naši tehdejší „vzorové“? Nabízím pár náznaků odpovědi.

Začněme těmi kritérii. Není pochyb o tom, že vysokoškolský učitel musí mít vědecké renomé, a to za tvůrčí, objevnou práci. (Klinik k tomu musí být navíc vynikající lékař.) Nemůže mu chybět učitelské charisma, kterým motivuje studenty a přitahuje k sobě ty nejlepší možné spolupracovníky, vytvářeje tak svou příznačnou školu. Jeho akční rádius přesahuje území univerzity: popularizuje vědu, angažuje se jako občan, a protože věda je výrazně internacionální, je viditelně též světoobčanem. Má nadprůměrný kulturní rozhled, což z něj činí osobnost tak říkajíc renesanční. Konečně, ale mělo by to být na prvním místě, musí z něj vyzařovat hodnoty etické: hledání pravdy, spravedlnost, neúplatnost. Je těžké chít po někom vše v míře vrchovaté, ale nic z toho nesmí chybět úplně.

Nechci tvrdit, že dnes takové osobnosti nejsou, ale není je tolik vidět. Má to několik příčin. První je historická. Poválečnou generaci osobností z velké části smetlo nechvalně známých čtyřicet let intelektuálního mýcení. Čím vadili? Právě tím, že to byly osobnosti. Ti, kteří se poddali, ztratili morální důvěryhodnost. Školy jako zdroje individualit byly oslabeny a namnoze zanikly. Kontinuita byla přerušena a tak se s klíčením osobností začíná víceméně znovu a trochu jinak.

Své učinil sám vývoj stylu vědecké práce. Věda se stala spíš záležitostí badatelských týmů. Místo hierarchického uspořádání s vůdčí osobností na vrcholu vidíme na jednom pracovišti profesorů hned několik (sympatické, že stále mladších) s houfem docentů v patách. Věda je přitom stále specializovanější, zabořená do hlubinných vrtů, odkud vystoupit na povrch k rozhlédnutí – podstata to práce učitele – není vůbec snadné. Značně na významu nabývá činnost manažerská. Vůdčí osobnost v kterémkoli oboru se dnes musí umět orien-

tovat (lépe rovnou otáčet) také v ekonomii. Přitom je nutné psát žádosti o granty, recenze, oponentury, posudky a dobrozdání. To vše při tlaku na vlastní publikace náležitě ozdobené citačními indexy, jež se cení víc než síla osobnosti. Obávám se, že až na čestné výjimky by zakladatelská generace našich učitelů v tomto prostředí zbloudila.

Při množině vědecko-pedagogických pracovníků na vysokých školách a při dříve nepředstavitelném růstu počtu posluchačů v jakýchkoli standardizovaných velkochovech se daří uniformitě na obou stranách. To neznamená, že nejsou potenciálně silné osobnosti už mezi studenty. Na všech vysokých školách po léta organizovaná Studentská vědecká činnost jich každoročně řadu objeví. Je otázka, kolik z nich dospěje při tolika svodech daleko lukrativnějších forem obživy až do stadia vyzrálé osobnosti vysokoškolského učitele.

Pro pregraduální vzdělávání, a s ním spojený růst osobností, se rýsuje hrozivý scénář. Student se podle inzerce na internetu přihlásí na vysokou školu, která se mu jeví nejpříjemnější, protože klade nejmenší odpor. Je-li elektronicky přijat, dostává učební texty toulěž formou. Odesílá vyplněné testy a sesmolené eseje rok za rokem, ruce na klávesnici, oči na obrazovce, nohy na stole. Nakonec nějak propluje, dostane e-mailem diplom a tím ukončí magisterská studia, osobnost vysokoškolského učitele, pokud nějaká vyrašila, nespátřiv. Má-li se vývoj ubírat tímto směrem (a bezpochyby už má nasměrováno), pak diskuse o osobnostech na vysokých školách je jen marný povzdech za starými dobrými časy.

Doufejme, že to shora je jen karikatura. Růst individualit se ve skutečnosti přesunul do terciárního vzdělávání. Už se ví, že doktorandské studium není masová produkce nějaké obdoby kandidátů věd v rámci kariérního postupu, ale cílevědomá výchova vědeckých osobností, z nichž alespoň někteří by se měli stát všestrannými autoritami vědeckými, pedagogickými, občanskými a mravními, tedy skutečnými osobnostmi vysokoškolských učitelů.

Redakci Universitas došlo

pokračování ze str. 39

- Tělesná výchova a sport mládeže v biologickém, psychologickém, sociálním a didaktickém kontextu.**
Ed.: Vladislav Mužík, Lubomír Dobrý, Vladimír Šüss. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Tělesná výchova a zdraví pro 21. století (myšlenky, které by měly usměrňovat tvorbu školních vzdělávacích programů).** Editoři: Vladislav Mužík, Vladimír Šüss. Masarykova univerzita Brno, 2007

- Veřejný zájem v obchodním právu.** Josef Bejček (ed.), Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference, Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Výuka ekonomických předmětů na právnických fakultách 2008.** Sborník z konference. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Výroční zpráva o činnosti 2007.** Masarykova univerzita Brno, 2008

Z minulosti a současnosti univerzity

Vzkaz rektora Karlu Englišovi

PROJEV REKTORA PETRA FIALY

K 90. VÝROČÍ ZALOŽENÍ MASARYKOVY UNIVERZITY*

Devadesáté výročí založení Masarykovy univerzity, jež je významnou událostí pro celou českou kulturní veřejnost, je jistě dobrou příležitostí k přemýšlení nad historií, současným stavem a dalším směřováním naší instituce. Přesto nebudu přímo hovořit o dějinách Masarykovy univerzity ani se nepustím do rozboru aktuálních úkolů a vyhnu se i diskusi o současných reformách výzkumu a terciárního vzdělávání, tedy tématu, které se sice samo nabízí, ale jemuž se při různých příležitostech věnujeme více než dost. Namísto toho bych zde rád porušil časoprostorové omezení, propojil minulost se současností – na akademické půdě si to jistě můžeme dovolit – a na dálku vedl rozmluvu s prvním rektorem naší univerzity Karlem Englišem.

Rektor Karel Engliš ve svém prvním projevu před akademickou obcí při příležitosti zahájení výuky na Masarykově univerzitě mimo jiné řekl: „Velký úkol jsme si vytkli, ale bez velkých cílů není velkého díla. My pohasne a přijdou jiní oratí na brázdě námi začaté a stále tu bude táž univerzita Masarykova. Rodí se alma mater, která bohdá přetrvá věky, jako je přetrvala univerzita Karlova. A my, jichž v časovém odstupu staletí vzpomínati budou naši potomci v rozkvětu a slávě národa a této univerzity, upíráme zrak na jitřenku budoucích dnů.“ Když tato slova rektor Engliš pronášel, byl vlastně ještě mladým člověkem, měl třicet devět roků, byl to muž s velkou fantazií, s pohledem obráceným do budoucna, s vírou v úspěch univerzitního projektu, který zde v Brně česká společnost tehdy začínala realizovat. A i když podle svých slov věřil v „rozkvět a slávu této univerzity“, myslím, že ani on si nedovedl představit, jak bude Masarykova univerzita opravdu vypadat za 90. let.

Kdybych měl příležitost podat Karlu Englišovi zprávu o současném stavu naší univerzity, zněla by asi takto: Masarykova univerzita je dnes velkou středoevropskou univerzitou s více než 40 tisíci studenty v akreditovaných programech a s dalšími téměř dvaceti tisíci v různých programech celoživotního vzdělávání, ročně tedy tuto instituci navštěvuje okolo šedesáti tisíc studujících. Za dobu naší existence úspěšně absolvovalo Masarykovu univerzitu více než 125 tisíc studentů, v posledních patnácti letech jsou naši absolventi mimořádně úspěšní na pracovním trhu. Jsme už několik let nejžádanější českou univerzitou, loni jsme obdrželi šedesát pět tisíc přihlášek. Univerzita má téměř 4,5 tisíce zaměstnanců, s dobrými finančními i pracovními podmínkami, hospodaříme s majetkem přes 8 miliard korun, disponujeme ročním rozpočtem kolem šesti miliard korun. Máme dobré zázemí, opravili jsme, zmodernizovali a dostavěli většinu našich historických areálů v centru Brna a stavíme uni-

kátní kampus v Bohunicích v nákladu přes pět miliard korun. Máme špičkové přístrojové vybavení a v mezinárodním srovnání neobvykle kvalitní a rozsáhlou infromatickou podporu nejrůznějších činností, od studia až po tzv. inteligentní správu budov. Svoje 90. výročí bude univerzita slavit i na Antarktidě, kde jsou právě teď naši kolegové na naší vlastní polární stanici. Rozsáhlý vědecký program naší výzkumné univerzity, zahrnující širokou škálu oborů od přírodovědných až po humanitní, osvědčuje svou kvalitu v mnoha národních a mezinárodních soutěžích a poskytuje nám reálnou možnost vytvořit zde spolu se spřátelenými brněnskými univerzitami jedno z evropských center excellentního výzkumu. V rámci Evropské univerzitní asociace a v nejrůznějších zahraničních studiích je naše vysoká škola často zmiňována jako příklad dobré praxe inovativní univerzity, která je katalyzátorem rozvoje regionu a jednou z nejdynamičtějších vysokoškolských institucí v prostoru střední a východní Evropy. Mezinárodní ocenění naší práce se projevuje i v rostoucím zájmu zahraničních studentů o výměnné pobyty nebo o celé studium na naší škole, už dnes máme více než deset procent zahraničních studentů a jejich podíl se postupně zvyšuje; začínají k nám také přicházet zahraniční vědci a pedagogové, pro něž se pozvolna stáváme atraktivním místem pro jejich práci. Univerzita je ve skvělé kondici, nikdy v minulosti jsme na tom zřejmě nebyli lépe. A ještě bych k této zprávě o stavu univerzity, kdybych ji opravdu říkal Karlu Englišovi, dodal, že sdílíme jeho přesvědčení o tom, že „bez velkých cílů není velkého díla“, že cíle naší akademické veřejnosti jsou i v této době ambiciózní, ale že také máme dobrou perspektivu je naplnit a být úspěšnou evropskou vzdělávací a výzkumnou institucí.

Přestože by byl Karel Engliš – mimochodem také pozdější rektor naší „starší sestry“ Univerzity Karlovy – nepochybně rád, že je na tom univerzita, kterou pomáhal založit, tak dobře, myslím, že nad mnohými souvislostmi, požadavky a výzvami, jímž dnes čelíme, by přes svou erudici a představitost jen nevěřičně kroutil hlavou. Naši předkové bojovali několik desetiletí o vznik druhé české univerzity, mj. proto, že věřili Masarykově tezi, že musíme mít dvě univerzity, abychom měli jednu. Engliš sám říkal, že „budeme sestrou své starší družky pražské“, že „s ní budeme pěstovati dobré i přátelské styky, ale že s ní budeme v nejlepším smyslu závoditi“. Masaryk a Engliš tedy dobře věděli, že v oblasti vědy a vzdělání je potřeba vytvořit konkurenční prostředí. Jistě by je ale nenapadlo, že o devadesát let později bude mít naše země místo dvou univerzit a několika profesně orientovaných vysokých škol při stejném počtu obyvatel téměř třicet univerzit a bezpočet dalších vysokoškolských vzdělávacích institucí, které mají všechny dělat zhruba totéž, a že tak místo opravdu soutěživého prostředí vznikne do jisté míry absurdní český rybník, v němž stále více rybařů honí stále méně kaprů, ať už těmi rybami rozumíme peníze, studenty, projekty nebo cokoli podobného.

Měli bychom zřejmě také potíže Karlu Englišovi objasnit, co podle různých představ dnes všechno má být univerzita. Naši předkové rozuměli univerzitou institucionalizaci prostoru, v němž se pohybuje autonomní společenství vzdělávajících a učících se, chápali ji jako instituci, která slouží vědění, vzdělání, kultuře, národu, společnosti, jejíž cíle jsou hodnotové, kulturní, obecné. Engliš sám pro Masarykovu univerzitu formuloval tento program: „Hrdě nese naše univerzita jméno prezidenta Masaryka, avšak právem jen tenkrát, bude-li žít a pracovat (...) v duchu jeho zásad. Pravdu hledati, pravdu říci milou i nemilou, na pravdě budovati osud člověka i národa. pravdu výše klásti než všechny zájmy a ničemu ji neobětovati nás učil profesor Masaryk (...) a to bude prvním heslem naší univerzity. Svoboda myšlení a svoboda přesvědčení budíž nám vůdčí ideou. (...) Avšak vědění a vzdělávání, veškerá osvěta je málo cenná, není-li provázena vnitřní opravdovostí a mravností. (...) Heslem tudíž bude, hledáme pravdu, ale chceme dobro, vychováváme nejen vzdělance, ale i charaktery a lidi. (...) Naše univerzita vzniká v době velké demokracie, a přejeme si, aby tato nesla pečeť jak ve vnitřních poměrech učitelů k studentstvu, tak ve svém poslání pro lid, učíc své syny pracovati pro tělesné, hmotné, duševní i mravní povznesení širokých vrstev lidových.“ Univerzita neměla pro naše předky žádný měřitelný cíl, byla pro ně v souvislosti s přesvědčením té doby institucí, která má vzhledem ke svým funkcím účel sama o sobě, byla pro ně místem, kde se pěstuje vzdělání proto, že vzdělání je hodnota, kde se bádá proto, že vědění je hodnota, a proto, že bez dobrého vzdělání a poznání se žádná společnost nemůže rozvíjet. Karlu Englišovi bychom mohli říci, že – alespoň někteří z nás – tuto původní a jedinou důležitou ideu univerzity máme stále na paměti. Současně bychom mu ale museli nějak objasnit, že bychom dnes obstáli, musíme kromě toho také trochu být vydělávající firmou, efektiv-

ním podnikem, producentem účelových výzkumných výstupů, firemní přípravkou a pobočkou patentového úřadu.

Požadavky na univerzity se v posledních desetiletích významně změnily. Někdy to bývá vyjadřováno tezí o opouštění humboldtovského modelu univerzity, podle nějž, zjednodušeně řečeno, má stát podporovat univerzity jako instituce vědy a jejího učení nikoliv s určitým cílem, ale pro ně samotné, přičemž univerzity si samy určují svůj vědecký program s tím, že věda je to, co dělají vědci. Tento humboldtovský model je nahrazován představou univerzity, která má měřitelné cíle a výstupy a musí se neustále nově legitimovat (Lyotard to nazval performativitou). Přinejmenším v tom smyslu, že vysoká škola je nucena veškeré své konání ve vědě a vzdělávání vázat ke konkrétnímu účelu a obhajovat před poskytovateli prostředků jejich efektivní využití. Tato nová role univerzit může být vedena směrem k tomu, co Clark označil za podnikatelskou univerzitu, to v lepším případě, nebo také – v horším případě – směrem k instituci, která je fakticky podřízena státu a zájmovým skupinám, jež se zmitá ve svém konání mezi uspokojováním zájmů podnikatelů, politiků, médií a je vystavena působení momentálních nálad a krátkodobých mód.

Jisté nebezpečí současného vývoje si řada lidí v univerzitním prostředí v zahraničí i u nás naštěstí uvědomuje či začíná uvědomovat a znovu přemýšlí nad tím, co univerzity jsou a co mají být. Pozoruhodné na těchto diskusích je většinový názor, že největším nebezpečím pro univerzity jsou ony samy, v tom smyslu, že se nechávají zatáhnout do spleti nejrůznějších, často protichůdných požadavků vnějších aktérů, aniž by si opravdu samy definovaly, co jsou a co chtějí být, a tuto svou vizi pak dokázaly zprostředkovat veřejnosti a politikům. Jinými slovy, budeme-li sami schopni uvnitř univerzit důkladně sebeevaluace

a kritické sebereflexe a na jejím základě stanovení cílů a strategií, budeme-li si tak vědomi svého významu, pak se můžeme znovu stát nejen objektem, ale také a především subjektem reformy vysokoškolského systému. Jedině tak se můžeme dostat z postavení toho, který se musí před všemi hájit a zdůvodňovat každý svůj krok, znovu do pozice toho, kdo na společnost také oprávněně sám klade požadavky a vznáší nároky. A této představě by naši předkové rozuměli. Vždyť i náš pátý rektor, slavný právník František Weyr, který byl ve své době největším kritikem přílišné univerzitní autonomie, napsal: „Nepochyboval jsem nikdy o tom, že vlastní pěstování vědy, má-li být úspěšné, předpokládá co největší autonomii, to jest svobodu, a že tato autonomie musí se vztahovati nejen na vědeckou, nýbrž i do jisté míry na učitelenskou činnost vysokoškolských učitelů.“

Kultura Masarykovy univerzity je tradičně reformní, možná též proto, že už v naší zakládací listině stojí přání, aby „univerzita brněnská žila, mohutněla a kvetla v ušlechtilém závodění se starší sestrou pražskou, aby se stala dílnou duchů i srdcí pro všechny syny a dcery našeho národa toužící po pravém vzdělání a aby vysílala ze svých síní pracovníky nadšené čínorodou láskou k národu a prodchnuté vůlí sloužití zemi a státu, jenž ji vytvořil“. Možná i díky tomuto soutěžnímu úkolu se na naší univerzitě již ve dvacátých a třicátých letech vytvořilo reformní prostředí, kultura, která podporovala změny a nové tendence ve výuce a vědě. Na tuto tradici jsme po listopadu 1989 více než navázali a naše univerzita byla často aktivním účastníkem i iniciátorem řady reformních procesů a nezdídko byla průkopníkem zavádění nových trendů ve vysokém školství. Ale právě proto, že máme tento reformní a inovativní étos, kte-

rý sdílíme s Karlem Englišem a jeho současníky, tak také dobře víme, kde jsou hranice reforem, a tušíme, kde se nachází prostor, který by neměl být ohrožen.

Univerzity – to nejlepší, co dala západní civilizace světu, jak se někdy uvádí – jsou od svých středověkých počátků úspěšně především a vlastně pouze tehdy, pokud jsou přiměřeně autonomní. Tou autonomií se nerozumí jenom vlastní samospráva, charakter korporace, prostředí, kde se svobodně setkávají vzdělavatelé a vzdělávaní, ale autonomie znamená především svobodné rozhodování o způsobu, podobě a cílech, jakými jsou vzdělání a vědecká práce vedeny. Jistě, univerzity vždy byly ovlivněny a omezeny situací ve státě a společnosti, vždy přihlížely k tomu, jaké jsou potřeby společnosti, a je to tak dobře. Ale nelze připustit, aby veškeré vzdělávací a výzkumné cíle univerzity předepisovaly externí subjekty. Mělo-li by být vše, co na univerzitě děláme, někým nějak požadováno a předurčeno, změnila-li by se univerzita na instituci, která učí jen konkrétním znalostem a dovednostem podle momentálních potřeb zaměstnavatele a která zkoumá jen to, co je státem či jinými poskytovateli zadáno, pak to možná bude efektivní továrna na diplomy a výzkumné produkty, ale nebude to už univerzita.

Univerzita jistě nemá být do sebe zahleděná a izolovaná, musí být v interakci se společností, ale také musí být prostorem kritické společenské reflexe, místem svobodného hledání nového, institucí, kde se také bádá a učí bez konkrétního účelu, jenom pro poznávání a vědění samo. Univerzita musí být prostředím, kde ne všechno má svůj jasně definovaný účel vyjádřitelný v účetních položkách. Univerzita má brát v úvahu požadavky a potřeby svého okolí, ale sama musí mít konečnou odpovědnost za stanovení svých cílů.

Nebudeme-li si tohoto úkolu univerzity vědomi, pak nezměníme naše vysoké školy žádnými vnějšími reformami k lepšímu, ale zničíme to, co je pro ně nejdůležitější a pro společnost nejceněnější. Univerzity možná nejsou instituce efektivní v krátkodobém horizontu (i když jsme se už naučili předstírat, že jsou), ale jsou neuvěřitelně efektivní dlouhodobě. Bez autonomních univerzit se totiž žádná společnost neobejde. To věděl možná lépe, než si to někdy připouštíme my, i Karel Engliš, který při otevírání Masarykovy univerzity řekl, že „nebylo snad od dob Karlových větší kulturní události“, a že „odpor vídeňských vlád proti zřízení české univerzity v Brně přes úsilí všech vrstev českého národa jest nejlepším dokladem velikého kulturního a společenského významu této univerzity pro národ“. Česká společnost musela o svou moravskou univerzitu bojovat po dlouhá desetiletí a přinesla pro její vznik řadu obětí, včetně lidského života. Nikdo nečekal návrat této investice v ročním zúčtování, ale lidé tehdy věřili, že právě univerzita je to, co pozvedne stát, národ a region kulturně, intelektuálně a morálně v dlouhodobém horizontu. Doufám, že by dnes seznali, že se jim tato investice vyplatila. Myslím, že je našim úkolem současnou společnost přesvědčovat, že musíme smýšlet podobně jako naši předkové. Do vědy a vzdělání, do univerzit, se musí investovat, nečekat, že všechno se vrátí během roku, je třeba poskytnout jim svobodný prostor pro autonomní rozvoj: pak se vložené prostředky nepochybně vyplatí mnohonásobně.

Této argumentaci by Karel Engliš a jeho kolegové dobře rozuměli. Také se potýkali s finančními problémy. Jejich výhoda proti nám byla možná v tom, že argumentovali nikoliv čísly, projekty, udržitelností a efektivitou, ale vznášeli morální nárok. Kupříkladu Englišův kolega, mimořádná osobnost české vědy a šestý rektor naší univerzity Edward Babák (předtím byl prvním rektorem nám velmi blízké Vysoké školy veterinární, dnes Veterinární a farmaceutické univerzity Brno) v roce 1924 na politiky apeloval takto: „Již jméno naší univerzity zaručuje nám právo na prostředky, aby Masarykova univerzita byla nejlepším, z dneška do nedožité budoucnosti živoucím památkem (...) našeho nově zřízeného státu.“ Rektor Babák také řekl, že je potřeba realizovat nezbytné investice do univerzitního vybavení, protože to „žádá čest státu a výchova nových generací“. A dodal: „Nemohli bychom bez lítosti viděti, kdyby nám byly zadržovány náklady pro slušné vybavení univerzity, kdežto by na věci méně významné, nežli je kulturní hodnota Masarykovy univerzity, byly vydávány až v hojnosti.“ A tomuto morálnímu apelu našich předchůdců zase dobře rozumíme my, i když dnes nezbývá než jim jen závidět samozřejmost, s níž požadovali prostředky, o nichž se domnívali, že jim morálně náleží. Dnes jen těžko získáváme investiční prostředky, a to i tehdy, když čtyřicet procent nákladů, jako třeba v případě kampusu, platíme z vlastních zdrojů, z peněz, které musíme ušetřit a vydělat. Nemyslím si, že by dnes vláda slyšela na zdůvodnění našich potřeb morálním nárokem a povinností státu, kdybych ji s těmito argumenty žádal třeba o peníze na naši filozofickou fakultu, jejíž budovy jsou ve velmi špatném stavu.

Možná by mě politici a úředníci odkázali na soukromé zdroje, což je dnes nové heslo české vysokoškolské politiky. Ale i s tím měli naši předchůdci své zkušenosti. Právě rektor Babák si před pětadesáti lety posteskl: „Je škoda, že soukromá obětavost, jinde divy činící, dosud se u nás nerozvinula i ve svému zakládání a vydržování vědeckých institucí; (...) leč doufejme, že s hospodářským zesílením obětavých jednotlivců i tu se mnoho získá, takže časem nebude třeba všeho se domáhati od prostředků kolektivních.“ Tady bych mohl říci svým rektorským předchůdcům, že se to nezměnilo, že i my – jako oni – i po těch devadesáti letech stále ještě čekáme na příliv soukromých investorů do vysokého školství. A tak nezbyvá než doufat, že třeba za dalších devadesát let nějaký můj nástupce nám bude moci odtud vzkázat, že už jsou silní soukromí investoři tady.

Do těch dalších devadesáti let vstupuje naše univerzita jako stabilizovaná, úspěšně se rozvíjející instituce, s jasnou strategií a s realistickými cíli sdílenými celou univerzitní veřejností. Jsme připraveni využít nových možností a být znovu, jako v minulých letech, průkopníky nových cest v českém vysokém školství. Budeme aktivně, bez obav a sebelitosti čelit novým výzvám a sebevědomě obstojíme i v méně příznivých podmínkách. Jsme si dobře vědomi toho, co nám na začátku naší cesty připomenul Karel Engliš: „Učme se od svého učitele Masaryka, jehož jméno neseme, totiž práci. Bez ní nelze dosáhnouti met našeho osobního a národního snažení. To je ta divotvorná kouzelnice, která proměňuje poušť v ráj. Práce vše překoná. A vy, kdo jste sem přišli, starajíc se o zítřek, vám pravím, nebojte se ničeho a pracujte. V tom bude vaše spása, vaše budoucnost i vaše blaženost.“ Jsme připraveni i v dalších letech intenzivně pracovat, prospívat společnosti, státu, regionu, plnit společenská očekávání a být úspěšnou evropskou univerzitou. Věříme, že nám stát pro toto naše snažení vytvoří podmínky a že si česká společnost bude vědoma významu svých univerzit, jako si toho byly vědomy předcházející generace.

Symbolicky uzavírám oněch uplynulých devadesát let slovy, jimiž skončil svůj první proslav k akademické obci Karel Engliš: „My nemůžeme jinak oslovit tuto univerzitu nežli starým a dávným: Nechť žije, nechť roste, nechť květvá Masarykova univerzita v Brně.“

- * Projev byl přednesen 28. 1. 2009 na slavnostním shromáždění „Den založení Masarykovy univerzity“ v aule Právnické fakulty. Odtud jsou také všechny fotografie.

In memoriam

Vzpomínky na doc. MUDr. Miroslava Gabriela, CSc.

A. SVOBODA

Dne 7. června 2008 dokončil svou pozemskou pouť doc. MUDr. Miroslav Gabriel, CSc., docent Biologického ústavu lékařské fakulty MU, buněčný biolog, badatel a učitel. Prožil jsem s Mirkem na biologii celých 50 let a k uvedeným přídomkům musím přidat – kamarád a vzácný člověk.

Narodil se před 70 lety v Brně a vyrůstal v Žebětíně v učitelské rodině. Lásku k přírodě mu vštěpovali rodiče, ale touhu k bádání si přinesl od gymnaziálních profesorů. Adepty biologického bádání přitahovala na lékařskou fakultu osobnost prof. Herčíka, který po 2. světové válce zaujal vzdělanou veřejnost populárně-vědeckými knížkami o životě a o záření. Dobrou vědu však dělali v té době na Biologickém ústavu jen jeho spolupracovníci – Nečas, Šmarda, Vrba, Soudek. Do laboratoře O. Nečase také hned v 1. ročníku v r. 1955 nastoupil a hned dostal i výzkumný úkol – přípravu protoplastů kvasinek.

Podobných adeptů vědy bylo v těch letech na biologii několik desítek, sítím seriózní soustředěné práce jich prošlo do dalších ročníků jen několik, včetně Miroslava Gabriela a dalších, kteří se stali demonstrátory a vědeckými silami. Později z nich byli univerzitní učitelé nebo akademičtí badatelé.

Mé první setkání s Mirkem bylo v biologickém praktiku někdy v r. 1957. Učil nás mikroskopovat a z trémy si neustále upravoval rukou dlouhou kšticí na hlavě. Mikroskopovat nás ale naučil, protože to uměl sám mimořádně dobře. V průběhu své výzkumné kariéry vyprodukoval mnoho výtečných mikrofotografií buněk, které dokonce zdobily obálky špičkových zahraničních žurnálů. Samozřejmě to byla dokumentace k experimentálním výsledkům, nikoli jen dekorace.

Mezi mikrobiology a buněčnými biology byl doc. Gabriel znám jako odborník na protoplasty plísní a kvasinek a také na buněčnou stěnu a cytoskelet. Byl jedním z prvních badatelů, kteří izolovali protoplasty plísní, řas a sinic a prokázali jejich regenerační schopnost. Těmto projektům se také věnoval na svých studijních pobytech v Jeně a v Puschinu. Objevné byly také práce o mrazuvzdornosti plíšňových spor a studie o ultrastruktuře buněk hub technikou mrazového lámání. Největší pozornost však vzbudily práce o cytoskeletu kvasinek a zejména nové poznatky o rozpojení sledu karyokineze a cytokineze

a o úloze buněčné stěny v návratu normálního sledu těchto funkcí, zkoumané mj. i časosběrnou mikrokineografií. V posledních letech své vědecké kariéry se věnoval studiu cytoskeletu patogenních hub, které bylo dotováno poměrně bohatými granty a bylo také publikačně úspěšné. Poslední projekt však doc. Gabriel nedokončil, neměl už sil, aby překonal závažnou chorobu.

Nyní, v krátkém časovém odstupu od jeho odchodu, se mi už nezdá důležité, že jeho jméno je v 19 skriptech, ve 36 časopiseckých publikacích, ve sbornících z konferencí, v monografiích a disertacích a že měl v r. 2007 v SCI 249 citací. Jsou tu jiní badatelé, kteří budou v jeho výzkumu třeba pokračovat nebo jeho výsledky pyšně ignorovat. Po Miroslavovi však zůstává prázdné místo v okruhu mých kamarádů. Nesvíti již do tmy okna jeho pracovny, nezáří již zelené světlo od jeho fázového mikroskopu a neblíká kamera. Není slyšet jeho jemný humor, není tu člověk, se kterým jsem se po padesát let téměř denně potkával a potkával se rád.

Za profesorem Rudolfem Pečmanem

P. MACEK

Dne 16. prosince 2008 se uzavřela životní dráha PhDr. Rudolfa Pečmana, DrSc., emeritního profesora Ústavu hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, předního představitele české hudební vědy. Rudolf Pečman odešel od své práce náhle po krátké nemoci ve věku 77 let (narozen 12. dubna 1931 ve Starém Městě u Frýdku).

Pečman maturoval v roce 1950 na Reálném gymnáziu ve Frýdku-Místku, v letech 1950-55 studoval hudební vědu a estetiku na brněnské Filozofické fakultě Masarykovy univerzity u Jana Racka, Bohumíra Štědrone, Mirko Nováka a Olega Suse. Studium absolvoval v roce 1955 s diplomovou prací *Slovan-ské prvky v díle Ludvíka van Beethovena*. Celý svůj život spojil s brněnským univerzitním muzikologickým pracovištěm: nejprve nastoupil jako asistent (1955-61), později jako odborný asistent (1961-84); vykonával zde pak funkci tajemníka (1956-71) a zástupce vedoucího katedry (1971-89), byl i vedoucím oddělení hudební vědy (1971-89). V roce 1968 získal titul kandidát věd o umění (*Skladatel Josef Mysliveček a jeho jevištní epilog. Listy z dějin nepolské školy*), doktorát věd o umění obdržel v roce 1990 (*Jevištní dílo Ludwiga van Beethovena I.*). Docentem byl jmenován roku 1984 (habilitační spis *Ke slohové analýze hudby osvěcenského údobí*), profesorem pak v roce 1990. Po listopadu 1989 zastával funkci proděkana Filozofické fakulty pro studijní záležitosti (do konce roku 1991). Současně s působením na FF MU přednášel v letech 1956-90 (s přerušením) i na Katedře hudební výchovy Pedagogické

fakulty MU. Od r. 2004 působil pak na Ústavu hudební vědy brněnské Filozofické fakulty jako emeritní a externí učitel, konal přednášky (též pro Akademii staré hudby a pro Seminář estetiky), v rámci doktorského studia muzikologie byl předsedou oborové komise, působil jako školitel doktorandů pro muzikologii a estetiku, byl předsedou nebo členem komisí rigorózních, doktorských, habilitačních a profesorských.

Těžištěm Pečmanovy odborné práce byly dějiny hudby, zvláště 18. století, ale také hudba první poloviny 20. století, především pak Martinů a Janáček. Zajímal se i o dějiny opery, libretistiku, teorii hudební interpretace, stejně jako o hudební a obecnou estetiku. Studium syntézy pozdního baroka a klasicismu Pečmana přivedlo k trvalému zájmu o rod Bendů, o F. X. Richtera a zejména o Josefa Myslívečka, o němž vydal dvě monografie. Díky svému učiteli Janu Rackovi získal lásku k Beethovenovi, kterou věnoval do tří knih, z nichž poslední je obsáhlá monografie *Jevištní dílo Ludwiga van Beethovena*. Ze světové tvorby se zajímal o dílo Händelovo, je autorem jeho první české monografie. Studoval také dílo Antonia Vivaldiho a starší italskou hudební kulturu, výsledkem těchto odborných zájmů byla knižní práce *Hudební kontexty staré Itálie*, po ní následovala monografie *Antonio Vivaldi a jeho doba*. Pozornost věnoval také Brnu a jeho muzikologii: knižně zpracoval monografii o zakladateli brněnské hudební vědy Vladimíru Helfertovi a dále knihu o životě a díle hudebního historika, lexikografa a kritika Graciana Černušáka. Pečman publikoval také své paměti, v nichž svérázně glosoval brněnské obecně hudební, ale zejména muzikologické dění své doby a svého prostředí. Pečman rozvíjel rovněž rozsáhlou činnost hudebněpublicistickou, kritickou a popularizační, jak v odborných časopisech, tak zvláště v denním tisku.

Aktivně se podílel na organizaci řady festivalů, koncertů a konferencí, s Jaroslavou Zapletalovou patřil k zakladatelům brněnského Mezinárodního hudebního festivalu (1966; dnes Moravský podzim) a také mezinárodního hudebněvědného kolokvia při tomto festivalu.

Za svůj život získal Rudolf Pečman mnoho významných mezinárodních i domácích ocenění, připomeňme alespoň čestné členství v České společnosti pro hudební vědu a zejména pak členství v předsednictvu společnosti Georg-Friedrich-Händel-Gesellschaft v Halle nad Sálou, kde nahradil hudebního skladatele Benjaminu Brittena.

Odchodem Rudolfa Pečmana ztrácíme nejen významného hudebního historika a univerzitního učitele, ale také obětavého a milého kolegu, kterých není v žádném oboru lidského konání nikdy dost.

Významné osobnosti naší univerzity

Panu učiteli s láskou...

Náležím k těm šťastným, které vychovával a lingvisticky na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně vzdělával pan profesor Josef Vachek. Jistě povolanější nejednou obnažovali své nitro a s nostalgii si příležitostně připomínali tu nebo onu stránku nevšední osobnosti našeho drahého univerzitního učitele, anglisty a obecného lingvistu vpravdě světového věhlasu. Pro dokreslení této mozaiky budíž dovoleno také mně na našeho vzácného jubilanta, od jehož narození uplyne 1. března 2009 sto let, žákovsky alespoň letmo vzpomenout.

První mě „pracovní“ setkání s ním bylo v proseminárii nové spisovné angličtiny, kdy nás na základě analýzy nedlouhého novoanglického textu uváděl do studia anglické fonetiky a fonologie, avšak i do studia moderního anglického jazyka vůbec. Šla na nás doslova tiseň, když jsme četli na tabuli první věty určené k analýze (tuším: *An enthusiastic angler wished to have a quiet afternoon's fishing. But when he came to a suitable place he found that there was a snake lying on a stone in front of him...*), především viděli jejich fonetický přepis, následovaný páně profesorovým definováním fonetiky jako jazykovědné disciplíny a jejím odlišením od disciplíny velmi blízké – fonologie.

Musím přiznat, že přísný pohled pana profesora, jakož i jeho poněkud rezervovaný přístup na nás zpočátku nepůsobil příliš povzbudivě. Když jsme však poznali, že jeho přísnost a náročnost jsou obráceny v první řadě vůči němu samému (byl natolik vnitřně poctivý, že to, co vyžadoval od svých svěřenců, vyžadoval nesmlouvavě především na sobě samém, např. jeho opožděný přístup do hodiny prakticky neexistoval), a především když se povzbudivě zajímal o naše první nesmělé pokusy odborné, začal být opravdu náš. Oč pomaleji, o to hlouběji se Vachek učitel i vědec vrýval do našich nití. A zůstane tam natrvalo. Nebyl to učitel se srdcem proklamativně na dlaní, avšak celková opravdovost jeho jednání s námi studenty byla o to přesvědčivější. Hned od zmíněného prvního setkání s panem profesorem

rem jsme se seznamovali s výrazným rysem jeho osobnosti – jeho chvalně známou velmi úspěšnou činností pedagogicko-didaktickou, zvláště pak s jeho nadobytěj vyvinutou schopností vyjadřovat se hutně a zároveň velmi výstižně. S jeho darem koncižní a lapidární formulace jsem se pak po dlouhá léta setkával při příležitosti nejrůznějších vědeckých shromáždění doma i v zahraničí: jeho formulační umění vynikalo zejména v nepřípravených vědeckých diskusích a polemikách, v nichž jeho argumentace takto podávaná vynízala vždy neobyčejně přesvědčivě a jeho analýza jazykových faktů byla pak pro posluchače skutečným zážitkem. (Naše poděkování u „malého“ doktorátu jsem za naši šestičlennou skupinku, ve které byli mj. pozdější známí jazykovědci Jan Chloupek a Jaroš Pačesová, při naší promoci 30. 4. 1953 formuloval nikoli náhodou takto: „S láskou vzpomínáme profesora Vachka. Jeho nabádavá slova byla mocnou vzpruhou v našich prvých pokusech o vědeckou práci a jeho poctivost a svědomitost nám budou vždy příkladem.“)

Jiným výrazným rysem osobnosti našeho vzácného oslavence byla jeho příslovečná skromnost. Oč mimořádnější byl stupeň jazykovědných znalostí našeho učitele, o to skromnější byl jejich nositel. Ne argument silly, ale síla argumentu byla trvale spjata s Vachkovou osobností skvělého, široce mezinárodně uznávaného učenice. Vzpomínám si, že když jsem jednou před lety jako mladý a horlivý lingvista na studijním pobytu v zámoří se zdarem absolvoval odbornou diskusi o nějaké jazykovědné otázce, obrátil se na mne přítomný profesor newyorské Columbia University Robert Austerlitz s uznáním platnosti mé argumentace a jejím kladným oceněním, avšak v duchu typické americké badatelské otevřenosti zároveň s konstatováním, že profesor Vachek (jemu dobře známý nejen jako přední vědecká osobnost mezinárodní lingvistiky, avšak i jako můj univerzitní učitel) by si byl v obdobném případě při předkládání výsledků své práce počínal skromněji... O tomto charismatu profesora Vachka jsem se později mnohokrát v praxi přesvědčil (a vždy znovu

a znovu jsem si zároveň vděčně připomněl kritická slova svého amerického přítele).

Poslední útržek mé dnešní vzpomínky náleží okamžiku, kdy pan profesor přišel do našeho semináře a sdělil nám: „Dámy a pánové, spolu s jinými členy našeho učitelského sboru jsem byl také já požádán vyzvat Vás, abyste nás při našem vzájemném fakultním styku oslovovali čestným titulem 'soudruhu'." Protože alespoň některým z nás byl již tehdy profesor Váček znám (mj. i z jeho návštěv bohoslužby v klášterní kapli naproti fakultní budově na brněnské Grohové ulici) jako člověk hluboce věřící a jistě ne komunista, byli jsme první okamžik vzniklou situací poněkud zaskočení. Vtom duchapřítomně povstala jedna dívka a vyslovila názor nás studentů: „Dobře, pane profesore.“ Pan profesor si nás poté zvolna přešel pohledem a pronesl nezapomenutelná slova: „Děkuji Vám, milí přátelé!“ Vzniklou atmosféru v oně hodině našeho seminárního cvičení jen stěží možno slovně vyjádřit. V oněch čtyřech slovech nezazněla jen vachkovsky koncizní slova díky, nýbrž zároveň i naléhavý morální apel na nás na všechny, bez výjimky. Dlužno dodat, že nepamatuji případ, kdy by se byl člen našeho brněnského semináře anglistiky obrátil na tohoto svého vyučujícího oním úředně doporučeným oslovením. Pro nás všechny to vždy byl a provždy zůstane náš nezapomenutelný pan profesor Váček.

A. VAŠEK

Ke stému výročí narození houslisty a muzikologa Jana Vratislavského

Většina mých souputníků nachází shodu v tom, že dnes – po 60 letech od dob svých vysokoškolských studií – vnímají své učitele mnohdy jinak a odlišně, než tomu bylo v době, kdy s nimi byli v osobním kontaktu. Obvykle dochází ke zřetelné separaci těch, pro něž byli studenti jen „materiálem“, jehož kultivaci byli pověřeni, potažmo tedy i prostředkem jejich obživy. V paměti pak zůstávají jen ti, kteří dokázali své studenty připoutat ke „svému“ tématu, vtáhnout je do studovaného oboru a učinit z nich své spolupracovníky. Jan Vratislavský je jedním z těch několika mých vysoko-

školských učitelů, kteří se jako výjimečné osobnosti natrvalo vryli v moji paměť. Můj vztah k němu byl utužován i tím, že se v závěru mého studia stal neoficiálním konzultantem (a oficiálně pak oponentem) mé diplomové práce. Mé osobní vzpomínky jsou nadto syčeny i zážitky z diskusí o smyslu a funkci umění mého učitele s mým otcem, též učitelem, ale i malířem a grafikem. Během četných osobních setkání a vzájemných návštěv se ukázalo, že jsou si blízcí nejen věkem, ale i názorově, že se shodují nejen ve věcech profesních a odborných, ale i v postojích k tehdy dominující ideologii a uzurpátorským praktikám režimu. Oba také byli pro své nekompromisní politické názory a postoje perzekvováni a podobnými mocenskými prostředky sužováni.

Protože se domnívám, že bychom měli své učitele ctít, cítím i povinnost projevit jim svoji vděčnost třeba jen tím, že připomeneme (např. k jejich životnímu výročí) jejich vědecký nebo umělecký přínos univerzitě. Některé z nich jsem připomenul i na stránkách naší univerzitní revue: prof. Františka Lýska v roce 1994 (č. 1), prof. Františka Holešovského v roce 2000 (č. 2) a 2004 (č. 4) a doc. Jiřího Svobodu v roce 2007 (č. 4). Ve vztahu k řadě dalších svých učitelů stále však zůstávám dlužníkem: k Janu Kuncovi a Josefu Veselkovi (hudbou žijícím) a k profesorům Antonínu Grundovi a Josefu Hrabákoví, kteří stejně tak opravdově žili literaturou a pro literaturu.

Jan Vratislavský se narodil 26. 3. 1909 v Humpolci, zemřel v roce 1988. V letech 1924–28 studoval učitelský ústav v Čáslavi (maturoval 1928) a současně hru na housle u Bedřicha Voldana (1925–28). Základy hudebního vzdělání získal v letech 1928–32 na pedagogickém oddělení pražské konzervatoře (absolvoval v roce 1932, kdy zde vykonal i státní zkoušky z houslí a sborového zpěvu). Na konzervatoři v Praze složil v roce 1936 též státní zkoušky z klavíru a varhan. Hudební vzdělání dovršil na Karlově univerzitě v Praze, kde studoval v letech 1934–36 hudební vědu u Zdeňka Nejedlého.

Od roku 1933 byl ředitelem hudební školy v Čáslavi; byl zde činný i jako sbormistr pěveckého spolku *Hlahol*. Jako profesor hudby vyučoval na učitelských ústavech v Praze (1936–37), Chrudimi (1937–38), Prešově (1938–39), Lounech (1939–40), Praze (1940–

41), Jičíně (1941-45) a od roku 1945 v Brně. V letech 1946-52 byl lektorem houslové hry na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity, od 1. 1. 1953 do roku 1959 pak jako odborný asistent. V této době vznikly i jeho dvě pedagogicky orientované muzikologické práce: *Housle a houslová hra* (Praha: 1953) a *Stručná nauka o harmonii* (Praha: 1955).

Měl jsem tehdy jako jeho žák příležitost poznat způsob jeho výuky hry na housle. Jako vysokoškolský učitel se vyznačoval neúnavnou pracovitostí, svědomitostí a náročností spojenou s důvěrou a lidsky chápavým porozuměním. Dnes si zpětně uvědomuji, že jednotlivé lekce houslové hry byly součástí promyšlené a strukturované soustavy profesionála, v níž uplatňoval progresivní metody jak svého učitele profesora B. Voldana (*1892), tak i houslisty a světově proslulého houslového pedagoga Otakara Ševčíka (*1852), které obohacoval metodicky cennými zkušenostmi získanými při vlastním studiu svého houslového repertoáru pro koncertní vystoupení. Tvořivě přistupoval k tehdy novým metodám a formám studia houslové hry B. Voldana. Voldanem formulované variabilní vzory pro cvičení v posloupnosti orientace, redukce, modely, průprava, inverze a charakter, které je možno uplatnit při studiu každého technického problému a mnohdy i při studiu hry na jiné nástroje. Vratislavský varioval a pohotově přizpůsoboval mentalitě a aktuální technické úrovni svých studentů. Své názory a postoje projevil vždy jasně a přímo – své žáky nenechal nikdy na pochybách. Na katedře hudební výchovy konstitoval a řídil houslový soubor, jehož členy byli převážně studenti oboru hudební výchova. S ním nastudoval mimo jiné i dvě *Malé suity* – čtyřvětou pro dvoje housle (z roku 1944) a třívětou (z roku 1949) pro troje housle Josefa Bohuslava Foerstra (třívětá suita zazněla v roce 1953 v rozhlasové premiéře).

Přechodně vyučoval na konzervatoři v Kroměříži, v letech 1959-60 na hudební škole v Brně. Na brněnskou konzervatoř přišel až ve svých 53 letech, kdy už měl za sebou bohatou činnost houslisty, hudebního pedagoga i publicisty. Působil zde v letech 1962-79; uplatňoval se jako profesor hudebně teoretických předmětů, houslové a komorní hry, intonace, sluchové analýzy a harmonie.

Jeho aktivita je obdivuhodně mnohostranná: zprvu byl činný jako houslista, hudební pedagog, sbornísta a skladatel, posléze pak rozšířil svoje působení i do oblasti hudebněvědecké, hudebně kritické a organizační. Jako houslista se úspěšně prezentoval na koncertech u nás i v zahraničí (v bývalém Československu téměř dvěstěkrát). Z nepřehledného množství kritického hodnocení jeho koncertů v různých hudebních časopisech (ale i v deními tisku) vyjímám ze *Slova národa*: „*Prvé vystoupení Jana Vratislavského bylo provázeno plným zdarem jak po stránce vybrané techniky, tak i hluboké muzikální inteligence, s jakou se tento žák známého houslového pedagoga prof. B. Voldana staví k řešení stavebných předloh na podkladě vzorné intonační čistoty, krásného tónu a plného smyslu pro komorní čistotu stylovou*“. Později pak – např. v kulturní rubrice *Rovnosti* – se lze dočíst, že „*Vratislavský je houslista nevšední technické a koncepční úrovně. Je nadán zdravě citící hudbností, i když se jeho přednes vyznačuje klidem a rozvážným stavebním smyslem, soustředěným především k citově vřelému a opravdovému podání. Jeho tón je zpěvný, ve vyšších polohách svítivé průrazný, technicky dokonale vybavený, intonace bezvadná a slohově citěná jemně kultivovaná*“.

V roce 1936 podnikl koncertní turné ve Švýcarsku, Francii, Belgii a Německu, kde koncertoval též v rozhlase. A kritika nešetřila chválou. O tom, jak vysoce jsou jeho umělecké výkony v cizině hodnoceny, píše dopisovatel *Lidové demokracie*: „*Umělecká činnost houslisty Jana Vratislavského upoutává stále větší pozornost. Jeho nemalé schopnosti technické a vypěstěné hodnoty ryze hudební jsou toho druhu, že už dnes možno zařadit Vratislavského mezi naše nejlepší současné houslisty*“.

Nemalé jsou i jeho zásluhy o propagaci soudobé české tvorby: na svých koncertech uváděl především houslová díla a novinky soudobých českých skladatelů, z nichž některé mu byly věnovány. Jsou to *Sonata quasi fantasia* pro housle a klavír, op. 177, od Josefa Bohuslava Foerstra, kterou také poprvé uvedl v roce 1944 s klavíristou Václavem Holzknechtem (*1904), *Sonata* op. 27 od Bořivoje Mířky (*1904) a *Capriccio* op. 28 od Jiřího Svobody (*1897), které premiérově se svým

spolupracovníkem z pedagogické fakulty – klavíristou Samuelem Kovářem (*1906) v roce 1947. Tato jeho snaha spolu s ctižádostí být prvním, kdo dílo uvede do života, byla hudebními kritiky po právu a náležitě kvitována; např. v *Národní obrodě* můžeme číst: „*Programová nesmlouvavost a netradičnost snad nejvýrazněji charakterizuje umělecké snažení houslisty prof. Jana Vratislavského, neboť uvést na pořad jediného koncertu pět skladeb majících premiérový ráz, je událost, se kterou se setkáváme na koncertech jen výjimečně a jež zasluhuje vrcholové uznání. Všechny nemalé přednosti hudební i nástrojové se bohatě rozvinuly s nezmenšenou intenzitou. Je to zvláště šíře kantilény, kterou dovede Vratislavský vybudovat v pozoruhodně jednoduše gradaci, plně uplatňuje při tom závažnost výrazových prostředků i detaily stavebně i čistě zvukové.*“

Z jeho houslistické činnosti vyrůstají četné revize a úpravy houslových skladeb světové i české hudby. Uplatnil v nich nejen zkušenosti získané v průběhu své koncertní činnosti, ale i své pedagogické schopnosti a smysl pro potřeby a technické možnosti těch, pro něž díla upravoval. Jeho aranžmá pro housle a klavír byla vydána v Praze, zčásti v nakladatelství Fr. A. Urbánka (A. Lotti: *Aria*, G. B. Pergolesi: *Nina*, J. B. Foerster: *Melodie*), zčásti ve Státním nakladatelství krásné literatury, hudby a umění: *České houslové album* (skladby skladatelů 19. století), V. Kálík: *Smata a Album instruktivních skladeb*, *Album pro dvoje housle*, *Album houslové souhry pro troje housle a J. B. Foerstra Malá suita pro troje housle*.

Vedle své primární koncertní činnosti si vytvořil svůj zcela osobitý pracovní úsek v řadě hudebních publicistických prací, které nesou znaky mimořádně vyspělé zralosti. K hudebněvědecké činnosti obrátil sice pozornost až ve zralém věku (jeho první monografie vycházejí počátkem 60. let), o to intenzivněji však pracoval v následujících dvou desetiletích. Na této jeho činnosti je třeba ocenit zvláště skutečnost, že vydává hodnotné teoretické práce, jejichž nejprůznačnějšími rysy jsou důkladná, detailní znalost problematiky, přesnost a svědomitost zpracování a publicisticky živé podání. Tematicky těží z oblasti mu blízké, z okruhu významných osobností českého hudebního interpretačního umění, které bývá hu-

debními historiky často přezíráno. A v tom je specifickým jeho hudebněvědeckého díla, jímž prokázal, že je erudovaný muzikolog a zkušený hudební spisovatel. Je autorem celkem sedmi knižních publikací. Vydal monografii *Václav Kálík. Obraz života a díla českého skladatele* (Ostrava: 1961), *Moravské kvarteto. 1923-1955* (Praha: 1961) – jedna z prvních prací o komorní hudbě v české literatuře, *Váša Příhoda* (Praha: 1970), *Jan Kubelík* (Praha: 1978) a *České kvarteto* (Praha: 1984) a obsažnější studii *Neumannova éra v brněnské opeře* (Brno: 1971). Jeho *Beethovenův Hradec* (Hradec n. Moraví: 1974) dokládá Vratislavského kulturní a hudební aktivity, kdy se jako houslista a člen poroty podílel na zvýšení úrovně celostátní soutěže o cenu Beethovenova Hradce.

V rukopise zanechal velkou monografii o *Bedřichu Voldanovi a jeho houslové metodě*, hudebně historický spis *Brněnská opera za éry Milana Sachse*, muzikologickou práci *Ferdinand Vach a jeho učitelské pěvecké sbory* věnovanou sbormistrovi legendárního *Pěveckého sdružení moravských učitelů a Vachova sboru moravských učitelů*, s nimiž šířil české sborové umění v zahraničí. V jeho archivu zůstaly nepublikovány: faktograficky bohatý spis *Český violista Antonín Hyksa* a popularizační pojednání *Zakladatelské zjevy českého výkonného umění*.

Jako hudební kritik působí spolu s PhDr. V. Strakou od roku 1964 v *Lidové demokracii*, od roku 1976 ve *Svobodném slově* a v *Rovnosti* (od r. 1980); příležitostně pak i v dalších denících a v odborných časopisech. Řada drobnějších studií je otištěna v hudebních časopisech jako např. *Slezský sborník*. Z časopiseckých článků vybírám ty, které jsou hodně pozoruhodné i dnes – po pětasedmdesáti letech: *Produkce a reprodukce v umění* (*Hudba a škola*, I, 1932-33), *Na okraj koncertních programů* (*Hudební rozhledy*, VII, 1954) a *Úspěchy posluchačů brněnské konzervatoře v uměleckých soutěžích* (*Opus musicum*, II, 1979, č. 7). Jeho referáty vycházející z bystré analýzy interpretačních problémů prozrazují, že je psal umělecky vnímavý a citlivý hudebník schopný posoudit umělcovu práci v detailu i v globálu; v tom je jejich síla a osobitost. Díky svému širokému hudebnímu a kulturnímu rozhledu se

řadí k poučeným, informovaným a bystrým pozorovatelům brněnského hudebního života.

Jako významnému pracovníkovi v oblasti hudební kultury mu byl v roce 1986 udělen čestný titul *Zasloužilý pracovník kultury*. Jako člen *Svazu českých skladatelů a koncertních umělců* se čínorodě podílel na práci brněnské *Komise pro hudební vědu, kritiku a publicistiku*. Se zájmem sleduje činnost brněnského *Kruhu přátel hudby* a zasvěceně hodnotí jeho práci. Byl též agilním členem organizačního výboru *Beethovenova Hradce*, členem výborů mnoha významných kulturních akcí a institucí, jmenovitě *Městského a Krajského kulturního střediska v Brně* a *Mezinárodního hudebního festivalu v Brně* a členem uměleckých porot. Je též autorem řady drobných rukopisných skladeb.

Svými hudebními aktivitami, do nichž vstupoval vždy odborně připraven a s opravdovým zánícením, se natrvalo zapsal nejen do brněnské hudební a kulturní historie, ale díky monografiím mapujícím životní osudy významných zjevů českého hudebního, zvláště reprodukčního umění se dílo a osobnost Jana Vratislavského staly trvalými součástmi české hudební historie.

V. SPOUSTA

Jaroslav Bauer (1924-1969)

Přestože zesnul mladý (v prvních dnech ledna 1969) a poslední pětiletí svého života navíc bojoval s vysilující chorobou, zanechal po sobě úctyhodné vědecké dílo a mezinárodní vřelhas v oboru jazykovědné slavistiky. Po válce vystudoval na Filozofické fakultě MU češtinu a ruštinu a nadstavbovou indoevropskou jazykovědu (u V. Machka). R. 1949 získal titul PhDr. na základě disertace ze staroslovenštiny u J. Kurze, poté se stal vědeckým aspirantem (1951-1955) u F. Trávníčka; aspiranturu uzavřel téhož roku hodností CSc. Zůstal potom ve svazku fakulty, po habilitaci (1958) od r. 1965 ve funkci zástupce profesora a od r. 1966 jako profesor slovanské jazykovědy. Kromě úspěšné činnosti pedagogické byl intenzivním badatelem v oboru. Vyznačoval se neúmornou pílí, filologickou akribií

a smyslem pro detail, ale i objevitelskou invencí, schopností postihnout strukturální souvislosti zkoumaných jevů a dobrat se zobecňujících závěrů.

Ve své vědecké práci se systematicky orientoval na výzkum syntaxe slovanských jazyků. Věnoval jí obsáhlou monografii *Vývoj českého souvětí* (1960) a podílel se spolu s R. Mrázkem a S. Žažou na *Skladbě*, která vyšla jako II. sv. *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy* v prvním vydání téhož roku. Kromě toho byl autorem četných článků a dílčích studií teoreticky programových i materiálově popisných, čerpajících z praslovanštiny a ze slovanské komparistiky historické i synchronní. Pojednávaly o stavbě věty jednoduché a jejích typech, hlavně však o souvětí a spojovacích prostředcích. Publikoval z této disciplíny i příspěvky speciálně bohemistické, rusistické, paleoslovenistické, polonistické a bulharistické. Výbor z jeho práci byl vydán posthumně (1972) s názvem *Syntactica Slavica*. Ve spolupráci s Polskou akademií věd konzultoval o slovnících starší pološtiny a dílčími položkami též přispíval k jejich syntaktickým heslům.

Metodologicky navazoval Bauer na tu etno-psychologickou linii českého historicko-srovnávacího syntaktologického bádání, která je vyznačena jmény Zubatý, Trávníček a Havránek, a v menší míře též na proud synchronní spjatý s Pražskou školou (a znovu s Havránkem).

Bauer vyvíjel intenzivní činnost vědecky organizační jako několikaletý sekretář grama-

tické komise Mezinárodního komitétu slavistů. Inicioval a organizoval též sérii mezinárodních konferencí o slovanské syntaxi pořádané Filozofickou fakultou MU (tehdy UJEP), která vedla losangeleského slavistu H. Birnbaumu k tomu, že v tisku označil Brno za Mekku slovanské syntaxe. Za zásluhy v oboru slavistiky byl Bauer vyznamenán bulharským řádem Cyrila a Metoděje I. stupně.

Svou letorou byl Bauer člověk vážný, vynikal sebeovládáním a vnitřní disciplinovaností. Byl přesvědčeně zbožný český bratr a to někdy ohrožovalo jeho existenci na fakultě. Kolegové z jazykové katedry Vojenské techniky, kteří mu ani vědecky, ani lidsky nesašli ani ke kotníkům, se pokoušeli zpochybňovat dokonce i jeho odbornost obviněním z ideologicky tehdy nepřijatelného a zavrženého „pozitivismu“. Dnes takové „obvinění“ vypadá až anekdoticky, podobně jako „antiklerikální“ námitka proti jeho státnímu bulharskému (tedy vlastně režimně komunistickému) vyznamenání (když přece Cyril a Metoděj jsou přece „svatí“, ne?), jenže ve své době to nebyly kádrové charakteristiky ani zdaleka tak nevinné a neškodné, jak se mohou zdát dnes. Bauera drželo na fakultě jednak povědomí o tom, že je to žák (a nejspíš i chráněnc) F. Trávníčka, jednak bezvýhradné zastání, kterého se mu dostávalo od jeho kolegy a straníka prof. A. Lamprechta.

Z Bauerovy osobnosti vyzářovala odborná autorita a morální integrita. Nikdy se však nesažil dávat druhým najevo, že by měl mít nad nimi nějakou převahu. Byl skromný a nechoval se povýšeně. Jako malý příklad může sloužit třeba to, že při katedrových společenských setkáních požádal obvykle nenápadně autora této reminiscence, který těm setkáním dělal zpravidla šenka, aby mu nalil do poháru jen trochu vína na dno, že on jako abstinent bude aspoň simulovat přípitky, aby ostatním nekazil náladu.

Prof. Bauer patřil vědecky i lidsky k velkým postavám naší filozofické fakulty. Připomenout ho a oživit při výročí jeho předčasněho úmrtí jeho památku v univerzitním časopise je proto velmi důležité. Autor těchto řádků, který s ním sdílel po řadu let společnou pracovní, pak nadto na Jaroslava s uznáním a dojetím vzpomíná jako na osobního přítele.

R. VEČERKA

Za doc. MUDr. Josefem Feitem, CSc., st. (23. 6. 1933 – 26. 6. 1983)

Jeho poslední vědecké sdělení mělo být řečeno na celostátním sjezdu čs.patologů v Banské Bystrici v červnu 1983. Bohužel nezaznělo, místo přednášky uctilo auditorium jeho památku povstáním a minutou ticha – doc. Feit zemřel 3 dny po svých padesátých narozeninách na hypertrofickou kardiomyopatii, tehdy docela málo známou nosologickou jednotku.

Jeho život byl plodný a prostoupený řadou zájmů. Ve Skautu a později v Zeměpisné společnosti byl znám pod přezdívkou Montí, aktivně a se zaujetím organizoval skautské tábory i v dobách málo přejících. Byl vášnivým fotografem, výtečným fezbáfem a vůbec vynikal zručností a nápaditostí. Tyto vlastnosti a schopnosti velmi dobře uplatnil po promoci na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity, když jako asistent Patologicko-anatomického ústavu ve Fakultní nemocnici U Sv. Anny úspěšně zaváděl řadu metodik do praktického využití – jmenujme modifikace postupů histologických barvení a zavádění autoradiografie do onkologického výzkumu i diagnostiky. Brzy se zařadil mezi první kandidáty lékařských věd (CSc.) na Lékařské fakultě MU; svou kandidátskou práci na téma „Morfologické a histochemické změny v granulační tkáni vzniklé po

poranění“ obhájil již v roce 1963. Za svého působení v Patologicko-anatomickém ústavu LF a později ve funkci vedoucího oddělení patologie v Masarykově onkologickém ústavu publikoval dlouhou řadu sdělení z různých oblastí speciální patologie, zejména z problematiky onkologické. Téma „Bronchiální prekanceromy a karcinomy“ byla v roce 1976 jeho prací habilitační. Byl oblíbeným spolupracovníkem řady kliniků, jimž přispíval vyšetřeními biotického, nekroptického nebo experimentálního materiálu a jeho perfektní dokumentací k výzkumným a vědecko-publikačním účelům.

Život doc. MUDr. Josefa Feita, CSc., st. byl předčasně ukončen náhlým a nečekaným úmrtím a se skautským rozloučením byl pochován.

B. HABANEČ

Mezi Prahou, Brnem a Olomoucí

30 let od smrti, 110 let od narození Miloslava Trapla

Miloslav Trapl (1899 Blansko – 1979 Olomouc), absolvent pražské Filozofické fakulty Karlovy univerzity (1924, obory filozofie, historie a geografie) vstoupil do povědomí vědeckého světa především jako sociolog. A to od druhé poloviny třicátých let minulého století, kdy jako středoškolský profesor působící na různých gymnáziích na Moravě i na Slovensku získal na Filozofické fakultě brněnské Masarykovy univerzity doktorát po obhájení práce *Individualismus a kolektivismus v Masarykově sociologii a etice* (1934). Následovalo zaměstnání v Brně – profesorské místo na III. Reálném gymnáziu. Badatelské i pedagogické renomé M. Trapla v oblasti sociologie i filozofie pak nejvíce vzrůstalo od roku 1946, kdy ho prof. J. L. Fischer získal na obnovenou olomouckou univerzitu. Trapl založil v Olomouci sociologický seminář a poté Sociologický ústav a do roku 1948 vydal své hlavní publikace věnované T. G. Masarykovi: *Vědecké základy Masarykovy politiky a Masarykův program*. Připomeňme ještě, že Traplovou blízkou spolupracovnicí byla tehdy Julie Obrdlíková, příbuzná sociologa I. A. Bláhy. Dále aspoň zaznamenejme skutečnost,

že Bláha na začátku 20. století získával po svém vyloučení ze studia na teologické fakultě novinářské zkušenosti přispíváním do časopisu katolických modernistů *Nový život* a že se s nimi názorově ztotožnil a stal se „jedním z nich“. Do třetice k moravským souvislostem v díle M. Trapla a spolu s tím dalších sociologů: Jako zvláštní otisk *Časopisu Matice moravské* (1938) vyšla Traplova studie *Morava v životě a díle T. G. Masaryka*. Další své studie publikoval M. Trapl v časopise Sociologická revue vydávaném v Brně; obdobně jako třeba Mojžíř Hájek, nejprve rovněž středoškolský profesor působící na Slovensku a jeden z mladších žáků a ctitelů I. A. Bláhy i J. L. Fischera.

Otázku „co dělat“ když bylo v 50. letech 20. století započato s tažením proti sociologii jako „buržoazní pavědě“ vyřešil M. Trapl svěrázně. Využil svých studií i zkušeností v oboru historie a začal se věnovat problematice českého národního obrození na Moravě. Výsledkem byla publikace *Novinář Jan Ohéřal* (1969) a dosud snad nevydaná práce o F. M. Klácelovi. V 60. letech se M. Trapl kromě osobnosti a díla T. G. Masaryka mohl na skutečně vědecké úrovni vrátit rovněž k problematice „řádlovské“; a to v návaznosti na své úvahy publikované časopisecky v 30. letech – *Emanuel Rádl a socialismus a Změnil Rádl své názory na socialismus* (1935); ale také k dalšímu významné tématu – srov. stať *Bláha a Masaryk* (Sociologická revue 1939). Pokud se týká 60. let máme na mysli stať *Sociologické pojetí národnostní problematiky u E. Rádl* (Sociologický časopis 1968). V souvislosti s Traplovými vědeckými začátky připomeňme téma individualismus a kolektivismus, tolik živé od 90. let 19. století až do konce jeho života u F. X. Saldy a o něm se hodně zajímal další z těch mladších, teď ovšem nikoli sociologů, nýbrž esetiků – totiž Oleg Sus. Máme na mysli Traplovu studii stejného názvu, jaký měla jeho doktorská práce a byla publikována jako součást svazku s názvem *Vůdce generací 2* (1930 – 1931). Neboť právě tato studie zmíněné doktorské práci předcházela. Z Traplových děl vydaných posmrtně bychom neměli opomenout stať *J. L. Fischer o T. G. Masarykovi* (vyšla roku 1994 ve filozofické řadě sborníků AUP-Facultas Philosophica).

L. SOLDAN

Panorama knih

Jana Kratochvilová: Teorie a praxe projektové výuky*

V souvislosti se společenskými a politickými proměnami po roce 1990 dochází i k proměně vzdělávacího systému a hledání jeho optimální podoby. Český vzdělávací systém je nově koncipován v souladu s celospolečensky akceptovanými humanitními a demokratickými principy a prostřednictvím vzdělávacích programů učitelé usilují o jeho inovaci. Do českého školství tak proniká řada „nových“ (v českém prostoru nových) alternativních výchovných projektů, jako je např. waldorfská škola podle Rudolfa Steinera nebo škola Petersenova (jenský plán) nebo H. Parkhurstové daltonský plán. V tomto kontextu pedagogika soustřeďuje pozornost na takové interaktivní modely výuky, které respektují osobnost dítěte a nahlíží na ně jako na subjekt vzdělávání. Jedním z nich je i model projektové výuky, jehož detailně zpracovaný „obraz“ poskytuje autorka recenzované publikace.

Práci uvádí obsah s podrobným (v 7. kapitole až čtyřúrovňovým) rozvržením problematiky. Po „zmapování“ jejich širších souvislostí (především společenských) autorka pojednává teoretická východiska projektové výuky v kontextu historickém, aby se pak zaměřila na terminologické vymezení základních pojmů, s nimiž ve své práci operuje. Jako didakticky cenné hodnotím skutečnost, že je ozeřejmuje i metodologicky promyšlenými prostředky vizuálními, především schémata, mentálními mapami a tabulkami. Objasňuje vztah (a rozdíl) mezi problémem a projektem, různé typy projektů a poslůžce i přednosti a úskalí projektové výuky. Kratochvilová se při svých analýzách opírá především o literární zdroje domácí provenienci (ale i o několik zahraničních titulů) a poučeně / účelově z nich těží pro své syntézy a závěry.

Pátá kapitola je věnována profesní přípravě studentů na projektovou výuku. Model ostravské pedagogické fakulty je popsán sice podrobně, škoda ale, že pouze popsán, a to

mnohdy jen jazykem Hany Lukášové, vedoucí tohoto modelu. J. Kratochvilová se přitom odvolává jen na dvě její práce a cituje (nebo parafrázuje) její myšlenky bez sebemenší snahy nahlížet „její“ model kritickými očima, konfrontovat vidění Lukášové s vlastním nazíráním a polemizovat s ní. Při referování o programu profesní přípravy na brněnské pedagogické fakultě se opírá již o více autorů, přičemž jejich názory využívá pro podporu koncepce přípravy na projektovou výuku na svém pracovišti. Svoji spolupráci na přípravě projektu dokládá několika příklady studentských projektů, které jsou zpracovány ve shodně rozvržené struktuře: návrh – realizace – sebereflexe, která by nepochybně usnadnila jejich srovnání a hodnocení. Bohužel ani jedno, ani druhé čtenář nenachází. Autorka tak podle mého soudu promarnila příležitost prezentovat se při hodnocení projektů (v dialogu se studenty) nejen jako vysokoškolská učitelka, ale též jako zkušená učitelka základní školy.

Práci uzavírá nejobsažnější kapitola, v níž autorka referuje o výzkumu zaměřeném na učitelovo pojetí projektové výuky a na zkušenosti studentů s tvorbou a realizací projektu během své profesní přípravy. Za nejcnější považují první část této kapitoly, a to nejen pro její praktickou a teoretickou přínosnost, ale i pro systematickosti, s níž je celý průběh výzkumu zaznamenán a jeho výsledky zpracovány. Při přípravě výzkumu autorka již využila svých zkušeností, které získala během desíleté učitelské činnosti na základní škole. Cílem výzkumu bylo získat „obraz“ o tom, jakou mají učitelé představu o projektové výuce, jak ji chápou, jaké zkušenosti získali a v čem spatřují její přínos ve vztahu k efektivitě vzdělávacího procesu. Metodologicky hodnotná a pro pregraduální přípravu učitelů (a jejich učitele) poučná a inspirativní je i druhá část kapitoly, v níž jsou zpracovány výsledky výzkumu orientovaného na realizaci projektu vytvořeného studenty prezenčního a kombinovaného studia na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity. Závěry vyplývající ze srovnání výsledků kvantitativního výzkumu sledované problematiky mohou být (a na Pedagogické

fakultě Masarykovy univerzity také díky Janě Kratochvílové jsou) využity při koncipování modelu profesní přípravy studentů na projektovou výuku.

Protože nahlížím recenzovaný spis též kritickým pohledem (i očima filologa), nemohu přehlédnout několik drobných kazů, které kali mě celkově velmi pozitivní hodnocení této práce. Při citaci bibliografických dat pod čarou není respektována ani česká státní norma pro bibliografické citace, ani ortografická pravidla; např. v pozn. 15 (*PdF, OU, 2003. s. 46*) autorka odděluje název fakulty od názvu univerzity čárkou, přestože se nejedná o pojmy souřadné, a po tečce píše malé písmeno. Některým údajům nerozumím (v pozn. 14: *s. 10 s.*), u jiných si mohu jen domýšlet (např. v pozn. 21: 292 s. 226). Zkrácené tituly doc. a prof. se ve větě souvislosti píšou s malým počátečním písmenem a volný přístavek je třeba od okolního textu oddělit čárkami na jeho počátku i konci (na s. 59: *pod vedením Doc. Lukášové. vedoucí katedry*). Zcela ojedinělá jsou pochybení ve větě interpunkci (např. na s. 12: *Většina pedagogů a tím i většina*) nebo stylistické neobratnosti (s. 104: místo *provedli jsme označení* – označili jsme). Nadměrná kumulace iniciálových zkratk (KPAV PdF OU) sdělení ztěžuje a její užití v obsahu (s. 4) rozhodně není vhodné; pro čtenáře, který není obeznámen se strukturou fakulty a univerzity, je takové seskupení prakticky nedešifrovatelné. Na s. 86 (*my jsem vyvířely*) nebo na s. 136 (*Katedra primární a alternativní vzdělávání*) se zřejmě jedná o pouhé překlepy. Zda je na vině nedůsledná korektura samotné autorky či jazykového korektora, je v situacích, kdy kniha opustila tiskárnu, již bezpředmětné (pokud ovšem autorka nepomýšlí na reedici).

Práce Jany Kratochvílové je nepochybně přínosná, a to v několika směrech: jednak teoreticky – tím, že podporuje rozvoj teorie projektové výuky a upřesňuje její terminologický aparát, jednak (a především) prakticky – tím, že konkretizuje představu o současném stavu učitelova pojetí projektové výuky tak, jak je v terénu praktikována. Díky publikovaným návrhům studentských projektů a podrobnému „technologickému“ postupu, při němž je při tvorbě projektu využito pojmového mapování, se recenzovaný spis stává vysoce hodnotným a pro každého, kdo usiluje o zkvalitnění škol-

ní výuky, nepostradatelným. Autoři mohou jen přát, aby její knížka probudila zájem kreativních učitelů, jimž je určena především, a setkala se u nich s plným pochopením budícím touhou po následování a tvořivém experimentování.

V. ŠPOLŠTA

Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, 2006. 160 s.

SPFFBU, ř. filozofická B 53 (r. 2006)*

Tento ročník Sborníku prací nesleduje žádnou ústřední tematickou jednotící linii. Publikované texty tak představují různorodý kalendoskop filozofického života na brněnské katedře. K této pestrosti nepochybně patří i pěstování mezinárodních vztahů – a právě dva v Brně hostující profesori (program Erasmus/Socrates) jsou ve sborníku zastoupeni překlady svých přednášek.

H.-G. Bensch z hannoverské univerzity ve svém textu obhazuje nutnost detailní znalosti Kantových Kritik. G. Menshing (ze stejné školy) pak věnuje pozornost myšlení T. Akvinského.

Ještě hlouběji do středověkého myšlenkového světa (až do 10. století) proniká studie M. Otíška. Autor se tu zabývá disputací mezi Otrikem a Gerbertem, která vposledku znamenala třibení pohledu na klasifikaci filozofických disciplín.

Velmi nevědění čtenářský zážitek přináší rozsáhlý Hrochův pokus o hermeneutickou a hlubinně psychologickou analýzu poezie Vladimíra Holana. Sféru umění ve sborníku specificky reflektuje také příspěvek O. Sládka: ten zpracoval přehledný referát o Grygarově strukturalistické koncepci srovnávací sémiotiky umění.

Neméně zajímavé a svěží postřehy nabízí text s poněkud provokující otázkou v názvu – Co všechno víme? J. Štěpán tento příspěvek věnoval J. Gabrielovi k jeho významnému životnímu jubileu.

Epistemologické téma rozvíjí také přehledná a čtivá srovnávací analýza koncepcí vývoje

vědy (T. S. Kuhn vs. M. Foucault) od I. Holzbachové.

Cennou součástí sborníku je zajímavý rozhovor o životní cestě k filozofii a teologii. Redakce touto přitažlivou formou představila čtenářům jednoho z našich původně exilových autorů – K. Skalického.

Konečně je ve sborníku obsažen také obvyklý recenzní oddíl, kde jsou autorsky zastoupeni A. Kalaš, P. R. Schuster, J. Šmajš, J. Zouhar, J. Gabriel, H. Pavlincová a R. Brázda.

Souhrnně tak další ročník Sborníku nabízí opět velmi kvalitní a pestrou škálu textů k mnoha zajímavým tématům a poskytuje čtenářům plastický obraz soudobé filozofické tvorby jednoho z našich předních pracovníků.

P. JEMELKA

* Masarykova univerzita, Brno 2006, 122 s.

Hloušek, V. – Kaniok, P. (eds.): Evropské politické strany po východním rozšíření Evropské unie*

Jako 46. svazek ediční řady Studie vydal Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity s finanční podporou Konrad-Adenauer-Stiftung sborník statí současných i nedávných studentů oboru Evropská studia. Ten se vyučuje na katedře mezinárodních vztahů a evropských studií Fakulty sociálních studií MU. Editoři publikace na této katedře přednášejí a s Mezinárodním politologickým ústavem spolupracují.

Předkládané studie se zabývají analýzou, jak si vedou strany z nových členských zemí střední a jihovýchodní Evropy uvnitř evropských politických stran a frakcí v Evropském parlamentu. Východní rozšíření evropských stran přináší podle Petra Kanioka a Víta Hlouška nové impulzy pro výzkum stranictví na úrovni Evropské unie. Programověmu zaměření Evropské lidové strany (EPP) a v ní sdruženým stranám z České republiky, Slovenska, Maďarska, Polska, Slovinska, Estonska, Litvy a Lotyšska se věnují Vít Hloušek,

Petra Jarošová a Petr Kaniok. Michaela Kozlová se zaměřila na Stranu evropských socialistů, její historický vývoj, organizační strukturu, cíle a program, činnost její frakce v Evropském parlamentu, historii jejich vztahů s členskými subjekty ze zemí střední a východní Evropy a zejména představení relevantních subjektů z České republiky, Polska, Slovinska, Maďarska, Litvy, Lotyšska a Estonska (chybí Slovensko). Evropské liberálně-středové strany a jejich frakce v Evropském parlamentu jsou předmětem zájmu Martina Potůčka, který představuje jednotlivé členské strany z výše uvedených států. Studie Zuzany Votrubové se soustřeďuje na představení Evropské strany zelených a pozice relevantních subjektů z jmenovaných zemí střední a východní Evropy. Euroskeptickým pokusům a frakcím se věnuje Petr Kaniok, který také představuje programy národních členských stran z Polska, České republiky, Litvy a Lotyšska. Petra Jarošová se zaměřila na Stranu evropské levice a transformaci komunistických stran zemí střední a východní Evropy – České republiky, Slovenska, Maďarska, Estonska a Rumunska. V závěrečném pojednání se Vít Hloušek a Petr Kaniok zamýšlí nad perspektivou členství stran ze střední a jihovýchodní Evropy v eurostranách. Lze konstatovat, že čtenářům se dostává kvalitní příručky, která na základě původního výzkumu vycházejícího z analýzy pramenného materiálu přináší mnoho nových poznatků.

J. VACULIK

* Brno, Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2007, 177 s.

Umírání a dětská literatura*

V knížkách pro děti a mládež převládaly vždy veselé příběhy a dobrodružství všeho druhu, o smrti se v nich psávalo jen málokdy. Už proto monografie **Tematika smrti v české a světové próze pro děti a mládež**, jejíž autorkou je bohemistka a romanistka Milena Šubrtová, musí vzbudit zájem čtenářů. Milena Šubrtová, pracovnice katedry české literatury

Pedagogické fakulty MU, patří mezi přední současné literární historiky a kritiky zabývající se dětskou literaturou. Nejčastěji publikuje v brněnském časopisu *Ladění*.

Po obecněji zaměřené úvodní kapitole autorka nejprve charakterizuje způsobení smrti v lidové slovesnosti, zejména v pohádkách. Vlastní jádro práce tvoří pět kapitol nazvaných *Smrt jako přirozená součást života*, *Tajemství života a smrti*, *Touha po nesmrtelnosti*, *Smrt v literatuře pro mládež jako kulturní metafora* a *Příprava na smrt a umírání*. Kritické interpretace prozaických děl nejsou řazeny chronologicky ani podle národnosti autorů. Rozhoduje to, jak autor své téma pojal a jaký postoj k tématu smrti zaujal. Vždy však jde vedle estetického zážitku také o výchovné působení – literatura má naučit děti přijímat smrt jako síce tragickou, ale nevyhnutelnou součást řádu života, má jim odpovědět na hraniční otázky, co vůbec znamená smrt, proč jsme smutní, když zemře někdo blízký, zda umírání bolí, proč se smrti bojíme atd. Spolu s dalšími aspekty této problematiky to lze souhrnně označit jako výchovu k umírání prostřednictvím umělecké literatury. Šubrtová si při tom vším jenom intencionálně (tj. přímo dětem adresované) literatury. V závěrečné kapitole věnuje autorka pozornost teorii interpretace literárního díla ve škole a v práci s knihou vůbec.

Interpretace děl z domácí i světové literatury začínají u klasiků z přelomu devatenáctého a dvacátého století – autorka mj. analyzuje některé příběhy z kdysi slavné knihy *Srdce* italského autora Edmonda de Amicis a připomíná také, jak Eliška Krásnohorská popsala nemoc a umírání jedné z dětských hrdinek *Svěhlavičky*, volného převyprávění románu Němky Emmy von Rhoden. „Smrtí v alegorické přírodní říši“ se Šubrtová zabývá na příkladu slavných *Broučků* evangelického kněze Jana Karafiáta. Na Karafiáta navázali v meziválečné době zmodernizovaní, ale mnohem méně významní *Noví Broučci* Jana Maršička (později zbavení prvorepublikového náctěru autorovým synem Vlastimilem). Z domácí literatury první poloviny dvacátého století si Šubrtová všimá mj. knih Marie Majerové (*Zázračná hodinka* a *Robinsonka*) a Josefa Věromíra Plevy (*Malý Bobeš*).

Po druhé světové válce, která přinesla tolik lidského utrpení, se dětská literatura zprvu smrti vyhýbala, ale jak autorka zjišťuje, „zejména v poslední čtvrtině 20. a počátkem 21. století se smrt objevuje v literatuře pro mládež jako frekventované a centrální téma“. Z českých autorů se Šubrtová věnuje vybraným dílům Olgy Scheinpflugové, Markéty Zinnerové, Radka Malého, Ivy Procházkové, Daniely Fischerové a Hany Pražákové, jejichž úspěšný román s divčí hrdinkou *Dárek* pro Moniku byl inspirován tragickou smrtí brněnského spisovatele a divadelníka Miloše Rejnuše při automobilové nehodě.

Šubrtová analyzuje a hodnotí také řadu knih zahraničních autorů píšících o tom, jak smrt zasáhla do života dětských hrdinů. Vedle jiných jsou to např. pohádkové romány Astrid Lindgrenové *Mio, můj Mio* a *Bratři Lvi srdce*, román australského autora Morrisa Gleitzmana *Dva týdny s královnou*, jehož dvanáctiletý protagonista se musí vyrovnat se smrtí svého mladšího bratra, a vyprávění japonské prozaičky Kazumi Jamotové *Stíny strašidel o třech chlapcích*, kteří zprvu jen zvědavě, ale pak účastně sledují umírání osamělého starce.

Při četbě této monografie nelze nemyšlet na valnou většinu našich dnešních teenagerů, kteří se v roli konzumentů kultury nebo parakultury většinou nesetkávají se smrtí v ušlechtilých knížkách, jako jsou zmíněné romány Morrisa Gleitzmana nebo Kazumi Jamotové. Mnohem častěji je zaujmou televizní detektivky a thrillery, které vzbuzují v divácích představu, že střílet z automatické pistole, vraždit, mlátit své bližní a kopat do nich je stejně běžné jako třeba jezdit výtahem. Na rodičích, učitelích a vychovatelích je, aby mladým ukázali, jak se liší pohled na existenciální problémy člověka v hodnotné literatuře od toho, co jim zprostředkuje televizní obrazovka. Knížka M. Šubrtové může proto být i vodítkem při výběru četby pro dospívající.

J. RAMBOUSEK

* Mílena Šubrtová: *Tematika smrti v české a světové próze pro děti a mládež*, *Spisy Pedagogické fakulty MU* č. 104, Brno 2007, 127 s.

Patologie v kontextu konzumní společnosti Pavel Mühlpachr: Sociopatologie.*

Složitost vztahů existujících mezi jedincem a společností dnes v rostoucí míře aktualizuje i otázky příčin a důsledků odchylek od normy. Postmoderní konzumní společnost svou permissivitou, hravostí, hodnotovou neukotveností a sekulárností přináší odpor k tradičním autoritám, morálce a tradici obecně a uvolňuje tak prostor pro alibistickou relativizaci hodnot provázanou se změněnými normami v chování. Docent Pedagogické fakulty MÚ Pavel Mühlpachr se k této stránce soudobé společnosti vyjadřuje nanejvýš aktuálně: Poučeným sociologizujícími vstupem vpravuje čtenáře do situace soudobého člověka a ilustruje sociální determinanty výchovy v postmoderní společnosti, zamýšlí se nad rozporuplnými stránkami procesu globalizace a taktó teoreticky vyzbrojen přistupuje postupně k meritů práce, totiž k přiblížení pojmu sociální deviace: „rozmanitá chování a fenomény, které nás trápí a zneklidňují“ (s. 36) a k následnému vymezení kategorie sociální patologie jako „negativní deviace“ ve smyslu „chorobných, nenormálních, všeobecně nežádoucích společenských jevů, včetně sankcionovaných forem deviantního chování“ (s. 53). Autor přitom seznamuje čtenáře s postupnou krystalizací teorií sociálních deviací a připomíná dále novější teorie spatřující v konceptu sociální patologie nejen problém duševního zdraví nepřizpůsobivého jednotlivce, ale i patologický stav tzv. západní společnosti.

Klíčové téma závislosti chování je poměřováno neschopností kontrolovat chování. Text připomíná jeho biologické, psychologické, sociologické a kulturně antropologické dimenze a upozorňuje na socioekonomické, výchovné a vzdělávací aspekty prevence sociálně patologických jevů. Tradiční typy závislostního chování jsou v recenzovaném textu ilustrovány především vysoce aktuální drogovou závislostí, když členění jejích fází, klasifikací a motivací je doplněno upozorněním na relevantní rizikové skupiny, ke kterým patří zejména populace dětí a mládeže žijící

v dysfunkčních rodinách. Stejně přehledně je popsán tradiční fenomén závislosti na alkoholu a nikotinu. Aktuálně zaznívá narůstající závislost na hracích automatech, kdy jako „výstup“ jejich jednotlivých fází – stadia výher, probírání a zoufalství – přináší nedohledné přímé i nepřímé osobní, rodinné a společenské problémy či dokonce tragedie.

Vysoce informativní hodnotu nabízí část popisující nové formy závislostního chování. Netomanie – závislost na internetu – tak skrývá, jako forma řízené komunikace, snad největší nebezpečí jako neadekvátní náhražka vzájemné interakce a životodárných kontaktů s okolním světem. Stejně i závislost na sledování televize vykazuje obecné rysy abusu na drogách, gamblingu či jidle. S devastujícími dopady omezení blízkých vztahů k vrstevníkům, s oslabením zájmové činnosti a propadem do sedavého způsobu života se všemi negativními psychickými a zdravotními důsledky.

K charakteristickým znakům sexuální závislosti autor zřejmě správně přičítá „akceleraci nutkavého neklidu a zvyšující se četnost různých sexuálních aktivit při zmenšující se satisfakci“ (s. 98). K tzv. nepravým závislostem je řazen workholismus, závislost na práci, projevující se navenek pocíty vlastní nadřazenosti, neschopnosti relaxace, sklonek k alkoholu či patologickému hráčství. Konzumerismus současnosti pak přináší – pro českou společnost tak symptomatické – patologické nakupování, související mnohdy s touhou tlumit stresové situace. Poruchy příjmu potravy, bulimie i anorexie, je výrazem poruchy oběživového pudu. Patologické přejídání pak je průvodním jevem výlučně „vyspělých“ „bohatých“ zemí.

Autor textu správně přiřazuje k sociálně patologickým jevům stále aktuálnější téma sekt a sektářství. Zejména tím, že jde o formu necírkevní religiozity reflektující krajní izolovanost, uzavřenost a zejména ničím neopodstatněnou hodnotu výlučnosti, přinášející cestou tzv. tvrdých sekt autoritativního řízení a „vymýváním mozků“ sociální izolaci a ekonomické vykořisťování. K tomu lze podotknout: Samotné téma sekt a priori nemusí ilustrovat problematiku sociálních patologií, sektářství, jako programové vyčlenění se z hlavních hodnotových proudů společnosti.

však jako způsob myšlení a jednání k sociálně patologickému postoji k životu a společnosti silně inklinuje.

Výčet sociálně závažného, nezdravého, patologického chování pokračuje popisem faktorů sebevraždy. Masovým patologickým jevem je však zejména kriminalita, především majetková. Autor se prizmatem pedagoga věnuje zejména specifickým znakům trestné činnosti mládeže, její silící brutalitě a bezohlednosti. Zřejmě jako reflexi daného společenského klimatu. Autor v připomínce nových forem kriminality správně shrnuje, že „škody způsobené bílými límečky jsou nesrovnatelně vyšší, než jsou následky běžného kriminálního jednání“ (s. 134) s daleko závažnějšími a nebezpečnějšími dopady na společnost. Latentnost a ztížená odhalitelnost je pak vlastní i tzv. organizovanému zločinu či mafiím. Rostoucí agresivita výkonově zaměřené společnosti se dále projevuje fenoménem domácího násilí, které autor ilustruje deskripcí jednotlivých aspektů týraného dítěte, a to i ze strany vrstevníků. Spíše okrajově je pak zmíněn právně „nově ošetřený“ fenomén partnerského násilí v rodině. Rodina je pak hlavním tématem závěrečných pasáží recenzovaného textu, když je akcentován kauzální vztah výchovných defektů a sociálních patologií. Samostatnou obsáhlejší kapitolu by si zasloužilo téma hodnotového ukotvení romské rodiny versus sociální patologie. Typu zanedbávání vzdělanostního a profesního růstu, vztah k materiálním hodnotám, užívání halucinogenních lékových látek, chápání hodnoty zdraví.

Přehledný text přibližující poučeně aktuální téma sociální patologie je jistě vítaným vkladem do badatelské produkce pedagogů Masarykovy univerzity. Tím spíše, že svým tématem a způsobem zpracování přesahuje rámec úzké vědecké komunity směrem k odborné veřejnosti, denně konfrontované s barvitou paletou nezdravých, a tudíž nežádoucích projevů nechvalně ilustrujících každodenní realitu nejen naší společnosti.

A. SEKOT

Masarykova univerzita, Brno, 2008 191 s.

Aktuální otázky zprostředkování umění

U příležitosti kolokvia pořádaného v měsíci září roku 2007 katedrou výtvarné výchovy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně byl vydán sborník příspěvků studentů doktorského programu specializujících se tím či oním způsobem na otázky vizuálního umění a jeho přiblížení širší společnosti.

Publikace je rozčleněna do tří základních oblastí, z nichž každá je doplněna obrazovou přílohou.

První tematický okruh (*Teorie a praxe galerijní pedagogiky*) je zaměřen především na rozličné způsoby rušení hranic mezi umělcem, divákem a uměleckým objektem samotným. Většina příspěvků vychází z výzkumu projektů různých galerií pokoušejících se zpřístupnit umění společnosti, která začasťe pociťuje výtvarné umění jako něco cizího a těžko interpretovatelného.

Prostředníkem mezi artefaktem a divákem se stává sám umělec, ozřejmující svá tvůrčí východiska pomocí workshopů, přednášek či spoluprací s výtvarným pedagogem (Barbora Škaloudová), nebo animátor nabízející interpretaci artefaktu prostřednictvím vytváření uměleckého díla v interakci s obecnstvem (Barbora Svátková). Představeny jsou rovněž přístupy k aktivizaci diváka ve světě (Teresa M. Tipton) a projekty konkrétních muzeí a galerií (Musée en herbe v Paříži – Lenka Michalcová, Galerie Emila Filly – Eva Mráziková), ale i dialogy mezi jednotlivými uměleckými obory, kdy k uchopení artefaktu docházíme skrze jeho dotváření jinými uměleckými prostředky (malba a fotografie – Vendula Fremlová, vizuální dílo a tvůrčí psaní – Pavla Pazderníková).

Druhá tematická oblast (*Umění, teorie a výtvarná praxe*) je předně věnována interpretaci umění a současným uměleckým proudům.

Jednotlivé příspěvky zabírají značnou šíři témat od postihnutí vztahů mezi materiálem a artefaktem z něho vytvářeným (Jaroslav Krátký) přes interpretaci nonverbální komunikace v několika zobrazeních Jidášova polibku (Kateřina Linhartová) až k fenoménu uměleckého projevu komunity neslyšících (Pavla No-

voťná). K dalším námětům k zamyšlení patří otázky týkající se současného vizuálního umění, toho, do jaké míry v sobě zahrnuje iniciaci, tolik důležitý přesah k nadosobním hodnotám, které provázely lidstvo v jeho tvorbě od věků (Michaela Mach), ale i toho, jak a jestli vůbec vyhovují staré galerijní prostory novým médiím tvorby kombinujícím zrakové a sluchové počítky (Dita Tesařová). Téma přesahu uměleckého díla obsahuje rovněž inspirativní příspěvek popisující metodu tvorby náboženské ikony a vzrůstající oblibu tohoto uměleckého projevu v moderní, obecně ke konzumní inklinující společnosti. Z hlediska psychologie rozebírá estetický požitek a pocit radosti s ním spojený hypotéza tzv. flow prožitku (Tomáš Martinec).

Třetí oblast zkoumání (*Umění, vizuální kultura a výtvarná výchova*) se vztahuje k pedagogice umění a k charakterizaci výtvarných kompetencí ve světě (Hana Valešová, Věra Uhl Skřivanová), k přesahům mezi uměním a ekologií (Olga Vršková), k sociologickému kontextu užitého umění (Jaroslava Vaňová) a ke vlivu výtvarné činnosti na osobnost jedince s mentální retardací (Pavel Sochor). Současné jsou zařazeny i články věnující se zprostředkování lidového umění v dnešní době (Kateřina Vlasáková), filmu ve výchovně vzdělávacím procesu (Linda Arbanová) a vy-

užití typografie jako uměleckého směru (Lenka Baroňová).

Studentské referáty jsou doplněny příspěvky třetí pedagogů zamýšlejících se nad jevy spíše obecnými, jako je smysl disertačních prací (Hana Babyrádová), teoretická a metodologická východiska výzkumu ve výtvarné výchově (Marie Fulková) a přesahy galerijních animací (Zbyněk Fišer).

Publikace *Aktuální otázky zprostředkování umění* zahrnuje značnou šíři podnětů spjatých s uměním a jeho uchopováním v současné společnosti, s uměním, které přináší další kvalitu lidského prožívání. Obsažené příspěvky se ke zvoleným tématům vyjadřují na odborně fundované rovině a jejich úroveň lze obecně hodnotit jako vysokou. Celý sborník považují za vysoce přínosný a inspirativní jak pro studenty a pedagogy výtvarných oborů, tak pro všechny zájemce o aktivní prožívání a vytváření uměleckého díla.

T. DĚDINOVÁ

- * *Teorie a praxe galerijní pedagogiky, vizuální kultura a výtvarná výchova*, ed. Radek Horáček, Jan Zálešák, Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra výtvarné výchovy, Brno 2007, 190 s.

David Smith: *Bec – Dida Day*, 1963

A nakonec... Pavel Blatný**KDO JSME**

Když jsem před několika lety začal psávat pro Universitas tyto řádky, otiskl jsem úvodem jeden příspěvek ze své knížky „Feje – tóny“. Jmenoval se „Kdo jsem“ a popisoval tam mou situaci v zahraničí, kde mě většinou považují – národnostně – za kohokoliv jiného než za Čecha. Dnes volím podobný název, leč nemyslím tím otázku národnostní, ale zcela specifickou – řekněme oborovou: Kdo jsme vlastně my umělci, a to konkrétně my skladatelé – v očích tzv. široké veřejnosti? Ta jistě chápe tvůrčí činnost tam, kde je nejjednodušší – především v populární hudbě, ovšem i v hudbě náročnější, třeba v opeře, a to zase většinou z údobí romantismu: „Tam jsou krásné melodie.“ To bývá jediné hodnocení písničky i rozsáhlého klasického díla. A pojednává se takto i negativně: „Janáčka nesnáším – nemá tam žádné melodie. Soudobá hudba? To nemelodické skřípání a kvílení? Já mám nejradyji Gotta a jeho melodie. Ty ani XY a YX nemají!“

Já osobně jsem se s tímto „melodickým hodnocením“ setkal za život mnohokrát, v paměti mi zůstávají dvě odezvy z poslední doby: Stalo se, že moje symfonická skladba „Zvony“ dorazila (po New Yorku a Atlantě) i do Číny, kde jí provedla pekingská filharmonie. Pro mě je tato skutečnost nejkurioznějším zážitkem v mém skladatelském podnikání, proto od loňského jara nosím program koncertu stále u sebe a ukazuji každému, kdo to ještě neviděl: „Vidíte, toto je moje jméno – a toto jsou „Zvony“. Program je čínský, ne jako z jednoho festivalu z Tokia, který mám jen anglický. Ukázal jsem tento program také jedné známé (tzv. od vidění), úctyhodné dámě, o které si myslím celá léta, že je v kultuře „in“. Má paní si to důkladně popletla: program jsem jí ukázal v době konání čínské olympiády, proto reagovala (na má slova, že šlo o symfonický koncert) takto: „V Čině! Gratuluji. A která to byla ta vaše MELODIE na tom zahájení?“ Znovu jsem ji celou situaci vysvětlil a zřetelně jsem v jejích očích poklesl: „To nehráli na Olympiádě? Jenom na nějakém abonentním koncertu?“ Evidentně jsem zaregistroval, že „abonentní“ zařazuje někde mezi „dobročinný“, a to patrně nějakých amatérů. Pro mne bylo však již dostatečným avizem ta akcentovaná „melodie“.

Druhý příklad je ještě křiklavější: Australský přítel, návštěvník abonentních koncertů v Melbourne, mi po jednom provedení mé orchestrální skladby položil tuto otázku: „A dá se dnes komponovat i na počítači?“ Jistěže ano. To jsem se mu snažil vysvětlit, třebaže nejsem na tuto hudbu expert, jak touto cestou v počítači vzniká, podle jakých zákonitostí etc. Dodal jsem, že já, ač – jak se domnívám píši soudobě – tvořím naopak tradičně, třeba u klavíru a noty píšu tužkou. Samozřejmě, dodal jsem, pak to přepíšu na počítači, nicméně to není počítačová hudba. Přítel – jako by neslyšel – ptal se dál. „A dají se udělat tak i hlasy?“ Domníval jsem se, že myslí tzv. party jednotlivých nástrojů, řekl

jsem ano. Je logické, že má-li počítač napsanou partituru, „vytáhne“ z ní i ty party. „To je výhoda“, zařval radostně australský přítel, „to vám ta technika šetří tvůrčí práci. Ty teda vezmeš tu svou MELODII, kterou jsi zkomponoval, dáš do počítače a on ti pak už sám udělá další hlasy.“ Čímž myslel veškerý tvůrčí skladebný materiál.

„Vyjede celá skladba a je to hotovo! To bych měl zkusit taky – to dnes může být každý skladatelem!“ Ach – boží prostoto – na tuto pošetilost jsem ani nebyl schopen hned reagovat a jen jsem si v prvním okamžiku představil Stravinského, jak své proslulé fagotové téma (pro lidi: MELODII) ve „Svěcení jara“ dává do počítače a ten hned začne dodávat další geniální „hlasy“, které chudák velikán Igor musel v roce 1912 vymyslet vlastní hlavou; a to, jak Stravinský vzpomíná, ještě v mimořádném vzrušení („Přišel jsem na zvláštní hudbu a nevím, jak ji zapsat.“) přesahující – i u něho – veškerou dosavadní invenci.

Raději se od těch „MELODIÍ“ odpoutám a uvedu několik kuriozit z poslední doby, které ovšem zůstávají u hudby. Tak třeba soused – pedagog, kterého považuji takřka za znalce soudobé hudby (v AZ kvizu brněnské televize věděl dokonce odpověď na otázku, která se mě týkala: Jakou hudbu jsem komponoval v 60. letech, vyznačenou písmeny TP – tedy „Třetí proud“), mě oslovil, dá-li se hudbou vyjádřit třeba děšť. Řekl jsem ano – viz Novák „V Tatrách“ nebo Strauss „Alpská symfonie“. A co tak bouchání tenisového míčku? (Denně s ním totiž cvičí pejska.). To jestli bych mohl složit. Nu – dobrá – rezignoval jsem, snad to i udělám.

Druhá historka se mě pak týká jako interpreta. Hrál jsem si na koncertě ve Vídni své klavírní skladby a atraktivní program jsem si v jistém obchodě dal oxeroxovat. Tamní paní, tentokrát opravdu „in“, která ví, kdo jsem, ba vyjadřuje se i k mé muzice; když ji slyší u některého televizního filmu, jvíla u xeroxování nadšení a obdiv: „Božínku, vy ve vašem věku ještě hrájete na piáno? A stačíte na to?“ Nu, řekl jsem, že komponovat se dá třeba do stovky, pokud mě ještě něco napadne a mám doma klid a teplo. Chci-li si dirigovat své věci, tak musím mít už fysis, ale když chci vystupovat jako klavírista, tak – holt – už musím denně cvičit. Nadšená paní na mne vyřeštila oči: „Cvičit – a to cvičíte prostná nebo aerobik?“

A nakonec zůstanu ještě v satiricko-sarkastickém tónu (jako hodlám zůstat po celý rok a nechci – jako loni – obtěžovat své čtenáře takřka hudebně odbornými statěmi) a vrátím se – obsahově – k tématu, který prolínal starým fejetónkem „Kdo jsem“, i když tentokrát to bude „Kdo jsme“. Při cestě do Prahy Pendolinem se mnou cestoval Japonec (mimořádně posedlý fotografováním i absolutně nesmyslných záběrů). Před Prahou se dal se mnou do řeči a litoval, že v Praze se nemůže zdržet (jel z Vídně do Berlína), Co o ní všechno slyšel! A najednou na mne vybafl otázku, kterou jsem si nicméně musel nechat zopakovat (myslel jsem, že jsem špatně slyšel): „Prague is Europe or Russia?“

Pavel Blatný